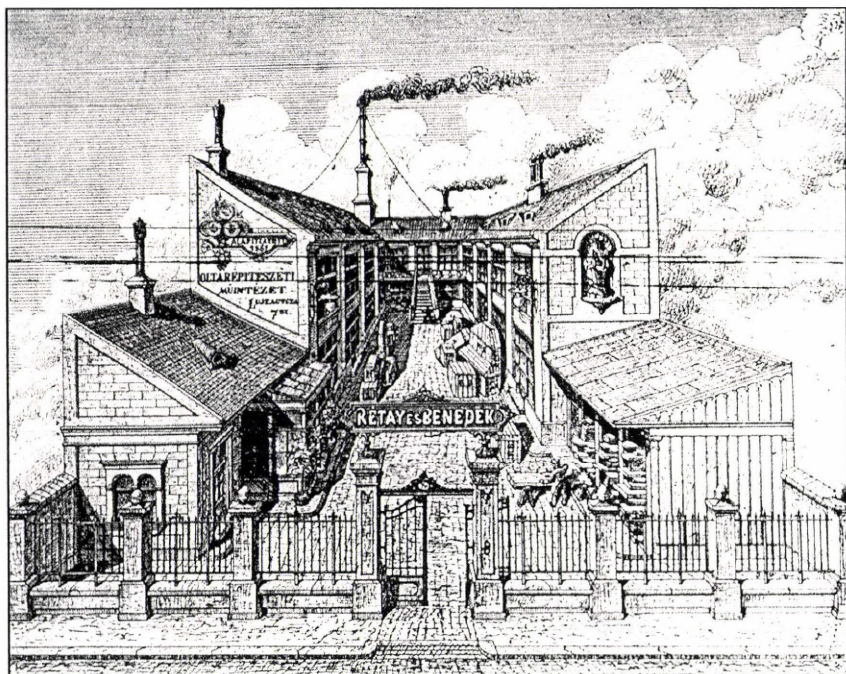

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XV. évfolyam

2008. 3. szám

E számunk szerzői

Keglevich Kristóf (ELTE BTK, PhD hallgató),
Kiss Zsuzsanna (ELTE BTK, PhD hallgató),
Szakály Sándor (történész, egyetemi tanár, az MTA doktora. Semmelweis
Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar (Budapest)),
Terdik Szilveszter (művészettörténész-régész)

BTK = Bölcsészettudományi Kar, ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem

*

Lapunkat támogatták:
Budapest Főváros Levéltára

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon

Rétay és Benedek Részvénytársaság gyára
In: Egyházi Műipar VIII. (1907) 5. sz. 60. p.

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Szedte és nyomta Budapest Főváros Levéltára Nyomdája
Felelős vezető: Pesti Márta
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XV. évfolyam

2008. 3. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 30 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámoló.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.
Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő, DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA (felelős szerkesztő), SIPOS ANDRÁS szerkesztők.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

E-mail: kenyeresi@bparchiv.hu, dreska@vipmail.hu
siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu
oross.andras@mol.gov.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

KEGLEVICH KRISTÓF

A GARAMSZENTBENEDEKI KONVENT HITELESHELYI TEVÉKENYSÉGE (1232–1355)¹

1. Bevezetés

A garamszentbenedeki bencés apátságot I. Géza alapította 1075-ben. A királyi kegyuraságnak és kiterjedt birtokhálózatának köszönhetően Mohácsig a legjelentősebb magyarországi monostorok közé tartozott. Pozícióit a monasztikus rendek hanyatlásának idején, a XIV. és a XV. században is megőrizte. 1330 és 1355 között az a Szigfrid apát állt a monostor élén, aki a hazai bencés reformmozgalom elindítója és vezetője is volt. Szigfrid apáti működése alatt kezdődött meg az apátság ma is álló nagyszabású gótikus templomának építése, és ugyanekkor teljesedett ki a konvent hiteleshelyi működése.²

A hiteleshely sajátos, a közjegyzőséghez hasonló magyar jogintézmény. Azok a káptalanok és konventek számítottak hiteleshelynek, amelyek természetes és jogi személyek megbízásából, illetve királyi parancsra vagy hatósági megkeresésre közhitelű okleveleket állítottak ki.³ Közhitelű diplomát az a személy vagy szerv adhatott, amelyik autentikus (idegenek ügyeiben is bizonyító erejű) pecséttel rendelkezett. A székes- és a jelentősebb társaskáptalanok a XII. század vége óta adtak közhitelű okleveleket. A bencés konventek később kapcsolódtak be a hiteleshelyi munkába: az 1220-as és az 1230-as évtizedektől szórványosan bocsátottak ki diplomákat, a XIII. század második felétől már rendszeresen, de inkább kisebb, mint nagyobb mértékben vettek részt az oklevéladó gyakorlatban. A nagyobb bencés monostorok hiteleshelyi működése Károly Róbert uralkodásának vége felé vált

1 Jelen tanulmányt Körmendi Tamás egyetemi tanársegédnek (ELTE BTK) ajánlom, köszönetképpen, amiért nagy türelemmel tanított meg / tanít oklevelet olvasni. Köszönöm továbbá Solymosi László egyetemi tanár (ELTE BTK), Érszegi Géza címzetes egyetemi tanár (MOL) és Somogyi Szilvia egyetemi hallgató (ELTE BTK) segítségét.

2 A garamszentbenedeki apátságra vonatkozó mérvadó szakirodalom: *Marosi-Sümegi*, 1994.; *F. Romhányi*, 2000. 26–27. p.; *Hervay*, 2001. 490–492. p.

3 A hiteleshelyekre vonatkozó leginkább alapvető irodalom: *Szentpétery*, 1930.; *Solymosi*, 1994. (Innét a fenti definíció.) A bencés konventek hiteleshelyi tevékenységére lásd *Solymosi*, 1996.; *Szovák*, 2001. és *Dreska*, 2007. *Kosztai*, 1998. részletesen bemutatva a pécsi székeskáptalan hiteleshelyi működését számos általános tanulsággal szolgál.

igazán jelentőssé. A középkor végére — a kolozsmonostori után — a garamszentbenedeki apátság nőtte ki magát a legforgalmasabb bencés hiteleshellyé.⁴

A garamszentbenedeki monostor — amint a többi egyházi oklevéladó szerv is — három minőségben adhatott ki oklevelet: egyházi intézményként (például egyházi bírósági ügyekben), földesúrként és hiteleshelyként. Mint birtokperét sikeresen lezáró földesuraság állította ki az első fennmaradt garamszentbenedeki oklevelet Lőrinc apát 1225-ben.⁵ Miután a perjogi eljárások mikéntje és a hiteleshelyi gyakorlat az Árpád-kor végére megszilárdult,⁶ az ilyesfajta, vagyis földesúrként kiállított oklevelek nem számítottak közhitelűnek, de mivel a kiállító joghatósága alá tartozó ügyletben születtek, mégis bizonyító erővel bírtak. Az egyetlen oklevél-fajta, amelyet egy oklevéladó saját maga számára adott ki, mégis közhitelűnek minősült, az ügyvédvalló levél (*littere procuratorie* vagy *procuratoria*) volt. Ez érthető, hiszen nem adott alkalmat visszaélésre, ha valaki rokonára vagy familiárisára bízta, hogy egy perben képviselje őt. A továbbiakban csak a hiteleshelyi tevékenység során létrejött kiadványokkal foglalkozunk, azokkal tehát, amelyek tárgyában a szentbenedeki konvent nem volt érdekelt.

Olykor azonban nem teljesen egyértelmű, hiteleshelyinek mondható-e egy oklevél. Például 1310. május 13-át megelőzően a garamszentbenedeki konvent előtt petendi György fia Pál megvásárolt a Tolmácsiból való Leusták fia Ledustól, a monostor jobbágjától fél malmot és egy szántóföldet. Ezt a diplomát Teofil esztergomi prépost és az esztergomi káptalan 1310. május 13-i oklevele említi, amelyből az is kiderül, hogy Pál ebben a későbbi időpontban a malmot a szántófölddel együtt a szentbenedeki monostornak adományozta.⁷ Az a körülmény, hogy a szóban forgó javak eredeti tulajdonosa, Ledus jobbágyként — jóllehet jogügyletét önállóan intézte — a monostor joghatósága alatt állt, önmagában is megkérdőjelezi az először említett diploma hiteleshelyi jellegét. Mivelhogy azonban Pál a malmot és a földet — miután megszerezte őket — éppen az apátságnak adományozta, még inkább világossá válik: az 1310. május 13. előtt kelt oklevél nem hiteleshelyi jellegű, mivel kiállítója számára nem volt közömbös az ügyek folyása. 1343. március 1-én Zanchuk fiai Bars megyei birtokaikat illetően osztályt tettek a szentbenedeki kon-

4 A kolozsmonostori konvent oklevéladását kb. 7300 Mohács előtti oklevél képviseli; a garamszentbenedekiét 3100. Több mint 1000 oklevél maradt fenn a somogyvári (1700), a zalavári (1500) és a kapornaki (1300) apátságtól is. Ezek a számok csupán hozzávetőlegesek, a Magyar Országos Levéltár digitális adatbázisa alapján határoztuk meg őket, lásd MOL CD.

5 CDES I. 223. p.

6 A hiteleshelyek működésének jogi hátterére lásd Hajnik, 1899.; Eckhart, 2000.

7 MES II. 622. p.

vent előtt. A *notarius* fogalmazása szerint ez nem *in preiudicium iuris alieni et precipue iuris monasterii nostri* történt. A hiteleshely tehát látszólag nem tartott illő távolságot a jogügylettel szemben, hiszen kifejezte saját érintettségét is. A kitétel azonban azért születhetett, mert a konventnek is volt birtoka a kérdéses településeken vagy azok szomszédságában, ezért mondta ki, hogy az ügylet nem okozhat kárt neki. Így ezt a jellegzetesen fassionális karakterű oklevelet közhitelűnek tekinthetjük.⁸ Nem tételeztük viszont hiteleshelyiként a konvent saját maga számára kiállított ügyvédvalló leveleit (noha ezeket is közhitelűnek tartották), hiszen ezek inkább a monostor történetéhez szolgáltatnak adatokat, ráadásul csak említésből ismereteseek.⁹

A szentbenedeki konvent első hiteleshelyi oklevele 1232-ben kelt. Az Árpád-korból ezen kívül csak egyetlen (1282), az Anjou-kor első két évtizedéből pedig mindössze 5 közhitelű diploma ismert. Habár a ránk maradt oklevelek száma csak töredéke az eredetileg kibocsátottakénak, nyilvánvaló, hogy az apátság ekkor még nem törekedett a társadalom jogi igényeinek kiszolgálására, írnoka csupán alkalomszerűen ragadott tollat. Az ügyfelek sem kívánták igénybe venni munkáját. Rendszeresebb oklevéladás (évente 1–3) az 1320-as évektől figyelhető meg; az 1350-es évek második felétől még gyakoribb oklevéladás a jellemző (évente 1–10 oklevél). Ez a felfutás időben egybeesett Nagy Lajos a hiteleshelyi jogot korlátozó intézkedéseivel: a király 1351-ben törvényi úton tilalmazta a kisebb konventek hiteleshelyi működését, 1353-ban pedig — amint erről az egri káptalan Gilétfi Miklós nádornak címzett okleveléből áttételesen értesülünk — a káptalanok és a konventek pecsétjeit Budára kérette, alighanem azért, hogy a jogosulatlanul használtakat kivonja a forgalomból.¹⁰ A megmaradt hiteleshelyek forgalma megnőtt, amint ez a garamszentbenedeki oklevelek listáján is egyértelműen látszik. A forgalom növekedésének oka nem(csak) az említett törvényekben keresendő, hiszen a megszűnt hiteleshelyek — néhány kivételtől eltekintve — már 1351

8 MES III. 488–490. (különösen 489.) p.

9 Koszta, 1998. 22., 188. p. ezt a típust is hiteleshelyiként kezeli. A *procuratoriák* másik fajtája, amelyek külső személy vagy testület ügyvédvállását rögzíti, természetesen hiteleshelyi *fassio*.

10 1351: *Minuti etiam conventus ab emanatione litterarum suarum super perpetuatione possessionum confidentium cessent, et eorum sigilla omni careant firmitate*. CIH 170–171. p. Jóllehet a törvény csak a birtokok elörökítése ügyében adott oklevelekről szól, mégis a kis konventek hiteleshelyi tevékenységének megszűnését eredményezte. 1353: *Tamen quia sigilla nostra, que cum sigillis omnium capitulorum collegiorum [recte: collegiatorum, K. K.] et conventuum totius regni nuperrime ad mandatum regium in Budam erant portata, tunc nondum nobis fuerant reportata*. ZO II. 509. p. A hiteleshelyi jog korlátozására lásd Szentpétery, 1930. 214–215. p.

előtt sem végeztek jelentős oklevéladást. A társadalom érdeklődése volt meghatározó, amely ekkoriban a korábbiánál is határozottabban fordult a hiteleshelyek felé. Az egyre jobban kiteljesedő hiteleshelyi tevékenység több esetben megoldást jelentett a 14. században válságba kerülő, helyüket kereső monasztikus rendházak problémáira; nem Garamszentbenedek volt az egyetlen monostor, amely jövedelmét kiegészítendő oklevéladásba fogott. Így az általános gyakorlatnak megfelelően forráskiadásunkat és tanulmányunkat az 1350-es évek közepén zárjuk. A pontos évszámot — az egyházi intézmények kiadott oklevéltáraival egyező módon — az archontológia jelölte ki: Szigfrid 1355-ben távozott Szentbenedekről, hogy átvegye Pannonhalma apáti székét. A dolgozat ilyképpen a szentbenedeki konvent hiteleshelyi oklevéladásának korai történetét mutatja be, de a tömeges oklevéladás korának első éveibe is betekintést nyújt.

Az apátság első fennmaradt hiteleshelyi oklevele 1232-ben Jakab mester keze által kelt. Jakab minden bizonnyal szerzetes volt, mesteri címét az indokolhatja, hogy ő vezette a monostori iskolát. Személyében az oklevél megfogalmazóját kell látnunk.¹¹ Az oklevelek kiállítását a kezdeti időkben maguk a fogadalmas szerzetesek végezték, a XIV. század közepétől valószínűsíthetően — más bencés rendházakhoz hasonlóan — világiak is bekapcsolódtak az oklevéladásba.¹² Ezek a „világi” jegyzők műveltségüket természetesen egyházi intézményekben szerezték: olyan pap- vagy szerzetesjelöltek lehettek, akik nem jutottak el a papszentelésig, illetve a fogadalomtételig. A garamszentbenedeki diplomákban nem szerepel a jegyző neve, „*datum per manus*”-formulát is csak az 1232. évi oklevél tüntet föl. Az oklevelek megszerkesztése valamelyik szerzetes dolga lehetett, írásba foglalásukat a XIV. század második felétől bizonnyal a fent említett jegyző végezte, a tisztaíratokat a *lector* ellenőrizte, végül a *custos* őrizetében lévő pecséttel pecsételték meg őket.¹³ A szerzetesek ezen kívül természetesen a külső munkában is részt vettek közhitelű tanúként. (Lásd később!)

11 1232: CDES I. 283–284. p.; *Szovák*, 2001. 89. p.

12 *Szovák*, 2001. 90. p.

13 *Eckhart*, 1914. 70–75. p.

2. Bevallások

A magánszemélyek jogi ügyleteiről a hiteleshely bevallást (*fassio*), régi szóhasználatlaltal élve felvallást állított ki.¹⁴ Természetesen az oklevelek szövegét legalább annyira befolyásolta a megfogalmazó jogi műveltsége, mint a bevallást tevők szándéka. (Másképpen fogalmazva: a hiteleshely nem foglalt akármit írásba, csak azt, ami összeegyeztethető volt a szokásjoggal.) A garamszentbenedeki konvent 1337-ig kelt (és ránk maradt) oklevelei két kivétellel a *fassiók* csoportjába tartoznak.¹⁵ 1338 és 1355 között az okleveles anyag felét teszik ki a bevallások. Közöttük leggyakoribbak a birtokügyletekhez kapcsolódó: birtokeladó (*venditionalis*), adományozó (*donationalis*), zálogosító (*impignoratitia*), birtokcserélő (*concombialis*), bérbeadó vagy birtokosztályt megörökítő (*divisionalis*) oklevelek. A végrendeletek (*testamentum*) legértékesebb tételei is a földbirtokok voltak. A birtokpererekhez kapcsolódó(hat)ott az eltiltó (*prohibitoria*) és az emlékeztető levél (*memorialis*) is. A szentbenedeki konvent vizsgált diplomái között egy *memorialis* akad, ez is különleges, mivel a szóban forgó, 1349. évi ügyben parassai Miklós fia Miklós mellett, aki az ellen tiltakozott, hogy földemesi Jákónak bármiféle joga lenne Parassa birtokhoz, maga Jákó is megjelent a hiteleshely előtt. Ha az oklevél nem minősítené saját magát emlékeztető fajtájúnak, inkább egyezséglevélnek mondanók.¹⁶ A birtokpereket zárta le az egyezséglevél (*compositionalis*) vagy az *arbitrionális* oklevél.

A szentbenedeki konvent kiállította bevallások egyéb típusai: tanúsítványlevél (*testimonialis*), eskütételi oklevél (*iuramentalis*), kötelezvénylevél (*obligatorialis*), elismervény (*expeditoria*). A *fassiók*hoz tartoznak továbbá a már említett ügyvédvalló levelek, amelyek közül — mivel hatályuk egy évnyi időtartamra volt korlátozva, megőrzésük így céltalan lett volna — korszakunkból egyetlen eredeti példány sem maradt fenn.

A bevallások fentebbi, gyakoribb típusai mellett a korai időkől egy szolga eladását bizonyító (1282) és egy adoptáló (1302) oklevelet is találunk a szentbenedeki konvent kiadványai között. Ez utóbbiban barsi várjobbágyok fogadták nemzetségükbe két társukat.¹⁷ Meglepően kevés, mindössze egyetlen példány képviseli a mo-

14 Az alábbi irattípusok terminológiájához lásd *Borsa*, 1993.

15 A két legkorábbi jelentés: DL 98 414 (1325. március 2.), DL 90 638 (1330. szeptember 11.).

16 DL 28 067 (Külzet nélkül: AOKm V. 312. p.).

17 1282: DL 1138, 1302: RS I. 86–87. p.

nostor oklevelei között az egyesek által a bevallásokhoz sorolt, mások szerint a *fassio* és a *relatio* mellett külön csoportot képező átirásokat (*transsumptum*).¹⁸

3. Jelentések

Jelentésnek (*relatio*) a felsőbb utasításra kiállított hiteleshelyi oklevelet nevezzük. A szentbenedeki konvent első fennmaradt jelentése 1325-ből való, az 1340-es évektől a relatiók száma nagyjából azonos a fassiókéval. A jelentést készítő hiteleshely feladata az volt, hogy hites embere tanúskodjék a király, valamelyik nagybíró, a vármegye, esetleg a királyné által adott parancs végrehajtásakor, majd levélben számoljon be a fejleményekről. Gyakori parancs volt például az idézés; eredményétül idézőlevél (*citatoria* vagy *evocatoria*) született. A tudományvételt — azaz tudakozódást — vizsgálati levél (*inquisitoria*) megfogalmazása követte. A kettő nemegyszer összekapcsolódott, hiszen ha a vizsgálat valakire nézve terhelő eredménnyel járt, az illetőt azonmód meg is idézték. A birtoknyerés két fő lépéséről birtokbavezető (*introductoria*) és iktatólevelet (*statutoria*) állítottak ki. A hiteleshely mindezen jogi cselekményekben végrehajtó szereppel nem bírt, csak adminisztrálta a történeteket; a királyi (illetve nádori, vármegyei) ember volt a végrehajtó.¹⁹ A határjáró levél (*reambulatoria*) a birtokba vezetéstől vagy iktatástól független határjárásról tudósított. A garamszentbenedeki konvent egy alkalommal, 1340-ben jelentésként is kiállított eltiltó (*prohibitoria*) oklevelet.²⁰

A szentbenedeki bencések tanúbizonyságul kiküldött hites embereinek többségével több oklevélben találkozunk, úgy tűnik, a szerzetesek közül némelyik —

18 DL 86 948 (1322. augusztus 5.). Vö. Szentpétery, 1930. 132. p. (A *transsumptum*okat részint a *fassionalis*okhoz, részint a *relati*ókhoz csatolja, a szerint, hogy közvetlenül a felek kérésére, vagy a király, illetve más hatóság rendeletére állította-e ki a hiteleshely az átirást.); Koszta, 1998. 23–25. p. (Szóhasználatunkban Koszta Lászlót követjük, aki a parancslevél szövegét átiró jelentést nem tekinti *transsumptum*nak.)

19 Az oklevelek terminológiája ebből a szempontból gyakran helytelen, a relatiókban a hiteleshely sokszor magát is mint végrehajtót tünteti fel: *Qui [iudex nobilium et testimonium conventus, K. K.] demum ad nos reversi concorditer retulerunt, quod ipsi ... tertiam partem ... contulissent ac statuissent supradicto Stephano ... perpetuo possidendam. ZO II. 613. p. (1355. május 4.) Qui [homo regius et capellanus conventus, K. K.] ... ad nos reversi concorditer retulerunt, quod ... Benedictum ... ad vestram excellentiam citavissent. MES III. 316. p. (1338. június 26.) Nyilvánvaló, hogy a vármegye, illetve a király embere iktatott és idézett, nem a hiteleshelyé. A hiteleshelyhez érkező parancslevelek pontosabban fogalmaztak, mindig csak a királyi embert szólították fel az adott cselekmény elvégzésére (egyes számban).*

20 AOkm IV. 36. p.

egyidejűleg kettő-három — kifejezetten meg volt bízva ezzel a feladattal. 1338 és 1340 között négy jelentés szövegét ismerjük, a konvent részéről mindben Salamon káplán szerepel.²¹ 1355-ből hat *relatio* maradt fenn, ezek közül ötben olvasunk János papról, továbbá egyben-egyben Péter testvéréről és Pál káplánról.²² Ha a perbeli felek tehetősek voltak, megengedhették maguknak, hogy bizonyos minősített esetekben mindkettőjükért külön konventi ember szálljon ki.²³

Ugyanazt a királyi parancsot általában két szomszédos hiteleshelyhez is eljuttatták (esetleg harmadikként a vármegyéhez); szerencsés esetben mindkét, párhuzamosan eljáró hiteleshely jelentése ránk maradt. 1343. május 20-án az uralkodó az Elefántiak egymás közötti hatalmaskodásának ügyében mozgósította a nyitrai káptalan és a szentbenedeki konventet, potenciális végrehajtóként érdekes módon más-más királyi embereket jelölve meg. A két hiteleshely — noha külön járt el — tudományvétele Nyitra vármegye közgyűlésén azonos eredménnyel járt, amint ez a két jelentésből kiderül. Érdekes, hogy a nyitrai *relatio* a tudakozódás másnapján, május 31-én kelt, a garamszentbenedeki csak június 9-én.²⁴ Ugyanez a két hiteleshely egyazon napon, 1352. április 4-én kelt jelentéseinek tanúsága szerint 1352. március 31-én péli Miklós királyi ember mindkét konvent bizonyosságának jelenlétében járta meg Nagyugroc és Pázsit birtokok határait. Ez esetben a káptalan és a konvent együttműködött egymással.²⁵ Szintén az együttműködés jele, hogy 1329-ben a garamszentbenedeki konvent előtti bevallásról készült egyezménylevél megerősítés végett a nyitrai káptalan elé utalta a feleket. Erre vélhetően azért volt szükség, mert az akkoriban még lényegesen forgalmasabb nyitrai káptalan nagyobb tekintélynek örvendett.²⁶

Akadnak ügyek, amelyek pontos lefolyását több jelentésből rekonstruálhatjuk. Például a szentbenedeki konvent két 1355. május 4-i keltezésű relatója Lőrinc fia Mikó barsi szolgabíró a konvent bizonyosságának, János papnak jelenlétében tett intézkedéséről szól. Az egyik oklevél szerint a szolgabíró Pél birtok egyharmad részét péli Dezső fiai, János és Miklós beleegyezésével iktatta az ugyanonról való

21 MES III. 315–316. p., HO 175. p., MES III. 355. p., AOkm IV. 36. p.

22 DL 41 253, ZO II. 613. p., DL 87 308 — utóbbi kettő egyazon eseményről készült két különböző jelentés —, ZO II. 626. p., DF 249 104, Barsi okmánytár 38–39. p.

23 AOkm V. 350. p. (1350. január 11.), Barsi okmánytár 38–39. p. (1355. december 14.)

24 A két jelentés: AOkm IV. 345–346. p. (nyitrai), DL 3586 (garamszentbenedeki).

25 A két *relatio*: DL 16 108 (nyitrai; ez kissé bővebb, mert tartalmazza az összehívott szomszédok nevét, és továbbmegy a határok leírásában), DF 249 102 (garamszentbenedeki). Az esztergomi keresztes és a szentbenedeki konvent ugyanazt az 1342 körüli esetet érintő tudományvételeit említi: DL 87 133, 87 138.

26 A nyitrai káptalan 1329. augusztus 2-i oklevele: HO III. 102–103. p.

János fia Istvánnak. A másik diploma viszont arról tájékoztat, hogy János és Miklós anyja, Katych ellentmondott a birtok másik harmadrésze iktatásának. A két eltérő szöveg arra utal, hogy a konvent ugyanazt az eseményt a két fél kérésére kissé másképpen interpretálta: az egyik oklevél a megvalósult iktatásról szól a tiltakozást meg sem említve, a másik az ellentmondásra helyezi a hangsúlyt.²⁷

4. A hiteleshelyi tevékenység területi hatásköre

A szentbenedeki konvent hiteleshelyi hatásköre korszakunkban meghatározóan Bars vármegyére terjedt ki. A mintegy 90 oklevél közül 10 körül van azok száma, amelyeknek kibocsátójukon kívül semmilyen barsi vonatkozása nincsen. A többi esetben a diplomákban említett személyek vagy birtokok között akad Bars megyei, a vizsgált oklevelek kétharmad része pedig kizárólag Bars megyéhez kötődik. A korai oklevelek többsége Bars vármegye déli, alföldi részéhez kapcsolódik; a Garam-szentbenedektől északra, hegyes-völgyes vidéken fekvő települések — összefüggésben népességük számának növekedtével — jellemzően az 1330-as évek végétől tűnnek fel a hiteleshelyi diplomák adatai között. A *fassiók* és a *relatiók* között területi megoszlás szempontjából nincsen szignifikáns különbség.

Nyitra és Hont megyében, főképpen a Barshoz közel eső területeken a szentbenedeki konvent csupán alkalmyszerűen intézett ügyeket (körülbelül 5-5 alkalommal). Még ritkábban (1–3) került kapcsolatba a hiteleshely Trencsén, Turóc, Sáros, Nógrád, Gömör és Győr megyei birtokosokkal, illetve birtokokkal. A Sárosból való Jakab fia Miklós makovikai várnagy barsi birtokossal való vitája miatt került a konvent elé, a Győr közelében fekvő Csanakot a Bars megyei lekéri apát adta bérbe a pannonhalminak. A gömöri Derencsény egyik lakosa viszont nógrádi birtoka okán kereste fel a konventet — az oklevélből nem derül ki, miért éppen Garam-szentbenedeket választotta.²⁸ Összegezve: 1355 előtt a szentbenedeki konvent Bars megyén kívüli felválló ügyével csak ritkán foglalkozott, a korszakban Bars-

27 ZO II. 611–613. p., DL 87 308. Jóllehet mindkét oklevél *Nos conventus monasterii Sancti Benedicti* kezdetű, nem bevallások, hanem a jelentésnek valamely fél számára kiállított példányai (ezért nem az *inscriptio*-val kezdődnek). Látszólag ellentmond egymásnak a konvent 1355. november 20-i (DF 249 104) és december 14-i (Barsi okmánytár 38–40. p.) jelentése, hiszen az előbbi szerint Kalacsna föld Ugróc birtokhoz tartozik, az utóbbi bizonytalan benne, Ugróc tartozéka-e vagy oszlányi Miklós fiainak tulajdona. Ez az ellentét azonban feloldható, ha feltételezzük, hogy a megkérdezett Bars megyei személyek (második alkalommal a vármegye közgyűlésén) a két tudományvetelkor eltérő vallomást tettek.

28 Barsi okmánytár 38–40. p.; PRT II. 404. p.; MES IV. 131–132. p.

ban sem volt primátusa. A Felvidék nyugati részén ekkor döntően a pozsonyi, a nyitrai és az esztergomi káptalan (továbbá az esztergomi keresztes konvent) befolyása érvényesült.²⁹

Az ügyes-bajos dolgaikkal a konventhez járulók és a *relatiók* érintettjei a kis- és középbirtokos nemesség soraiból kerültek ki, a XIII. és a XIV. század fordulóján a barsi várjobbágyok is gyakori ügyfelek voltak. A hiteleshelynek meg kellett győződnie az előtte bevallást tevők személyazonosságáról, ennek mikéntjére azonban az oklevelek nem utalnak. Legtöbbjüket a bencések alighanem személyesen ismerték. Ha mégsem, azt egyértelművé tették; így 1349-ben hangsúlyozták, hogy Miklós fia Mihály Nógrád megyei mivoltát csupán saját közlése alapján fogadták el (*comitatus Neugradensis, ut retulit*).³⁰ A szentbenedeki monostor kliensei között nem egy visszatérő személyt és családot találunk (például a Barakcsaiak), az ilyenképpen összetartozó oklevelek adalékokkal szolgálhatnak a család- és településtörténethez.

5. Az oklevelek külső ismertetőjegyei

Az oklevelek megpecsételésük módja szerint három csoportra oszthatóak: *littere privilegiales, patentes, clause*. Mivel a pátenseket a XIV. században a garamszentbenedeki konvent a kornak megfelelően mindig hátlapi pecséttel látta el, a zárt oklevelektől csupán az különböztette meg őket, hogy a megpecsételés előtt nem hajtották őket össze háromrét, és pecsétjük nem szélre került, hanem középre. Tartalmuk így a pecsét feltörése nélkül is olvasható volt. Külzetet (*extus*) a zárt okleveleken találunk. A szentbenedeki konvent okleveleinek anyaga az 1330-as évekig kizárólag pergamen volt, az első papírra írt oklevél 1338-ban kelt. A papír használata szinte azonnal általánossá vált, az 1340-es évek végétől Garamszentbenedekről már lényegesen több papíroklevelet ismerünk, mint hárttyát. Pergamenre az örökjogot biztosító okle-

29 Amikor Mátyás király 1462-ben megengedte, hogy a garamszentbenedeki konvent elveszett tipáriumra helyett újat vésethessen, pontosan meghatározta azokat a megyéket, amelyekre a hiteleshely hatásköre akkoriban kiterjedt: Esztergom és Komárom megyéknek a Dunától északra fekvő része, Bars, Nyitra, Hont, Trencsén, Liptó, Árva, Turóc és Zólyom megyék egész területe. *Szovák*, 2001. 94–95. p. Minthogy az idézett kiváltság alapja nyilvánvalóan a szokásjog volt, megállapíthatjuk, hogy a Hunyadi-korban a konvent lényegesen nagyobb területen gyakorolta hiteleshelyi jogkörét, mint az Anjou-kor első felében.

30 DL 96 305.

veleket írták, valamint néhány jelentést; a papír a jelentésekén kívül az ideig tartó jogokat vagy valamely tény igazoló diplomák anyagául szolgált.³¹

Az oklevelek alakja fekvő téglalap, írása a korhoz illően gótikus kurzív. Díszítéssel ritkán találkozunk, mindössze egy-két privilegiális két sor mélységűre növelt kezdőbetűjének (a *Nos... N* betűjének) nagy méretében fedezhetjük föl a díszítés szándékát.³² Az 1340-es évektől gyakran, de nem rendszeresen került az oklevelek végére sorkitöltő jel. Egy alkalommal szokatlan módon a keltezés évszáma utolsó szavának szótagjai közé iktattak sorkitöltő jelet.³³ A szöveget nem központosították, egyes esetekben a nagyobb gondolati egységeket pontokkal vagy vonalakkal (ún. *dictamen*-jel) választották el.³⁴ A javítani szánt szavakat kihúzták és / vagy alulpontozták.

A vizsgált korszakban a garamszentbenedeki konvent két pecsétnyomót használt. Mindkettő kör alakú volt. Az első használata 1232 és 1292 között dokumentálható, ez kéttornyos, kváderosztású, közepén kapuval áttört templomhomlokzatot ábrázolt. Gyöngysorok közé foglalt, *maiusculákkal* írt körirata: +S(IGILLVM) CAPITVLI S(AN)C(T)I BENED(I)C(T)I DE GRANA. Az 1232. évi (első hiteleshelyi) oklevélen a konvent pecsétjén kívül Lőrinc apáté is ott függött. Ez erősen töredékes, mandorla alakú; álló, jobbában pásztorbotot tartó alak látszik rajta. *maiusculás* köriratából [G]RAN[A] vehető ki. A konvent második pecsétjének első felismerhető lenyomata 1330-ból származik; lehetséges, hogy az új pecsétnyomó létesítése a hiteleshelyi tevékenység kibontakozásával függ össze. Ez a *tiparium* — amint ez Mátyás király a konvent pecsétjének megújításáról szóló 1462. évi okleveléből következtethető — az 1450-es években, valószínűleg 1453-ban veszett el. A szerzetesi csuhába öltözött, jobb kezét áldó mozdulattal vállához emelő, bal kezében könyvet tartó, aránytalanul kis fejméretű Szent Benedeket ábrázolta. Gyöngysorok közé foglalt, *maiusculás* körirata: + S(IGILLVM)

31 Pergamenre írt, nem örökjogot biztosító jelentés: Barsi okmánytár 31–32. p. (1351. május 16.)

32 DF 209 074 (1337. január 24.), DF 208 506 (1355. augusztus 21.). A DL 3366 (1341. március 28.) jelzetű oklevélen kihagyták a nagyított kezdőbetű helyét, de nem írták be. Ez azt bizonyítja, hogy az oklevéllírás és a díszítés két személy végezte különböző munkafázis volt. Ugyancsak üresen maradt a kezdőbetű helye a konvent saját ügyében kiadott, 1292. szeptember 1-én kelt oklevelében: DF 283 896.

33 DL 41 030 (1347. január 18.)

34 DL 77 082 (1353. július 15.), DL 4451 (1354. szeptember 19.).

CONVENTVS S(AN)C(T)I BENEDICTI DE GRON.³⁵ A szentbenedeki konvent az 1350-es évek végéig privilégialis okleveleinek többségét chirographálta is.

A konvent első pecsétje. MES I. 259. p.

A konvent második pecsétje. MES I. 127. p.

6. Az oklevelek belső szerkezete

Az oklevelekben az *intitulatio*, az *inscriptio*, a *salutatio*, a *promulgatio*, a *corroboratio* számos, a XIV. századi hiteleshelyi gyakorlatból jól ismert formulájával találkozunk. Ezek fajtáit nem részletezzük, csupán egy-két helyi sajátosságra hívjuk föl a figyelmet. Szembeszökő, hogy a monostor *intitulatio*ja a korszak végére sem állandósult.³⁶ Jelentés esetén az *inscriptio* az *intitulatio* elé került. A jelentések a hagyományos (a korai középkorra kifejlesztett) oklevéltan szerint igen

35 1232: MOL V 8 1153 (konventi — DL 181), V 8 1152 (apáti — DL 181); 1292. szeptember 1.: DL 1346; 1330. szeptember 11.: DL 90 638; a konvent második pecsétje: MOL V 8 648 (DL 90 671 — 1402. augusztus 9.). A pecsétek leírásához lásd Takács, 1992. 61–63. p. A második konventi pecsét köriratának utolsó szava *Takács*, 1992. 62. p. szerint — tévesen — GARON. (Valójában az 'R' dupla szárú.)

36 *Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Gron.* A *fluvium* gyakran hiányzik, a *Gron* helyett pedig sokszor áll *Goron*. 1349. augusztus 1-én ugyanazt az oklevelet a két fél számára két példányban állították ki — az egyikben *Gron*t, a másikban *Goront* olvasunk. DL 28 067.

egyszerű szerkezetűek, ennek ellenére számos kikristályosodott formulát tartalmaznak. 1355 előtt mindössze 3 *arenga* fordul elő; ez az oklevélrész a kései Anjou-korban népszerűbb lett. A gyakorlatias célú hiteleshelyi oklevelek tartalmilag legfontosabb része a *narratio* és a *dispositio*, amelyhez gyakran valamilyen záradék társult. A *corroboratio* az oklevél megerősítésének módjáról tájékoztat, általában a pecsételéstről, egy alkalommal a chirographálásról is.³⁷

A keltezés túlnyomórészt a keresztény ünnepek segítségével történt, csupán egyetlen római naptár alapján történő *datatio* fordul elő.³⁸ Fontos hangsúlyoznunk, hogy az oklevelek keltezése nem, vagy nem minden esetben esett egybe a szöveg lejegyzésének időpontjával, jogérvényt is jelenthetett. Egyértelműen bizonyítja ezt, hogy akad oklevél, amely december 24-én, karácsony vigiliáján, illetve nagycsütörtökön „kelt”. Ezeket a diplomákat biztosan nem ezeken a napokon — amelyek fontos ünnepnapoknak számítottak — írták le. A szép, kerek, ünnepi keltezések viszont jól megfeleltek a jogérvény kezdeteként.³⁹ Ugyanezt a megfontolást támasztja alá egy 1307. február 19-én „kelt” oklevél, amelynek tárgya valamely egy héttel korábban elkövetett gyilkosság. Az 1307-es évszám 7-e előtt kihúzva 8-as szerepel. Az oklevelet nyilvánvalóan 1308-ból datálták vissza. Az oklevelek keltezését tehát csupán kiállításuk hozzátétőleges időpontjaként szabad fölfognunk.⁴⁰

7. A konvent 1355-ig kibocsátott hiteleshelyi okleveleinek jelen kiadása

Miután az esztergomi székeskáptalan a garamszentbenedeki apátság birtokainak zálogjogon már 1538 óta haszonélvezője volt, 1565-ben I. Miksa új királyi adomány címén az apátság vagyonát a káptalannak adományozta. A földeken és a monostor épületeiből kialakított váron kívül a garamszentbenedeki levéltár is a székeskáptalan kezelésébe ment át. A szentbenedeki hiteleshely a jogintézmény fennállásának végéig fennmaradt (1875-ben még volt konventi jegyző). A levéltárat 1888-ban vitték Esztergomba.⁴¹ II. József iratkezelési reformjai értelmében a levéltárak anyagát magán és hiteleshelyi állagra osztották szét. A szentbenedeki

37 ...*duximus ... per medium alphabeti intercidi*. MES IV. 132. p.

38 MES III. 291. p. (1337. február 9.) Római naptár szerint keltezett a konvent saját ügyében kiadott 1225. december 24-i oklevele is: CDES I. 223. p.

39 CDES I. 223. p. (1225. december 24.), AOkm V. 572. p. (1352. április 5.).

40 DL 1700., AOkm I. 122. p. (1307. február 19.) A keltezés egyébként is zavaros: *Datum dominica die proxima antedicta [Invocavit, K. K.], anno Domini M^o CCC^o octavo septimo*. Az oklevelek keltezésére általánosságban: Eckhart, 1914. 80–81. p.; Érszegi, 2007. 13–14. p.

41 Haiczl, 1913. 24–33., 169., 111. p.

hiteleshelyi részleget az Esztergomi Székesfőkáptalan Hiteleshelyi Levéltárának részeként 1950-ben a Komárom Megyei Közlevéltár anyagába olvasztották be, ahonnan 1968-ban a magyar és a csehszlovák állam megegyezésének eredményeképpen Pozsonyba került (a hiteleshely késő középkori *protocollum*ával együtt); cserébe a Magyar Országos Levéltár megkapta a budai káptalan és a székesfehérvári keresztes konvent addig Pozsonyban őrzött okleveleit.

Az alábbiakban a garamszentbenedeki konvent 1355-ig kibocsátott hiteleshelyi okleveleinek listáját közöljük. Ezen diplomák közül egy sem a monostor hiteleshelyi levéltárából származik, jobbára a Magyar Országos Levéltárba került kincstári, családi levéltárak anyagához tartoznak. Néhány, korszakunkba tartozó oklevelet az esztergomi székeskáptalan hiteleshelyi, illetve magánlevéltárába soroltak. Azt az oklevelet, amelynek már van kiadása, csak regesztá formájában tesszük közzé levéltári és bibliográfiai adataival együtt. A korábbi kiadások szöveghibáit nem javítottuk, csak keltezését; ha a (középkori) külzet hiányzott, pótoltuk. Az eddig kiadatlan okleveleket teljes szövegükben hozzuk, ugyancsak (fej)regesztával és apparátussal.⁴² Az eredetiben fennmaradt oklevelek középkori másolatainak eltérő olvasatait nem közöljük, hiszen ezek érdemben semmit nem tesznek hozzá a tartalomhoz, viszont jelentősen megnövelnék a terjedelmet. A hátlapai feljegyzések közül csak a középkoriakra voltunk tekintettel, ezt — ha nem jelöltük másként — ugyanaz a kéz írta, mint a főszöveget. Hasonló elveket szem előtt tartva közöltük vagy regesztáztuk a konvent okleveleit tartalmilag átiró vagy említő forráshelyeket is; ez utóbbiak esetében nem mindegyik, a keltezéshez szükséges dátumot tüntettük fel eredeti formájában. A csak tartalmi átirásban vagy említésből ismert oklevelek dátumozása kurzív.

Az oklevelek közlési elveinek tekintetében — néhány kivételtől, mint például a személynév jelzőjeként szereplő *Sanctus* és *Beatus* mellékevek nagybetűs írásmódja, eltekintve — Tringli István ajánlásaihoz tartottuk magunkat. A szöveg külső megformálásában Dreska Gábor nemrég megjelent okmánytárát vettük alapul. Széleskörűen használtuk továbbá a Magyar Országos Levéltár Rácz György szerkesztette digitális adatbázisát.⁴³

Jelen tanulmányt az oklevelek listája követi, a regesztákban szereplő, nem triviális helynevek azonosítója után pedig rövidítés- és irodalomjegyzék található.

42 Egyes okmánytárak — AOKm, RS — a középkori tartalmi kivonatokhoz hasonlóan csak az oklevelek érdeminek ítélt sorait közölték, formulás részeit elhagyták. Ezeket a diplomákat kiadottnak minősítettük, csak a két időben legkorábbi (1322. július 3. és augusztus 5.) írtuk át teljes szövegében, mivel rövidiek, ugyanakkor sok formulás részt tartalmaznak.

43 Tringli, 2000.; Dreska, 2007.; MOL CD.

8. Okmánytár

1.

1232 — *Lőrinc apát és a garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy Joahun barsi várjobbágy Tolmácsban fekvő birtokát Gilianus, Woch és Munchur nevű rokonainak eladta.*

Chirographált, középen lyukas hártya, melyről sárga-kék sodraton az apát és a konvent pecsétje függ. DL 181 (NRA) — FACSIMILE: *Solymosi*, 1996. 485. p. — KIADÁSA: ÁUO VI. 515. p., CDES I. 283–284. p. — REGESZTÁJA: MES I. 289. p.

2.

†**1272. február 23.** — *A garamszentbenedeki konvent tudatja, hogy kaszai János fia Smaragd ispán és Damján apát László alországbíró ítéletlevele értelmében Zliechó földet leírt határok szerint megosztották egymás között.*

A garamszentbenedeki konvent 1659. december 4-i hiteles átirásából. DL 795 (Acta Ies.) — Erről a 18. században egyszerű másolat készült: DL 794 (Acta Ies.).

Universis Christi fidelibus, quibus praesentes literae patuerint, conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron salutem in omnium salvatore. Significamus vobis, quod cum inter comitem Smaragdum de Kaza filium Ioannis ab una parte, et Damianum abbatem ab altera super facto terrae Zliecho vocatae fuisset quaestio suscitata et per formam iudicii diu ventilata, tandem eadem partes literas comitis Ladislai viceiudicis curiae domini regis nobis praesentaverunt, in quibus vidimus contineri, quod terra iam dictarum partium comparentium et se obligantium in figuram iudicii in certam divisionem praesente Kuncz de Bebtch praestaldo dicti iudicis sub nostro testimonio deduci decreverint et partibus assignari, nos itaque ad hoc exequendum cum eodem Kuncz de praedictis partibus unum confratrem nostrum Iacobum idoneum virum et discretum transmisimus, qui ad nos reversus nobis dixit et eiusdem dictis nominati praestaldus et partes concordaverunt, quod tota terra, quam dictus comes possidebat, iacens versus orientem in parte Podskalye in latere magni montis Straz cum omnibus utilitatibus suis cessit comiti Smaragdo, tota portio vero iacens a parte inferiori videlicet a parte terrae Zlyecho in valle magna, et in alia sub Drascina, quae iacet ab utraque parte viae magnae, qua itur ad Prusina, inter portiones comitis ab utraque parte fluvii, quae cessit domino abbati, quam prius idem comes possidebat, extitit devoluta, et eadem portiones, sicut partes communiter, praestaldus et noster homo ad hoc missus retulerunt, cum metis intermediis de novo assignatis et bene patentibus taliter distinguuntur, videlicet prima meta incipit a magno monte Straz, inde continuis metis in latere magni montis

venit ad fontem Wnalie, hinc directe per verticem ad partem orientalem ad magnam petram Solymos dictum,¹ inde per latus montis descendit versus viam publicam ad Radotina, et ibi transeundo venit ad concursum duarum aquarum, ubi est meatus aquae² antiquae, ab hinc ascendendo venit ad montem Mazaczka, quae³ transit viam et venit ad montem Moite, et inde vertit se ad petram Ostro, ibi descendit ad Bistra Studine et venit ad vallem Siroka Dolyuka, hinc vertit se et vadit ad montem Wapenyczka, et inde ad Ptassicz montem, et ibi continuatur metis antiquis, et in iisdem metis antiquis circuit totam portionem dicti abbatis incipendo a loco, qui vocatur Zlezaygrek, venit ad Bela Patak, inde ulterius progrediens ad meridiem ad Domaniovi Wrch, inde transit per fluvium Ribovecz et venit ad Nitricham, inde cadit in fluvium Huczko versus terram filiorum Andree et Ioannis, inde ulterius ascendendo ad orientem, ubi Iesztrebe et Gracka terminatur, venit ad montem Ozelne dictum, unde venit ad viam novam, qua itur ad possessionem Cziczman, et ita terris clauditur prioribus et antiquis, unde eadem partes propter bonum pacis cesserunt renunciando omni actioni et controversioni, quas se dicebant velle suscitare ratione servorum et ancillarum, iure perpetuo et irrevocabiliter relinquentes portiones taliter excisas et consignatas permanere, praeterea iam dictus abbas in signum et titulum sinceræ dilectionis sessionem seu curiam ipsius comitis permisit locari et situari in parte meridiana iuxta metas, et si quae partium aliquo temporum praemissam ordinationem niteretur revocare vel inturbare, sicut inter se ordinatum extitit, habebitur penitus pro convicta. In cuius rei memoriam pleniorum praesentes concessimus literas sigilli nostri munimine roboratas. Datum septimo Calendas Martii, anno gratiae millesimo ducentesimo septuagesimo secundo.⁴

¹ *Recte*: dictam. ² DL 794: metae. ³ *Recte*: qua (amerre). ⁴ Hamis. Szövege pontatlan, hiszen nem említi, hogy Damján szalkai apát volt. (PRT XII/B. 417. p.) A fenti oklevelet valószínűleg 1364-ben hamisították, a nyitrai káptalan 1364. június 17-re keltezett, majdnem teljesen egyező szövegű oklevelével [DL 25 086 (Acta Ies.)] együtt. Zliechó határjárását tartalmazza a garamszentbenedeki konvent — hitelesnek tetsző — 1364. július 18-i oklevele [DL 794, 795 és 5329 (Acta Ies.)] is. Ugrin fia László alországbíró működése 1364-ben dokumentálható (Bertényi, 1976. 127. p.), 1269-ben és 1274-ben az alországbírót Istvánnak hívták (DF 200 024, DL 86 841). A *praestaldus*, a *servusok* és az *ancillák* emlegetése, a római naptár szerint való keltezés archaikus elemek; arra utalnak, hogy a fenti diplomát egy korábbi, feltehetően valóban 1272-ből származó oklevél alapján készítették. A hamisításra a határleírás módosítása végett kerülhetett sor.

3.

1282 — *Márton apát és a garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy Basna fiai, Fábián és Tódor Mortunus nevű szolgáljukat és ennek fiait, Fylochét és Ipolyt eladták Ondey fia Istvánnak.*

Hártya, rajta a konvent pecsétje függ piros-sárga-zöld sodraton. DL 1138 (NRA)

Martinus abbas Sancti Benedicti de iusta¹ Goron et conventus eiusdem locy omnibus presens scriptum inspecturis salutem in omnium salvatore. Ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Fabianus et Theodorus filii Basna iobagiones castri Nytriensis in presentia personaliter constituti nostri quendam servum ipsorum hereditarium nomine Mortunus cum duobus filiis suis Fyloche et Ipolt vocatis propter nimiam paupertatem, incendium, devastationem et penuriam, quam per filios Cholk sunt perpassi, confessi sunt se magistro Stephano filio Ondey vendidisse et per eum suis heredibus heredumque successoribus iure perpetuo possidendos pro decem marcys finy argenti, quas iidem dixerunt ab eodem magistro Stephano plenarie recepissee, hoc expresso, quod si quid super ipsos servos contra ipsum magistrum Stephanum per quempiam dignum oriri contingeret questione, ex tunc Fabianus et Theodorus suprascripti magistrum Stephanum antedictum propriis laboribus et expensis expedire tenebuntur, iidem Fabianus et Theodorus ad hoc et² obligarunt, quod si servi antedicti zelo infidelitatis inbuti ab ipso magistro Stephano affugerent, ex tunc predictam summam pecunie duplo reddere et reffundere tenerentur vel eosdem servos reducendi. In cuius rey testimonium ad petitionem et instantiam utriusque partis presentes litteras concessimus sigilli nostri munimine communitas. Datum anno Domini M^o C^o C^o LX° X^o X^o II°.

¹ Sic! ² Értelme talán: etiam.

4.

1302. augusztus 12. — *Henrik apát és a garamszentbenedeki konvent előtt Bánk fia István és más felsorolt barsi várjobbágyok Polus fia Jakabot és testvérét, Mártont nemzetségükbe és rokonságukba fogadják.*

A nedvességtől csekély mértékben megrongált hártya, hátán rányomott pecsét maradványai. DL 86 893 (Hg. Esterházy cs. lt.) — KIADÁSA: RS I. 86–87. p. — REGESZTÁJA: AOKl I. 262. sz. — Hátlapi feljegyzés: 15. századi kéz írásával tartalmi összefoglaló, lásd RS I. 87. p.

5.

1307. február 19. — *Pál apát és a garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy Fudur János és Culb Tamás megölték rokonukat, zselízi Been fia Istvánt.*

Hártya, hátán zárópecsét helyével. DL 1700 (NRA) — KIADÁSA: AOkm I. 122. p. — REGESZTÁJA: MES II. 568. p. (hibásan 1307. február 12-i dátummal); RS I. 210. p.; AOkl II. 124. sz. — KÜLZETE: RS I. 210. p.

6.

1308. február 11. után — *Pál apát és a garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy András fia Jakab, a barsi vár keletsényi jobbágya felsorolt javait unokaöccseire, Istvánra és Jánosra hagyja.*

A nedvességtől helyenként elrothadt hártya, hátán rányomott pecsét viaszmaradványa. DL 86 901 (Hg. Esterházy cs. lt.) — KIADÁSA: RS I. 248. p. — REGESZTÁJA: AOkl II. 312. sz.

7.

1309. május 1. — *A garamszentbenedeki konvent előtt tajnai Luka fiai, Anda és Lőrinc, valamint tajnai Zogou fiai, János, Márk és Ábrám Pinár és Korosán birtokaikat illetően osztályt tesznek.*

A nyirkosságtól sérült, szétomló hártya. Hátoldalán rányomott pecsét viaszmaradványai. DL 90 631 (Tajnay cs. lt.) — KIADÁSA: RS I. 285. p. — REGESZTÁJA: AOkl II. 621. sz.

8.

1309. október 9. — *Pál apát és a garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy korosáni Gergely fia János barsi várjobbággy korosáni birtokát kezésének, Ilerus fia Mihálynak adja, továbbá végrendeletében feleségét és Ivánka nevű fiát e Mihályra bízta.*

Átírása Bebek István országbíró 1367. március 4-i oklevelében [DL 58 577 (Forgách cs. lt.)]. — Az átírás szerint privilégialis formában állították ki. — KIADÁSA: RS I. 306. p. — REGESZTÁJA: AOkl II. 755. sz.

9.

1320. június 8. — *László garamszentbenedeki apát és a konvent tanúsítja, hogy Bedee ispán szerviense, Fodornak mondott János helyett kifizette a fogott bírák megszabta váltságot Pál egykori csüttörtökhelyi falunagynak fia, Benedek megölése miatt.*

Hártya, zárlatán pecsét maradványa, szalagja. DL 58 450 (Forgách cs. lt.) — KIADÁSA: CD VIII/2. 286–287. p. — REGESZTÁJA: MES II. 777. p. (tévesen 1320. június 5-re keltezi); RS II. 254. p.; AOkl V. 807. sz. — KÜLZET: RS II. 254. p.

10.

1321. november 26. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint Kelecsény föld felét két telekkel együtt Chomortan fia István és Dobak eladta Pirosnak mondott Jakabnak.*

Említése Imre barsi ispán és a szolgabírák 1321. november 26-i ítéletlevelében [DL 86 942 (Hg. Esterházy cs. lt.) — TARTALMI KIVONATA: RS II. 285. p. (Hibásan 1321. február 19-i dátummal, a garamszentbenedeki konvent 1322. augusztus 5-i átírásából, lásd a 13. sz. alatt!); RS II. 322. p. (helyes dátummal, az eredetiről) — REGESZTÁJA: AOkl VI. 320. sz.]. — Eszerint pápens formájú volt. — REGESZTÁJA: RS II. 285. p. (1321. február 19. elé keltezi.)

11.

1322. január 22. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt kozmályi András Fanch fia János személyében ügyvédet vall.*

Említése Pál országbíró 1322. január 22-i oklevelében [DL 50 914 (Kállay cs. lt.) — REGESZTÁJA: Kállay-oklevéltár I. 375. sz.].

...Iohannes filius de Fanch pro Andrea filio Andree de Kozmal cum procuratoriis litteris conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron ... contra Thomam de Byry ... proposuit eo modo, quod...

12.

1322. július 23. — *László apát és a garamszentbenedeki konvent előtt Sanczech nemes Füss, Tild, Valkász és Ebedec birtokait végrendeletileg megosztja fiai között.*

Majdnem ép, egy helyütt vízfoltos hártya, hátoldalán pecsét nyoma, bevágásai. DL 58 453 (Forgách cs. lt.) — TARTALMI KIVONATA: RS II. 368. p. — REGESZTÁJA: AOkl VI. 695. sz.

Nos frater Ladislaus abbas Sancti Benedicti et conventus eiusdem de iuxta Goron significamus universis presentium per tenorem, quod vir nobilis Sanczech dictus unacum suis filiis Rubino, Nicolao, Deso, Iohanne ad nos accedens talem divisionem in suis possessionibus ipsis suis filiis ordinavit et fecit, primo Rubino suo filio seniori propter maiorem dilectionem, ut suis fratribus impendat, medietatem possessionis Fyus dicte et possessionem Tyld vocatam totam contulit cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis perpetuo possidendam, Nicolao vero, Deso et Iohanni alteram medietatem ipsius Fyus et Walcas et Ebedicz vocatas

tradidit perpetuo possidendas cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis, quibus ipse Sanczech ipsas dinoscebatur possedisse, habentes predicti sui filii ratum et firmum, quomodo pater ipsorum ordinavit et fecit. In cuius rei memoriam presentes eisdem duximus concedendas. Datum feria VI^a proxima ante festum Beati Iacobi apostoli, anno Domini M^o CCC^{mo} vigesimo secundo.

13.

1322. augusztus 5. — *László apát és a garamszentbenedeki konvent Pirosnak mondott Jakab kérésére átírja Imre barsi ispán és a négy szolgabíró 1321. november 26-i oklevelét.*

Vízfoltos, több helyütt lyukas hártya, hátoldalán kerek pecsét nyoma, szalagja. DL 86 948 (Hg. Esterházy cs. lt.) — TARTALMI KIVONATA: RS II. 372. p. — REGESZTÁJA: AOKI VI. 723. sz.

Nos frater Ladislaus miseratione divina abbas monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron et conventus loci eiusdem significamus universis, quibus presentes ostenduntur, quod feria tertia proxima post ad Vincula Sancti Petri apostoli Iacobus dictus Pyrus accedens ad nostram presentiam litteras magistri Emerici castellani de Leva et comitis Borsiensis ac quatuor iudicum de eodem nobis exhibuit presente homine nostro fidedigno Petro fratre Fabiani tenorem huiusmodi pertinentes:

Nos magister Emericus, maior plaustorum domini regis, castellanus de Leva et comes Borsiensis, necnon Alexander, Iwan, Nycolaus et Iwanca, quatuor iudices nobilium de eodem...¹

Nos vero iustis petitionibus Iacobi antedicti, quibus nos diligenter supplicavit, satisfacere cupientes prenotatas litteras de verbo ad verbum sine aditamento et diminutione in hanc publicam formam presentis littere nostre atentice² inseri faciendo, quemadmodum est premissum, secundum quod homo noster ad hoc deputatus ac prius habitus coram nobis plenarie recitavit. Datum die Sancti Dominici confessoris, anno Domini M^o C^o C^o C^o XX° secundo.

¹ TARTALMI KIVONATA: RS II. 285. p. (hibásan 1321. február 19-i dátummal), RS II. 322. p. — REGESZTÁJA: AOKI VI. 320. sz. ² Bizonytalan olvasat.

14.

1324. február 20. — *A garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy Károly Róbert király átírt parancslevelének megfelelően a királyi ember simonyi Mihály fiai, Pál és Lőkös között felsorolt Bars, Hont, Nyitra és Trencsén megyében fekvő birtokaikat illetően osztályt tett.*

Hártya, hátoldalán rányomott pecsét nyoma. DL 98 088 (Tab. prov.) — 15. századi hitelesítetlen, keltezetlen, kétoldalas, papírra írt másolata: DL 72 512 (Simonyi cs. lt.). — Újkori másolatai: 1. 18. századi egyszerű másolat: DL 86 957 (Hg. Esterházy cs. lt.). 2. A garamszentbenedeki konvent 1711. szeptember 21-i hiteles átírásnak 1748. évi egyszerű másolata: Štátny Oblastný Archív v Nitre – Illésházy cs. trencséni lt., patrimoniális levéltár, oklevelek 4–17–43 (DF 266 700) 40–42. p. 3. A garamszentbenedeki konvent 1711. szeptember 21-i hiteles átírása alapján készült egyszerű másolat: SNA – Leleszi konvent hiteleshelyi lt., Acta Bercsényiana, fasc. 36–39. (DF 285 046). — KIADÁSA: CD VIII/6. 76–78. p. — REGESZTÁJA: AOkl VIII. 74. sz.

15.

1324. március 30. — *A garamszentbenedeki konvent előtt András és Gyula eltiltják Péter fia Sándort Ebedec birtok eladásától, Zancheke pedig annak megvásárlásától.*

Hártya, hátán kerek zárópecsét nyomával. DL 2238 (NRA) — KIADÁSA: AOkm II. 122. p. — REGESZTÁJA: AOkl VIII. 151. sz.

16.

1324. április 17. előtt — *A garamszentbenedeki konvent ügyvédvalló levele szerint szecsei Péter fia Sándor fiait, Pétert és Györgyöt törvényesen képviselheti.*

Említése a nyitrai káptalan 1324. április 17-i oklevelében [Eredetije lappang. — KIADÁSA: Barsi okmánytár 18–19. p. (A vonatkozó hely: 18. p.), Palásthy I. 44–45. p.].

17.

1325. március 2. — *László apát és a garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy Pál fia Istvánt Bars vármegye hatóságának emberei bevezették Tamás fiai, András és Miklós teljes barakcsai birtokrésszébe.*

Hártya, hátoldalán zárópecsét helye és befűzött csíkja látszik. DL 98 414 (Tajnay cs. lt.) — REGESZTÁJA: AOkl IX. 80. sz. — KÜLZET: uo.

Nos frater Ladislaus miseratione divina abbas monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron et et¹ conventus loci eiusdem damus pro memoria, quod feria sexta proxima post primam dominicam quadragesime videlicet Invocavit² Thomas serviens magistri Emerici comitis Borsiensis loco domini sui ad hoc deputatus, quatuor iudices nobilium de eodem videlicet propriis in personis, presente homine nostro fratre Nicolao viro utique fidedigno introduxerunt Stephanum filium Pauli in possessionem Barakcha vocatam, quam idem iudicio de filiis Thome, Andrea et Nicolao lucratus fuit coram eisdem totam portionem eorundem in eadem Barakcha

existentem, ut in litteris prius habitorum magistri Emerici comitis Borsiensis et quatuor iudicum de eodem vidimus contineri. Datum sabbato proximo post dominicam prenotatam, anno Domini M^o C^o C^o X^o quinto.

¹ Sic! ² 1325. március 1.

18.

1329. május 1. előtt — *A garamszentbenedeki konvent egyezséglevele szerint győrdi Myke fiai, Myke és Pabor kötelesek megjelenni a nyitrai káptalan előtt, hogy megerősítsék az egyezséglevelet, majd rokonaiknak, Benedek fia Istvánnak, Dersnek, Andrásnak és Zobuzlausnak át kell adniuk az őket Győröd birtokon megillető földrészt.*

Említése a nyitrai káptalan 1329. augusztus 2-i oklevelében [DL 40 557 (MNM) — KIADÁSA: HO III. 102–103. p. (Az említés: 103. p.), Barsi okmánytár 20–21. p. — REGESZTÁJA: AOkI XIII. 439. sz.]. — REGESZTÁJA: AOkI XIII. 208. sz.

19.

1329. október 13. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Gyula fia Gergely szervienese, Mykch személyében ügyvédet vall.*

Említés Pál országbíró 1329. október 20-i bizonyoságlevelében [DL 2569 (NRA) — KIADÁSA: AOkm II. 442–443. p. — REGESZTÁJA: AOkI XIII. 565. sz.].

20.

1330. július 8. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevelének értelmében Tótnak mondott Mártont Teeth fia István ellen a királyi jelenlét elé idézték.*

Említése Kont Miklós nádor 1364. október 17-i ítéletlevelében [DL 5168 (NRA) — KIADÁSA: Barsi okmánytár 49–54. p. (A vonatkozó hely: 51. p.)].

21.

1330. július 13. — *A garamszentbenedeki konvent tudtul adja, hogy Károly Róbert király parancsára bizonyosága jelenlétében a királyi ember Nádasd birtokot Fekete Andrásnak iktatta.*

Eredetije 1881-ben Házasnényén [a mai Lukanyényc (Nenince)] volt, ma lappang. — TARTALMI KIVONATA: AOkm II. 500–501. p. ez alapján készült. — Újkori másolatai: 1. A garamszentbenedeki konvent 1560. január 8-i átírásának 18. századi másolata: DL 25 084 (Acta Ies.). 2. 1566-i egyszerű másolat: SNA – Garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi lt. 2701 (DF 206 770). 3. A garamszentbenedeki konvent 1615. szeptember 20-i átírása:

DL 2623 (Acta Ies.), 4. A garamszentbenedeki konvent 1651. április 12-i átírása: DL 2624 (NRA). 5. A garamszentbenedeki konvent 1784. március 17-i átírása: DL 95 921 (Tersztyánszky cs. lt.). 6. 18. századi egyszerű másolat: DL 25 086 (Acta Ies.). — REGESZTÁJA: AOKl XIV. 412. sz. — Károly Róbert 1330. augusztus 21-i oklevelében [DL 25 085 (Acta Ies.)] — KIADÁSA: CD VIII/3. 451–453. p. — REGESZTÁJA: AOKl XIV. 484. sz.] megerősítette az adományozás tényét.

22.

1330. szeptember 11. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Imre barsi ispán-nak és a szolgabíráknak, hogy bizonyosága jelenlétében a vármegye embere Brezo fia Miklós fiainak kérésére Sándor fiait, famulusukat és két jobbágyukat új idő-pontra idézte a vármegye hatósága elé.*

Vízfoltos hártya, hátoldalán zárópecsét csekély töredéke. DL 90 638 (Tajnay cs. lt.) — REGESZTÁJA: AOKl XIV. 512. sz. — KÜLZET: Citatoria pro Philippo, Iohanne et Petro filiis Nicolai contra Petrum et Georgium filios Alexandri.

Viris nobilibus magistro Emerico [comiti Borsiensi] et quatuor iudicibus eiusdem comitatus conventus monasterii Sancti Benedicti de Goron orationes [in Domin]o. Vestre significamus nobilitati, quod ad petitionem Philippi, Iohannis et Petri filiorum Nicolai filii Brezo cum Stephano filio Bense homine vestro Michaellem sacerdotem capellanum nostrum pro testimonio transmisimus fidedignum, qui negotio bene intenti et ad nos reversi Petrum et Georgium filios Alexandri in Zedche possessione ipsorum, item Nicolaum Parvum famulum eorum ac duos ipsorum iobagiones, Paulum filium Adam et Stephanum filium Nicolai dicti Kuz eisdem statuere committendo contra predictos Philippum, Iohannem et Petrum filios Nicolai a feria secunda proxima ante Nativitatem Beate Virginis¹ ad feriam quintam infra octavas eiusdem festivitatis proxime venturam² ad vestram presentiam fore citatos nobis concorditer retulerunt. Datum feria tertia infra octavas prenotatas, anno Domini M^o CCC^o tricesimo.

¹ 1330. szeptember 3. ² 1330. szeptember 13.

23.

1331. április 7. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Teeth fia István Gyula fia Gergely mester személyében ügyvédet vall.*

Említése Kont Miklós nádor 1364. október 17-i ítéletlevelében [DL 5168 (NRA)] — KIADÁSA: Barsi okmánytár 49–54. p. (Az említés: 51. p.).

24.

1331. április 7. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Tótnak mondott Márton Pirosnak mondott Jakab személyében ügyvédet vall.*

Említése Kont Miklós nádor 1364. október 17-i ítéletlevelében [DL 5168 (NRA) — KIADÁSA: Barsi okmánytár 49–54. p. (Az említés: 51. p.)].

25.

1331. november 11. után — *A garamszentbenedeki konvent előtt Jób ispán ura, Imre lévai várnagy nevében 10 erős dénármárkát fizet Mihály revistyei alvárnagynak.*

Hártya, zárópecsétje lepergett. DL 87 017 (Hg. Esterházy cs. lt.) — REGESZTÁJA: AOkI XV. 428. sz. — Külzet: Memorialis pro magistro Emerico super solutione decem marcarum.

Nos conventus monasterii S[ancti] Benedicti de iuxta Gron damus pro memoria, quod in die Beati Martini confessoris¹ comes Ioub serviens magistri Emerici castellani de Leva pro eodem domino suo magistro Emerico solvit comiti Mychaeli² vicecastellano Iohannis bani de Revisce decem marcas grossorum denariorum secundum quod assumpserat arbitrio proborum virorum ordine. Anno Domini M^o C^oC^oC^o tricesimo primo.

¹ 1331. november 11. ² *Utána kihúzza:* castellano.

26.

1331 — *A garamszentbenedeki konvent oklevele valamely Bars városban lévő birtok visszaadásáról.*

Eredetije lappang. — REGESZTÁJA: CD VIII/3. 561. p.

27.

1332. július 8. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Teeth fia István Gyula fia Miklós személyében ügyvédet vall.*

Említése Kont Miklós nádor 1364. október 17-i ítéletlevelében [DL 5168 (NRA) — KIADÁSA: Barsi okmánytár 49–54. p. (Az említés: 52. p.)].

28.

1332. július 8. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Tótnak mondott Márton Pirosnak mondott Jakab személyében ügyvédet vall.*

Említése Kont Miklós nádor 1364. október 17-i ítéletlevelében [DL 5168 (NRA) — KIADÁSA: Barsi okmánytár 49–54. p. (Az említés: 52. p.)].

29.

1334. július 12. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt győződi István fia Jakab, Lőrinc fia János és Péter fia István Jakab testvére, Péter személyében ügyvédet vallanak.*

Említése Pál országbíró 1334. július 12-i ítéletlevelében [Ma lappang, MES III. 246. p. szerint jelzete: Prímási Levéltár, Secul. Lad. T. nr. 500. — KIADÁSA: CD VIII/3. 758–762. p. (Az említés: 759. p.), MES III. 244–246. p. (Az említés: 245. p.)].

30.

1335. július 1–8. — *A garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy Bend fia Tamás, kürti Antal és barakcsai Ivánka fia Jakab Pál országbíró parancsára letették az esküt, amely szerint Pál fia Miklósnak nem okoztak 6 márka kárt.*

Említése Pál országbíró 1335. július 15-én kiadott oklevelében [DL 62 480 (Motesiczky cs. lt.) — Uo. újkori egyszerű másolat. — REGESZTÁJA: AOKI XIX. 438. sz.]. — REGESZTÁJA: AOKI XIX. 395. sz.

...secundum continentiam priorum litterarumstrarum ... Thomas filius Bend, Anthonius de Kyrth et Iacobus filius Iwanka de Barakcha ... in octavis Nativitatis Beati Iohanne Baptiste¹ in conventu monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron contra Nicolaum filium Pauli super eo, ut ipsi in perceptione utilitatum possessionum eiusdem sex marcarum dampnum eidem non intulerunt, sacramentum prestare seriemque ipsius sacramenti partes in litteris dicti conventus octavo die² nobis reportare debuissent, ipso termino occurrente idem Iacobus ... ad nostram accedens presentiam litteras prelibati conventus nobis presentavit, in quorum tenoribus ipsum iuramentum per eosdem super premissis suo modo rite et legitime comperimus depositum extitisse...

¹ 1335. július 1. ² 1335. július 8.

31.

1337. január 24. — *A garamszentbenedeki konvent előtt barsi Endere fia Péter és koszmályi Macha fia Izsó a maguk, valamint mások nevében barsi malmuk alapját a barsi polgárok beleegyezésével eladták barsi Pertold fia Mihály fia Pálnak.*

Chirographált hártya, amelyről fehérviasz pecsét töredéke függ. PL Eszt. kápt. hh. lt. 69–15–10 (DF 209 074) — KIADÁSA: MES III. 290–291. p.

32.

1337. február 9. — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint Töttös barsi ispán a közöttük fennforgó vitás ügyek kapcsán elégtételt tartozik adni Magyar Pálnak, a gimesi vár urának.*

Említés a garamszentbenedeki konvent 1337. március 26-i oklevelében.

33.

1337. március 26. — *A garamszentbenedeki konvent előtt Töttös barsi ispán famulusa, Márk fia Mihály helyett újfalusi Sál fia Jakab jobbágy megöléséért öt bécsi dénármárkát, továbbá a komjáti jobbágyokért egy márkát fizetett a gimesi vár képviselőjében jelen lévő Péter újfalusi falunagynak.*

Hártya, hátán zárópecsét töredéke. DL 87 066 (Hg. Esterházy cs. lt.) — KÜLZET: Memorialis super eo, quod magister Thowtos quinque marcas latorum Wiennensium denariorum decem pensas pro marca computando pro homicidio Iacobi filii Saal de Nova Villa et unam marcam pro iobagionibus de Comonaty magistro Stephano¹ castellano de Gymis in omnino sibi assignato plenarie persolvit.

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron damus pro memoria, quod cum die dominica ante Septuagesimam proxime preterita² inter magistrum Thowtos castellanum de Lewa³ et comitem Borsiensem ab una parte, et Stephanum castellanum de Gymis ex parte magistri Pauli dicti Magyar domini sui ab altera per arbitrium proborum virorum⁴ de omnibus causis iniuriosis, dampnis et nocumentis quocumquemodo inter ipsos motis et exortis ad plenum arbitratum coram nobis fuisset et ordinatum, inter cetera idem magister Thowtos pro Michaeli filio Marc famulo suo et tributario de Solumus iuxta continentiam priorum litterarum nostrarum feria quarta in die medii quadragesime⁵ quinque marcas latorum denariorum Wiennensium decem pensas pro marca numerando Petro villico de Nova Villa pro eodem Stephano castellano de Gymis astanti super homicidio cuiusdam iobagionis Iacobi filii Saal de eadem Nova Villa plenarie persolvit coram nobis, et unam marcam decem pensas pro marca pro iobagionibus de Comonaty, et idem Petrus villicus predictum magistrum Thowtos et Michaeli famulum suum de solutione antedicta expeditum reddit et reddidit pleno iure. Datum feria quarta prenotata, anno Domini M^o C^o C^o C^o XXX^{mo} septimo.

¹ Utána: rontott „c” betű. ² 1337. február 9. ³ A de Lewa szavakat utólag szűrték be a sor fölé. ⁴ Utána áthúzva: ut secundum suam medietatem se in presentia nostri commiserat.

⁵ 1337. március 26.

34.

1338. január 3. — *A garamszentbenedeki konvent előtt Mihály fiai, Pál és Lőkös tizenötödmagukkal esküt tesznek, hogy nem tulajdonították el Jákó fia Miklós özvegyének, Kathusnak és leányának, Klárának női ruháit és két lovát.*

Papír, hátán zárópecsét csekély töredékei. DL 72 520 (Simonyi cs. lt.) — KÜLZET: Pro Paulo et Leucus filiis Michaelis contra dominam Kathus relictam Nicolai filii Iacou ac Claram filiam eiusdem super depositione iuramenti facta secundo die festi octavarum Nativitatis Domini¹ coram conventu Sancti Benedicti et tertio die² ad iudicem.

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron damus pro memoria, quod cum secundum continentiam litterarum memorialium et iudicii examen honorabilis viri magistri Petri prepositi ecclesie Sancti Thome martiris de Promontorio Strigoniensi, venerabilis in Christo patris domini Chanad Dei et apostolica gratia archiepiscopi Strigoniensis, vicarii generalis Paulus et Leucus filii Michaelis secundo die octavarum festi Nativitatis Christi proxime preteriti¹ quintodecimo se³ inclusis contra nobiles dominas videlicet Kathus relictam Nicolai filii Iacou et Claram filiam eiusdem super eo, quod iidem Paulus et Leucus vestes muliebres eiusdem domine Kathus relicte dicti Nicolai filii Iacou, per Lypoldum patrem ipsius domine pro XII marcis sibi ordinatas ac dicte filie eiusdem domine Clara nomine, equales, necnon duos equos valentes X marcas, per memoratum Nicolaum maritum ipsius domine Kathus eisdem dominabus in suo testamento legatos non abstulisset, iuramentali depositione se coram nobis expurgare debuissent, ipso secundo die octavarum Nativitatis Domini¹ adveniente predicti Paulus et Leucus in nostri presentia constituti ipsum iuramentum per verba premissa cum suis condepositoribus deposuerunt, ut debebant. Datum secundo die antedicto, anno Domini M^o CCC^{mo} XXX° octavo.

¹ 1338. január 2. ² 1338. január 3. ³ *Utána törölve:* no.

35.

1338. június 14. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint győródi Myke fia Pobor, endrédi János fia Jakab, setétküti János és tőhöli Domokos fiai, János és László perbe hívták családi Folkus fiát, Miklóst, valamint ennek fiát, Jánost.*

Idézőlevél említése Druget Vilmos nádor 1340. április 12-i ítéletlevelében [DL 65 751 (Balassa cs. lt.) — REGESZTÁJA: Balassa-levéltár 42. p., AOkI XXIV. 226. sz.].

...cum in anno dominice incarnationis M^o CCC^o XXX^{mo} octavo iuxta continentiam litterarum citatarum conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron Pobor filius Myke de Geurud, Iacobus filius Iohannis de Endred, Iohannes de Sethethkuth, Iohannes et Ladislaus filii Dominici de Thuhly Nicolaum filium Folkus de Chalad et Iohannem filium eiusdem legitime citationis modo observato ad quindenas Pentecostes¹ coram nobis in causam attraxissent...

¹ 1338. június 14.

36.

1338. június 26. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Károly Róbert királynak, hogy Pál országbíró parancsa értelmében a királyi ember Simon fia Benedeket Valkóci János fia Pál ellenében a király színe elé idézte.*

Hártya, zárópecsétje lepergett. PL Eszt. kápt. hh. lt. 39–12–3 (DF 208 885) — KIADÁSA: MES III. 315–316. p. — KÜLZETE: MES III. 316. p.

37.

1339. április 25. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Drugeth Vilmos nádornak, hogy átírt kérésének megfelelően embere egresdi Mátyás fia Jakabot Bálint fia Simon és Antal fia János helyényi nemesek ellen egy privilégium hamisítása miatt színe elé idézte.*

Két hártára írt eredetije is volt, de mindkettő elveszett. — Az egyik a Szulyovszky cs. lt.-ban volt. KIADÁSA: HOI. 174–175. p. KÜLZETÉT lásd uo. — A másikat a pozsonyi evangélikus líceum könyvtára őrizte. KIADÁSA: HOKI 218–219. p. KÜLZETE: uo. — REGESZTÁJUK: AOKI XXIII. 207. sz.

38.

1340. február 25. — *A garamszentbenedeki konvent előtt István lekéri apát bérbe adja monostora csanaki földjét és rétyét Vilmos pannonhalmi apátnak.*

Hártya, hátlati rányomott pecsétje lepergett. Pannonhalmi Bencés Főapátság lt. Capsa 58 C3 (361) (DF 207 167) — KIADÁSA: PRT II. 404. p. (1350. február 25-i dátummal) — TARTALMI KIVONATA: AOKM IV. 6–7. p. — REGESZTÁJA: MES III. 355. p., AOKI XXIV. 94. sz.

39.

1340. február 29. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Károly Róbert királynak, hogy parancsának megfelelően a királyi ember fiúsi Péter és fia, Tamás ellen színe elé idézte Zamchuk fiait: Miklóst, Dezsőt és Jánost.*

Hártya, zárópecsétje lepergett. PL Eszt. kápt. hh. lt. 14–6–19 (DF 208 709) — KIADÁSA: MES III. 355. p. — REGESZTÁJA: AOkI XXIV. 99. sz. — KÜLZETE: MES III. 355. p.

40.

1340. június 19. – július 3. — *A garamszentbenedeki konvent oklevelének értelmében sárói Pál fia István és fiai, Péter és Pál ellenében vezekényi Pál fia Miklóst és fiát, Jánost a barsi ispán színe elé idézték.*

Említése Töttös barsi ispán és a négy szolgabíró 1341. május 8-i oklevelében [DL 90 648 (Tajnay cs. lt.)] — REGESZTÁJA: AOkI XXV. 306. sz.].

...cum secundum continentiam litterarum honorabilis conventus monasterii Beati Benedicti de iuxta Gron Stephanus filius Pauli de Sarrou ac Petrus et Paulus filii eiusdem secunda feria proxima post festum Corporis Christi anno Domini M^o CCC^o XL^{mo} ¹ Nicolaum filium Pauli de Wezekyn fratrem suum et Iohannem filium eiusdem ad nostram citassent presentiam iuxta regni consuetudinem ab antiquo approbatam tertiam feriam proximam post octavas Beati Iohannis Baptiste proxime nunc sequentem² partibus pro termino coram nobis comparendi assignando...

¹ 1340. június 19. ² 1340. július 4.

41.

1340. június 21. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Töttös barsi ispánnak és a szolgabíráknak, hogy megkeresésükre a megye embere barakcsai Jakabot és Tamást, valamint másokat eltiltotta Barakcsa azon részének használatától, ami Pál fia Istvánt és fiait, Pétert és Pált illeti.*

Hártya, zárlatán pecsét nyomaival. DL 40 837 (MNM, vétel 1875) — TARTALMI KIVONATA: AOkm IV. 36. p. — REGESZTÁJA: AOkI XXIV. 403. sz. — KÜLZET: Viris nobilibus magistro Tetheus comiti Borsiensi et iudicibus nobilium eiusdem comitatus pro Stephano filio Pauli Petro et Paulo filiis suis econtra Iacobum et Thomam de Barakcha Nicolaum et Stephanum filios Iacobi iobagiones et alios ad ipsos pertinentes prohibitoria.

42.

1341. március 28. — *A garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy Damján fia, Ipoly, Domonkos és János megújítva korábbi adományukat Turcsány birtokukat a kolosi monostornak adják.*

Hártya, töredezett pecsétje fehér-zöld zsinóron függ. DL 3366 (Magyar Kamara Archivuma, Acta ecclesiastica) — TARTALMI KIVONATA: AOkm IV. 80–81. p. — REGESZTÁJA: AOkl XXV. 183. sz.

43.

1341. július 21. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Károly Róbertnek, hogy Pál országbíró megkeresésére a királyi ember barakcsai Pál fiait és másokat Bende fia Iván és társai ellen színe elé idézte.*

Papír, zárópecsét töredékével. DL 62 485 (Motesiczky cs. lt.) — Ugyanitt 17. századi egyszerű másolat. — REGESZTÁJA: AOkl XXV. 497. sz. — KÜLZET: Excelentissimo domino suo Karolo Dei gratia illustri regi Hungarie pro Ivan filio Bende et ceteris presentibus insertis contra Stephanum et Nicolaum filios Pauli ad octavas Assumptionis Beate Virginis¹ citatoria.

Excellentissimo domino suo Karolo Dei gratia illustri regi Hung[arie conv]entus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron orationes in Domino debitas et devotas. Litteris [comitis] Pauli iudicis curie vestre citatoriis pro Ivan filio Bende et ceteris subsequentibus² reverenter receptis iuxta quarum tenorem cum Benedicto de Belek homine vestro Salomonem kapellanum nostrum ad citationem de subscriptis faciendum nostrum hominem duximus pro testimonio transmittendum, qui ad nos reversi concorditer retulerunt, quod feria sexta proxima ante festum Beati Iacobi apostoli³ Stephanum filium Pauli, Petrum et Paulum filios eiusdem in Barakcha, item Nicolaum fratrem eiusdem Stephani et Iohannem filium eius in Wezekyn possessionibus eorum⁴ contra prefatum Ivan, Thomam filium Ivanka de Barakcha, Nicolaum et Stephanum filios Iacobi de eadem ad octavas Assumptionis Beate Virginis⁵ ad vestre maiestatis presentiam citavissent. Datum sabbato proximo ante festum Beati Iacobi apostoli prenotatum, anno Domini M^o C^o C^o C^o XL^{mo} primo.

¹ 1341. augusztus 22. ² Az et ceteris subsequentibus *a sor fölé utólag beszúrt szavak.*

³ 1341. július 20. ⁴ *Utána kihúzza:* conta. ⁵ 1341. augusztus 22.

44.

1341. november 18. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Bars és Csütörtökhely városok ügyvédet vallanak bíráik, Jásznak mondott Pál és Oih fia Miklós személyében.*

Említése Tamás erdélyi vajda 1341. november 18-i bizonyoságlevelében [PL Eszt. kápt. mlt. 40–2–13 (DF 237 025) — Átírása Nagy Lajos 1347. július 28-i oklevelében. PL Eszt. kápt. mlt. 40–2–35 (DF 237 047) — KIADÁSA: MES III. 404. p. — REGESZTÁJA: AOkI XXV. 808. sz.].

45.

1342. június 4. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint derzsényei Chalmer fia Ipoly és fiai bűnösek a Vesszős mester szerviense, János ellen elkövetett hatalmaskodásokban.*

1) Tudományvevő oklevél említése a sági prépostság 1342. június 4-i oklevelében [DL 87 133 (Hg. Esterházy cs. lt.) — REGESZTÁJA: AOkI XXVI. 288. sz.].

...Ipolitus filius Chalmerii de Dersene pro se, pro Michaele et Ladislao filiis suis ... confessus est ... quod quia idem seipsum et predictos filios suos sentiens se per inquisitiones ac per litterarum inquisitionum diversorum videlicet capituli ecclesie Strigoniensis, conventum ecclesie Sancti Stephani cruciferorum de Strigonio ac ecclesie Sancti Benedicti de iuxta aquam Gron per factum¹ ac per procuracionem predicti magistri Weseus ad nimium impedimentum tam in possessionibus, quam in rebus evenisse, videlicet propter perpetrationem furti, anihilationem et concremationem molendini ac propter dampna sexaginta marcarum valoris super Iohannem quondam theloniatorem de Bath servientem eiusdem magistri Weseus illatis...

¹ *Esetleg*: sententiam.

2) Tudományvevő oklevél említése az esztergomi káptalan 1342. július 1-i oklevelében [DL 87 138 (Hg. Esterházy cs. lt.) — REGESZTÁJA: AOkI XXVI. 347. sz.].

...litteras inquisitorias tam nostris, quam conventum Sancti Stephani regis de Strigonio et de iuxta Gron ratione premissorum dampnorum et iniuriarum per eundem magistrum Wessceus contra ipsum Ipolitum et filios suos procuratas idem magister Wessceus cassas reddidit et inanes et penitus viribus carituras...

46.

1342. október 17. — *A garamszentbenedeki konvent előtt Zanchuk fia Miklós és testvére, Dezső Füß, Valkász és Ebedec közös birtoklásában állapodnak meg.*

Hártya, hátlapjára nyomott pecsétje lepergett. DL 58 511 (Forgách cs. lt.) — TARTALMI KIVONATA: AOkm IV. 269. p. — REGESZTÁJA: AOkI XXVI. 550. sz.

47.

1342. november 23. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsának megfelelően a királyi ember vizsgálatot tartva megállapította, barakcsai Pál fia István és testvére, Miklós számos kárt okozott az ártatlan barakcsai Jakab fia Miklósnak és testvérének, Istvánnak.*

Papír, hátlapján zárópecsét töredéke. DL 62 493 (Motesiczky cs. lt.) — Másolat: ue. jelzet alatt, újkori. — REGESZTÁJA: AOkI XXVI. 610. sz. — KÜLZET: Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie pro Stephano et Nicolao filiis Iacobi¹ de Barakcha contra Stephanum filium Pauli et Nicolaum fratrem eiusdem inquisitoria.

Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie illustri domino suo conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Goron orationes in Domino continuas et devotas. Litteras vestre celsitudinis inquisitorias pro Stephano filio Iacobi de Barakcha reverenter recepimus in hec verba:

Lodovicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis conventui ecclesie Sancti Benedicti de iuxta Goron salutem et gratiam. Dicit nobis Nicolaus filius Iacobi in persona Stephani fratris sui querulose, quod Stephanus filius Pauli de Barakcha fraudulenter et nequitiose tales inquisitiones contra ipsum Stephanum fratrem suum facere procurasset, quod ipse Stephanus vicinus et commetaneus suus feria tertia proxima post festum Beati Georgii martiris anno in presenti² unum bovem iobagionis sui in eadem villa Barakcha commorantis subtrahi fecisset, tandem circa festum Penthecostes³ nequitiose et fraudulenter iustas et antiquas metas dicte possessionis sue Barakcha arari fecisset loca ipsarum metarum destruendo, et amplius ipso non contentus, sed de die in diem mala malis accumulans cum quibusdam iobagionibus et servientibus suis Stephano de Magayro ac Emerico filio Pete⁴ tertia feria proxima post festum Nativitatis Virginis gloriose⁵ propria sua auctoritate malitia preconcepta ad dictam possessionem Barakcha nuncupatam veniendo quandam silvam suam ad ipsam possessionem suam pertinentem succidi et secari fecisset et ibidem quandam iobagionem suum nomine Petrum ictibus sagittarum grandi vulnere fecisset vulnerari et quamplures alios ex iobagionibus suis enormiter fecisset vulnerari in preiudicium ipsius non modicum et gravamen lite tamen pendente inter ipsos, pro quibus omnibus premissis factis eundem

Stephanum filium Iacobi prefatus Stephanus filius Pauli nitterentur aggravare, in quibus tamen premissis ipse Nicolaus eundem Stephanum fratrem suum innocentem fore asserit penitus et immunem, cum tamen prout asserunt, ipse Stephanus filius Pauli unacum Nicolao fratre suo in quindenis festi Beate Margarete virginis, cuius nunc undecima preterisset revolutio annualis,⁶ quendam iobagionem eorundem filiorum Iacobi de Barakcha Ladislaum dictum Lengel nomine turpiter fecissent verberari, qui post sex dies per ipsam verberationem mortuus extitisset, item feria quarta proxima post diem medii quadragesime anno in presenti⁷ tres iobagiones eorum et quamplures mulieres⁸ prefatus Stephanus filius Pauli enormiter fecisset verberari et post hec quendam proximum ipsorum nomine Thomam filium Iwan de curia nostra scilicet de Wissegrad ad propria eunte⁹ in publica via insidiando letalibus vulneribus cum ictibus sagittarum fecisset vulnerari unum bonum equum sub eodem decem marcas valentem interficiendo, culpis suis non exigentibus, lite pendente inter ipsos. Quare fidelitati vestre firmiter precipimus per presentes, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum quo presente Leukus filius Dominici filii Bani aule nostre iuvenis vel Egidius filius Mykou aut Deseu de Rende aliis absentibus homo noster ab omnibus, quibus decuerit, sciat et inquirat de omnibus premissis et singulis premissorum omnimodam veritatem. Et post hec prout vobis premissorum veritas constiterit, nobis fideliter rescribatis. Datum in Wissegrad, secundo die festi Beati Martini confessoris, anno Domini M^{mo} CCC^{mo} XL^{mo} secundo.¹⁰

Nos igitur mandatis vestre excellentie obedire cupientes, ut tenemur, cum predicto Deseu de Rende homine vestre serenitatis Mauricium capellanum nostrum ad premissam inquisitionem faciendum pro testimonio nostrum hominem duximus transmittendum, qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod ab omnibus, a quibus decuit et licuit, et specialiter in villis Peel, Endred, Bese, Beleg et Rendve vocatis a nobilibus, sacerdotibus et populis de eisdem in ecclesiam congregatis a singulis eorum singulariter fide ipsorum et conscientia mediante diligenter requirendo talem scivissent veritatem, quod in premissis nocumentis et factis, furtu scilicet memorati bovis, sectione silve antedictae et destructione metarum ipsius possessionis Barakcha eo, quod eadem ab alia possessione filiorum Iacobi similiter Barakcha vocata non per aliquas metas, sed per quoddam terminum vulgo mege vocatum esset separata, necnon vulneratione prefati Petri ac verberatione iobagionum ipsorum filiorum Pauli memoratus Stephanus filius Iacobi innoxius esset ac immunis, item de alia inquisitione antedicta iidem¹¹ nobiles, sacerdotes et populi similiter fide ipsorum mediante et conscientia per ipsos requisiti super premissis illatis, videlicet verberatione et morte dicti Ladislai Lengel ac verberatione iobagionum ipsorum filiorum Iacobi et aliquarum

mulierum, necnon vulneratione Thome filii Iwan et morte sui equi eosdem Stephanum et Nicolaum filios Pauli fore noxios et culpabiles respondissent et omnia premissa per modum prehabitu facta et illata per eosdem ipsis filiis Iacobi fuisse asseruissent. Datum sabbato proximo post octavas festi Beati Martini confessoris, anno Domini prenotato.

¹ *Utána kihúzza*: contra S. ² 1342. április 30. ³ 1342. május 19. körül. ⁴ *A szó első betűje „s” vagy „p” betűből javítva.* ⁵ 1342. szeptember 10. ⁶ 1331. július 27. ⁷ 1342. március 13. ⁸ *Recte*: mulieres. ⁹ *Recte*: euntem (Thomam), *esetleg* eunti (via). ¹⁰ 1342. november 12. ¹¹ *Utána kihúzza*: nobilis.

48.

1343. március 1. — *A garamszentbenedeki konvent előtt Zanchuk fia Rubin és testvérei, Miklós, Dezső és János Füss, Ebedec, Valkász, Tild és Aszna birtokaikat illetően osztályt tesznek egymás között.*

Több helyütt átzott hártya, hátlapi pecsét nyoma. PL Eszt. kápt. hh. lt. 42–10–12 (DF 208 924) — KIADÁSA: MES III. 488–490. p. — REGESZTÁJA: AOKl XXVII. 80. sz.

49.

1343. április 20. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint füssi Zonchuk fia Rubin ispán minden birtokügyben kiadott oklevelét testvéreinek, Miklósnak, Dezsőnek és Jánosnak átírásra átadni tartozik.*

Anyílt kötelezvénylevél említése — azonos szöveggel — a nyitrai káptalan két 1343. április 20-i [DL 58 512 és 58 513 (Forgách cs. lt.) — REGESZTÁJK: AOKl XXVII. 180. és 181. sz.], valamint 1343. április 21-i [DL 58 514 (Forgách cs. lt.) — REGESZTÁJA: AOKl XXVII. 190. sz.] okleveleiben olvasható.

...cum secundum continentiam litterarum conventus monsterii Beati Benedicti de iuxta fluvio Gron obligatoriarum patentium comes Rubinus filius Zonchuk de Fyus ab una, Nicolaus, Deseu et Iohannes filii eiusdem Zonchuk fratres dicti comitis Rubini ab altera in octavis festi Passce Domini iam elapsis¹ coram nobis comparere, idemque comes Rubinus universas litteras in facto possessionario confectas prefatis Nicolao, Deseu et Iohanni fratribus suis ad rescribendum dare debuissent...

¹ 1343. április 20.

50.

1343. június 9. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsának megfelelően a királyi ember Nyitra vármegye közgyűlésén vizsgálatot tartva megtudta, elefánti Dezső fia Mihály hatalmaskodva lovakat rabolt elefánti Mátyás szalakuszi birtokáról.*

Papír, hátlapján természetes színű, kerek zárópecsét töredéke. DL 3586 (NRA) — REGESZTÁJA: AOkl XXVII. 390. sz.

Excellentissimo domino suo Ludvico Dei gratia regi Hungarie conventus monasterii Sancti Benedicti d[e iuxta] Goron orationes in Domino debitas et devotas. Litteras vestre maiestatis inquisitorias pro Nicolao filio Mathie de Elephanth¹ reverentia, qua decuit, recep[imus i]n hec verba:

Ludwicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis conventui ecclesie Sancti Benedicti de iuxta Goron salutem et gratiam. Dicit nobis Nicolaus filius M[athie] de Elephanth querulose, quod sabbato proximo post vicesimum secundum diem festi Beati Georgii martiris proxime preteriti² Michael³ filius Deseu de eadem Elephanth potentialiter manibus armatis in possessionem suam Zalakuz vocatam veniendo sex equos suos abstulisset lite pendente inter ipsos, ex quibus duos restituisset, alios vero quatuor pro se reservasset culpīs suis non exigentibus. Quare fidelitati vestre firmiter precipimus per presentes, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Iwan de Chymd vel Stephanus dictus Chuka aut Stephanus filius Dyonisii de eadem aliis absentibus homo noster ab omnibus, quibus decuerit, sciat et inquirat de premissis omnimodam veritatem. Et post hec secundum quod vobis veritas constiterit premissorum, nobis fideliter rescribatis. Datum in Wysegrad, feria tertia proxima ante festum Assensionis Domini, anno eiusdem M^o CCC^{mo} XL^{mo} tertio.⁴

Nos igitur vestre excellentie mandatis obediētes, ut tenemur, cum Iwan de Chymd homine vestro Mauriciū sacerdotem et cappellanum nostrum ad exequendum premissa pro testimonio destinamus, iidem negotio bene intenti et ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, quod in congregatione generali universitatis nobilium comitatus Nitriensis feria quinta proxima ante festum Penthecostes⁵ prope civitatem Nitriensem celebrata vigore litterarum regalium proclamata ad huiusmodi rei veritatem experiri volentes iudices nobilium iuratosque assessores per universitatem nobilium dicti comitatus assignatos, qui tacto vivifice crucis ligno fide eorum Deo debita et fidelitate regie maiestati sueque Sacre Corone observanda mediante communem iustitiam et assessores ad universitatem nobilium ad referendam se sponponderant, qualiter ipsis super premissis veritas constaret ad eandem fidem et fidelitatem compromissam requisitos habuissent

deliberatione unanimi et concordi attestatione et testificatione affirmarunt, quod sabbato proximo post vigesimum secundum diem festi Beati Georgii martiris proxime preteritam predicti⁶ Michael filius Deseu de eadem Elephanth predictus potentialiter armatis manibus ad possessionem suam Zalakuz vocatam veniendo quatuor equos suos abstulisset litis intermedio, ex quibus duos restituisset, alios vero duos pro se reservasset non merentibus aliquibus suis culpīs. Datum feria secunda proxima post octavas Penthecostes, anno Domini M^o CCC^{mo} XL^{mo} tertio.

¹ Sor fölé írt szó, alatta kihúzza: Chymd. ² 1343. május 17. ³ Utána kihúzza: de eadem. ⁴ 1343. május 20. ⁵ 1343. május 29. ⁶ 1343. május 17.

51.

1345. május 22. – július 1. — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint Miklós fia Miklóst Apor fia Péter ellen a királyi jelenlét elé idézték.*

Említése Pál országbíró 1345. november 19-i oklevelében [Ma lappang. MES III. 588. p. szerint jelzete: Primási Levéltár Secul. Lad. C. nr. 12 — KIADÁSA: MES III 577–588. p. (Az említés: 579. p.)].

52.

1345. július 30. – augusztus 15. — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint Miklós fia Miklós Vörös Tamás csejtei várnagy érdekében erőszakkal megakadályozta, hogy a királyi ember Hetény birtokot Apor fia Péternek iktassa, ezért a királyi ember Tamást Apor fia Péter ellenében a királyi jelenlét bírósága elé idézte.*

Említése Pál országbíró 1345. november 19-i oklevelében [Ma lappang. MES III. 588. p. szerint jelzete: Primási Levéltár Secul. Lad. C. nr. 12 — KIADÁSA: MES III 577–588. p. (Az említés: 580–581. p.)].

53.

1345. október 11. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Erzsébet királynénak, hogy Pál királynéi tárnokmester parancsára a királyné embere Mangya lakosait Gyula fia Gergely ellen színe elé idézte.*

Papír, hátán zárópecsét töredéke. DL 3784 (NRA) — KIADÁSA: AOkm IV. 545. p.

54.

1346. december 7. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint kissarlói Pál fia István és Miklós fiai: András, László és Farkas vitás ügyükben választott bírák ítéletét büntetés terhe mellett elfogadják.*

Emlékeztető oklevél említése a garamszentbenedeki konvent 1347. január 18-i oklevelében. — Lásd AOkm V. 1. p.

55.

1346. december 7. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt Miklós fiai, András, László és Farkas kürti András személyében ügyvédet vallasnak.*

Említése a garamszentbenedeki konvent 1347. január 18-i oklevelében.

...cum ... Iohanne filio Nicolai et Andrea de Kurth cum litteris nostris procura-toriis pro Andrea, Ladislao et Farkasio filiis eiusdem Nicolai parte ab altera ... coram nobis constitutis...

56.

1347. január 18. — *A garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy a kissarlói Pál fia István és Miklós fiai, János, András, László és Farkas közötti perben választott bírák hozta ítéletet utóbbiak vonakodtak elfogadni.*

Papíron, zárlatán pecsét nyomaival. DL 41 030 (MNM, vétel 1875) — TARTALMI KIVONATA: AOkm V. 1–2. p. — KÜLZET: Pro Stephano filio Pauli de Kyuss[arlou] super arbitrio per probos et nobiles viros in possessione Wezekyn, ubi ecclesia Beati Iohannis Baptiste habetur, in octavis festi Epiphaniarum Domini proxime preteritis coram testimonio conventus monasterii Sancti Benedicti facto et per Iohannem filium Nicolai et Andream de Kyurth procuratorem Andree, Ladizlai et Farkasii filiorum eiusdem Nicolai non acceptato memorialis.

57.

1347. október 30. — *A garamszentbenedeki konvent előtt sárói Bede fia Péter szervienise, Reynis Miklós helyett Bot fia Benedek megsebesítéséért hét és fél marka fizetésére kötelezi magát.*

Papír, zárlatán pecsét nyomai. DL 3947 (NRA) — TARTALMI KIVONATA: AOkm V. 150–151. p.

58.

1348. február 14. előtt — *A garamszentbenedeki konvent emlékeztető oklevele szerint Sándor fia Miklósnak egy vitás földdarab ügyében esküt kell tennie Olivér fiai, Péter és János ellen.*

Említése a garamszentbenedeki konvent 1348. február 19-i oklevelében.

59.

1348. február 19. — *A garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy Sándor fia Miklós, valamint Olivér fia Péter és János egy vitás földön megosztottak.*

Chirographált, két helyütt lyukas hártya. Plicájáról zöld-sárga sodraton pecsét függ. MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjtemény 110 (Bossány cs. lt.) (DF 243 755)

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Goron omnibus Christi fidelibus presentem paginam intuentibus salutem in largitore salutis. Ad universorum igitur notitiam tam presentium, quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod cum secundum continentiam priorum litterarum nostrarum memorialium in causa habita inter Nicolaum filium Alexandri ab una, Petrum et Iohannem filios Oliverii parte ab altera super quadam particula terre litigiose inter possessiones partium ambarum existente feria quinta proxima ante Septuagesimam¹ idem Nicolaus filius Alexandrii cum nobili sibi simili in facie eiusdem particule terre litigiose regni consuetudine approbante contra predictos Petrum et Iohannem filios Oliverii presente nostro testimonio per partes communiter adducendo iurare debuisset, et ipso termino occurrente ad petitionem partium predictarum fratrem Nicolaum sacerdotem unum ex nobis pro testimonio misissemus, tandem idem homo noster cum supradictis partibus ambabus ad nos reversi concorditer retulerunt, quod compositione et ordinatione proborum et nobilium virorum ibidem in facie particule terre litigiose interveniente ad amicabilem pacis unionem devenissent, sicut etiam in nostra presentia devenerunt eo modo, quod dimisso et postposito iuramento prenotatam particulam terre litigiose in duas partes divisissent, unam particulam Nicolao filio Alexandri viciniorem possessioni sue, et alteram particulam Petro et Iohanni filiis Oliverii similiter possessioni eorum viciniorem cuilibet parti devolutam sibi particulam terre litigiose perpetue possidendam et pacifice tenendam et habendam, et, ut in supradicta amicali pacis unione valeant in posterum quietius permanere, sepedictam particulam terre litigiose in duas partes divisam sub certis metis subsequentibus ab invicem separassent, quarum metarum primo versus orientem super fluvium Stranya iuxta magnam viam de Sancto Martino euntem in Zelesan duas novas terreas metas erexissent, deinde sursum in eadem via procedendo in rubo [- - -]² sub quercu secundam metam terream novam erexissent, postea eundo versus occidentem circa quandam semitam tertiam novam metam erexissent, et rursus ulterius procedendo esset antiqua terrea meta, deinde descendendo essent tres mete antique sub tribus arboribus quercinis, quarum prima esset lapidea, due relique terre, postremo super fluvium Rychke ultimam terream metam erexissent, et ibidem mete particule terre litigiose divise terminarentur. In cuius rei testimonium et perpetuam firmitatem presentes litteras sub sigilli nostri appensione concessimus

roboratas. Datum feria tertia proxima post Septuagesimam, anno Domini M^{mo} CCC^{mo} XL^{mo} octavo.

ABC

¹ 1348. február 14. ² Egy szó nagyságú lyuk.

60.

1349. július 2. — *A garamszentbenedeki konvent tudtul adja, hogy Lőrinc fia Mikó Antal megölése miatt 8 budai márkát és 100 bécsi dénárt köteles fizetni a Nógrád megyei Miklós fia Mihálynak, továbbá gondoskodni tartozik a temetésről.*

Papír eredetije elpusztult. Fényképmásolata: DL 96 305 (Vay cs. berkeszi lt.)

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de [iuxta] Gron memorie commendantes significamus universis presentium notitiam habituris, quod Mychaele filio Nycolai comitatus Neugradensis, ut retulit, ab una, item Mykov filio Laurentii parte ab altera mediante Andrea fratre Laurentii sacerdotis coram nobis personaliter constitutis propositum per eosdem concorditer extitit et relatum, quod super facto homicidii Anthonii fratris eiusdem Mychaelis compositione et ordinatione proborum et nobilium virorum interveniente ad plenam pacis unionem devenissent et in nostri presentia deventerunt eo modo, quod idem Mykou filius Laurentii [pro predicto] homicidio Anthonii octo marcas Budensis ponderis et centum denarios Wienenses prenotato Mychaeli solvere assumpsit in terminis et sub penis [infrascriptis], videlicet in octavis festi Nativitatis Beate Virginis proxime occurrentibus¹ quatuor marcas et centum denarios, quas si non solveret,² in sex marcis sine principali solutione remaneret, item in octavis Epyphaniarum Domini immediate subsequentibus³ iterato quatuor marcas, quas si solvere negligaret vel non curaret, quicumque primo solvisset, perditum esset penitus et amissum, et in prosecutione cause homicidii supradicti idem Mychael a modo coram quovis iudice liberam haberet facultatem, item nominatus Mykou sepulturam homicidii memorati tenebatur expedire. Prenominatis igitur solutionibus legitime persolutis sepedictus Mychael ex parte sui et omnium cognatorum suorum et aliorum ad se pertinentium prenominatum Mykou tenebatur de homicidio sepius recitato mediantibus litteris expeditoriis reddere absolutum, sicut ad omnia premissa et singula premissorum ambe partes coram nobis constitute se spontanea obligarunt. Datum feria quinta proxima post festum apostolorum Petri et Pauli Beatorum, anno Domini M^o CCC^o XL^{mo} nono.

¹ 1349. szeptember 15. ² Utána kihúzva: negligaret. ³ 1350. január 13.

61.

1349. augusztus 1. — *A garamszentbenedeki konvent előtt parassai Miklós fia Miklós és földemesi István fia Jákó bevallja, hogy Parassa birtok Miklóst illeti, Jákónak nincsen joga hozzá.*

A két fél számára kiállított két példányban, mindkettő papír, zárópecsétjük lepergett. DL 28 067 (Kolozsmonostori Konvent Országos Levéltára, Vegyes iratok) — KIADÁSA: AOkm V. 312. p. — KÜLZETEK: 1) Protestatio pro Iakou filio Stephani de F[ydy]mes comitatus Hunthiensis super possessione Parasa vocata memorialis. 2) Protestatio pro Nicolao filio Nicolay de comitatu Hunthensi super possessione Parasa vocata memorialis.

62.

1349. augusztus 25. — *A garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy előtte litasi Zádor fia, István Litas birtokát 24 forintért a visszaváltásig elzálogosította borfői István fiának, Tamásnak.*

Tartalmi átirása Kont Miklós nádor 1364. február 25-i ítéletlevelében [DL 41 566 (MNM)]. — Eszerint pápens formájú volt.

...prefatusque Thomas filius Stephani pro se similiter personaliter et pro ipso Beke fratre suo ... exurgendo ipsam possessionem Lyucas tam hereditario, quam emptionis iure titulis ipsis pertinere et super hoc se et ipsum Beke fratrem suum efficacia instrumenta habere et ibidem exhibere posse allegarat, ubi et instanter quasdam quatuor litteras, tres scilicet patentes et quartam clausam, unam ... duas conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron, unam feria tertia proxima post festum Beati Bartholomei apostoli et aliam in octavis festi Beati Mychaelis archangeli sub anno Domini M^{mo} CCC^{mo} quadragesimo nono,¹ et quartam ... emanatas et confectas nobis presentavit ... in tenoribus vero predictarum duarum litterarum patentium ipsius conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron adinveniebatur, quod prenotato Thoma filio Stephani de Borfew ab una, et Stephano filio Zador ad Lyucas parte ab altera mediante Iacobo filio Petri de Horch cum [- -]² eiusdem Stephani coram eodem conventu Sancti Benedicti personaliter constitutis per eundem Stephanum filium Zador propositum et relatum extitisset eo modo, quod predictam possessionem suam Lyucas in comitatu Huntiensi existentem cum utilitatibus suis et pertinentiis universis preantedicto Thome filio Stephani de Borfew pro viginti quatuor florenis plene ab eodem perceptis impignorasset coram conventu prenotato cum intermedio, quod omnes utilitates et pertinentie eiusdem possessionis Lyucas, quousque ipsam redimere non posset, idem Thomas perciperet et percipere debeat pleno iure, cum autem clementia omnipotentis Dei sive tunc in presenti compositione, sive in futuro sibi cum

pecunia provideret, prenotatam possessionem Lyukas pro eisdem viginti quatuor florenis ipse Stephanus filius Zador vel filii sui et non alii ex cognatione sua redimere possent et deberent nullo contradictionis obstaculo impediante...

¹ 1349. augusztus 25. és október 6. ² *Olvashatatlan szó; talán: memoriale.*

63.

1349. október 6. — *A garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy előtte Zádor fia, István Litas nevű, már korábban elzálogosított birtokát részben a korábbi zálogösszegért, 24 forintért, részben további 10 dénármárkáért eladta borfői István fia Tamásnak.*

Tartalmi átirása Kont Miklós nádor 1364. február 25-i ítéletlevelében [DL 41 566 (MNM)]. — Eszerint pápens formájú volt. — Keltezésére lásd 62. sz.!

...dumque prenominatus Stephanus filius Zador presente Iacobo filio Petri de Horch cum [- - -]¹ eiusdem similiter coram eodem conventu personaliter comparendo predictam possessionem suam Lyucas vocatam in predicto comitatu Huntiensi habitam, quam eidem Thome filio Stehani de Borfew, ut premittitur, in viginti quatuor florenis impignorasset, ipso Thome filio Stephani ex integro, tum pro decem marcis denariorum, quamlibet marcam cum decem ponsis² numerando, tum etiam pro predictis viginti quatuor florenis vendidisset cum curia, domo et sessione cum terris arabilibus, pratis, fenetis et silvis cunctisque utilitatibus et pertinentiis suis iure perpetuo in filios filiorum possidendam, tenendam pariter et habendam, perpetuans ipsam possessionem Lyucas eidem Thome filio Stephani nichil sibi vel heredibus suis in eadem iuris vel residui relinquendo seu³ reservando...

¹ *Olvashatatlan szó; talán: memoriale.* ² *Recte: pensis.* ³ *Bizonytalan olvasat.*

64.

1350. január 11. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti, hogy fogott bírák Miklós titkos kancellár felszólítására, sikertelenül próbáltak meg békét szerezni kistapolcsányi András fia Andrásnak zimányi Izath fia Benedek és Begze fia István elleni, Bajka birtok miatt folyó perében.*

Papír, zárlatán pecsét nyomai. DL 4106 (NRA) — TARTALMI KIVONATA: AOkm V. 350–351. p.

65.

1350. január 16. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy parancsára vizsgálatot tartva a királyi ember megállapította, lekéri Péter fia Farkas Vesszős mester Beder nevű zselízi tisztjét halálosan megsebesítette.*

Papír, hátán zárópecsét töredékei. DL 76 959 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 413–414. p. — KÜLZET: uo. 414. p.

66.

1350. július 27. — *A garamszentbenedeki konvent előtt győri Myke fia Miklós esküt tesz, hogy Pobor fia Andrásnak gyűjtogatással, lopással és más módon kárt nem okozott.*

Papír, hátán töredezett pecsét. DL 24 422 (Vitális Mór gyűjteménye) — KIADÁSA: AO km V. 396–397. p.

67.

1350. augusztus 9. — *A garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy bálványi Péter leánya Csala Bálvány (más néven Leucse) birtokának negyedrészt eladta rokonának, bálványi Mykchnek.*

A garamszentbenedeki konvent 1381. július 13-i átirásából [DL 69 254 (Kubinyi cs. lt.) — 17. századi, tévesen 1361. július 13-ra keltezett, számos hibás olvasatot tartalmazó másolata: DL 69 247 (Kubinyi cs. lt.)]. — Az átiró oklevél szövege szerint az eredeti pátens formájú oklevél hátyára volt írva.

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Gron significamus universis, quibus expedit, presentium per tenorem, quod Mykch de Balwan ab una, item domina Chala filia Petri filii Corlad de eadem cum Margareta filia parte ab altera coram nobis personaliter constituti eadem domina Chala per modum protestationis confessa est oraculo vive vocis, quod quartam partem possessionis Balwan, que alio nomine Leuche vocatur, cum utilitatibus suis et pertinentiis universis, sicut Petrus filius Corlad pater ipsius sibi iure hereditario condonaverat, ita eandem quartam partem possessionis Balwan sive Leuche predicto Mykch proximo suo unacum rebus parafarnalibus, in quibus debitor eidem extiterat, pro sex marcis Wiennensibus denariorum decem ponses¹ pro marca numerando dimississet, ymo vendidisset et perpetue possidendam sibi et suis heredibus sine retractatione contulisset, quas sex marcas se etiam ab eodem Mykch plenarie retulit percepisse, et litteras quascumque super prenotata quarta parte possessionis Balwan sive Leuche haberet confectas, in nostri presentia cassas et irritas ac omni

vigore reddidit penitus carituras. Cum igitur presentes nobis fuerint reportare, nostris litteris privilegialibus assumimus confirmare. Datum feria secunda in vigilia Beati Laurentii martiris, anno Domini M^{mo} CCC^{mo} quinquagesimo.

¹ Recte: pensas.

68.

1351. május 16. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy amikor átírt parancsa értelmében a királyi ember barakcsai Jakab fia Miklós mester és testvére, István Nagyugróc nevű birtokának határjárását és a birtok iktatását el akarta végezni, több szomszéd tiltakozott a Nagyugróc és Kisugróc között emelni tervezett új határjelek ellen.*

Hártya, hátlapján pecsét nyoma. DL 16 104 (Keglevich cs. lt.) — KIADÁSA: Barsi okmánytár 31–32. p.

69.

1351. július 9. — *A garamszentbenedeki konvent előtt keresényi Mihály fiai, Lőkös és Pál Lajos királyt Magasmart birtok eladományozásától, az újbányai polgárokat pedig birtokba vételétől eltiltják.*

Papír, hátoldalán zárópecsét töredékes maradványai. DL 72 532 (Simonyi cs. lt.) — KÜLZET: Pro magistris Leukus et Paulo filiis Mychaelis de Kyriskin super possessione Mogosmorth vocata prohibitio generalis.

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Goron damus pro memoria, quod Leukus et Paulus filii Michaelis de Kyriskin coram nobis personaliter constituti excellentissimum principem et dominum, dominum Lodovicum Dei gratia regem Hungarie a collatione possessionis Mogosmorth vocate et quoslibet alios cuiuscumque condicionis, dignitatis vel officii existant, et specialiter iudicem, iuratos et totam communitatem civium seu hospitem de Kunisspergh a postulatione, occupatione, receptione, conservatione et omnium fructuum ac utilitatum eiusdem possessionis perceptione regni consuetudine mediante prohibere curarunt. In quorum relationis seu prohibitionis testimonium presentibus sigillum nostrum autenticum duximus apponendum. Datum sabbato proximo post octavas festi apostolorum Petri et Pauli Beatorum, anno Domini M^o C CC^o quinquagesimo primo.

70.

1352. április 4. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy parancsára a királyi ember a konvent bizonyosságának jelenlétében barakcsai Jakab fia Miklós és István mesterek Nagyugróc és Pázsit birtokainak határait bejárta.*

A garamszentbenedeki konvent 1366. január 10-i átírásában /AMB Seilem cs. lt. 1–30 (DF 249 102) — Átírása a garamszentbenedeki konvent 1400. november 23-i [DL 8860 (NRA)], valamint 1402. május 24-i oklevelében [MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjtemény 123 (Bossány cs. lt.) (DF 243 768)]. Tartalmi átírása Garai Miklós nádor 1422. március 3-i oklevelében [(MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjtemény 320 (Bossány cs. lt.) (DF 243 967), AMB Seilem cs. lt. 2–44 (DF 249 108) — Utóbbi 18. századi egyszerű másolata: uo. 4–155 (DF 249 203) — REGESZTÁJA: ZsO IX. 238. sz.]. — Az 1366. január 10-i oklevél 18. századi egyszerű másolata: DL 16 106 (Keglevich cs. lt.)/. — Az 1366. január 10-i átíró oklevél szerint az eredeti oklevél pápens formátumú, papírra írt volt.

Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie illustri domino suo conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Goron orationes in Domino continuas et devotas. Litteras vestre excellentie super possessionibus Noog Wgroucz et Pasyt in comitatu Borsiensi existentibus reambulatorias pro magistris Nicolao et Stephano filiis Iacobi de Barakcha summa recepimus cum reverentia, et secundum continentiam earundem cum Nicolao de Peel homine vestre serenitatis fratrem Heckardum sacerdotem unum ex nobis ad premissam reambulationem faciendam pro testimonio nostrum hominem duximus transmittendum, qui demum ad nos reversi concorditer retulerunt, quod sabbato proximo ante diem Ramispalmarum¹ ad faciem dictarum possessionum Noog Wgroucz et Pasyt vocatarum accessissent et in eisdem quatuor continuis diebus expectantes vicinis et commetaneis universis legitime convocatis predictas possessiones Noog Wgroucz et Pasyt per suas veras metas veteres novasque circa veteres, ubi necesse fuisset, erigendo reambulassent et reambulas ab aliorum possessionibus et possessionariis portionibus metalibus distinctionibus separatas, easdem prenominatis magistris Nicolao et Stephano filiis Iacobi eo iure, quo ad ipsos dinoscebantur pertinere, reliquissent perpetuo possidendas nullo penitus contradictore existente. Quarum quidem possessionum metas ab aliis vicinis et commetaneis ac circumiacentibus possessionibus hoc ordine distinctas retule[runt, quod] sub monte, qui Moczk nuncupatur, in parte orientali sub arbore quercina novam terream metam erexissent, deinde procedendo versus partem aquilonarem in quadam valle sub arbore quercina secundam novam terram metam erexissent, abinde autem pro[cedendo] in cuiusdam ascensu montis sub arbore quercina

tertiam novam metam terream erexissent et hec tres mete separant villam predictorum magistrorum Nicolai et Stephani filiorum Iacobi Noog Wgroucz dictam a villa domini regis Felfalu vocata, item ab ipsa tertia meta lineatim procedendo a parte eiusdem ville Felfalu in vertice montis pro alia villa eorundem Nicolai et Stephani filiorum Iacobi Pasyt vocata novam terream metam iuxta veterem erexissent, deinde per eandem lineam de monte in quandam vallem descendendo sub arbore quercina in ipsa valle constituta novam terream metam erexissent, abinde vero per eandem vallem versus aquilonem procedendo sub arbore tylie novam terream metam erexissent, ab ipsa vero meta iterato per eandem vallem versus ortum solis procedendo sub arbore pyri novam terream metam erexissent, item in eadem linea versus ryvulum Kysmoholnycza dictum procedendo sub arbore, que rakatyafa vulgariter dicitur, novam terream metam erexissent, abinde autem iuxta decursum eiusdem ryvuli procedendo sub arbore cyni, qui penes eundem rivulum stat, novam terream metam erexissent, abinde vero secundum quod idem ipse ryvulus Kysmoholnycza in maiorem ryvulum, qui similiter Moholnycza vocatur, decurrit, est meta et ibi terminantur mete, que dividunt sepedictam villam Pasyt a villa domini regis Felfalu superius nominata, deinde ab ipso coniunctu ryvulorum per decursum maioris ryvuli Moholnycza procedendo usque ad locum, ubi ipse ryvulus in duas partes dividitur, ipsa divisio ryvuli est meta, que dividit villam Pasyt a villa Petri filii Nicolay Oslyan vocata, ita videlicet, quod superior pars ryvuli, que per terram antedicti Petri filii Nicolai de Oslyan decurrebat, quam partem ryvuli superiorem magistri Nicolaus et Stephanus filii Iacobi sepius recitati causa pacis et amicitie in suo priori et antiquo decursu per terram suam usque ad flumen Nytrie pro meta decurrere fecerunt sua spontanea voluntate, postea vero a loco illo, ubi ipsa superior pars ryvuli Moholnycza in flumen Nytrie intrat, ab ipso introitu ipsius ryvuli ipse fluviu Nytrie, prout per terram Kerescheren ac per terram Pasyt decurrit, media pars eiusdem fluvii cedit pro meta magistris Nicolao et Stephano filiis Iacobi prenotatis ac possessione eorum Pasyt prelibata usque ad metam Kyswgroucz ville scilicet domini regis per decursum fluvii descendendo, circa ipsam autem metam Kyswgroucz iterato extra flumen Nitrie saliendo sub quadam arbore pyri prope ipsum flumen Nitrie inter villam Kyswgroucz domini regis ac possessiones seu villas Noog Wgroucz et Pasyt memoratorum Nicolai et Stephani magistrorum novam terream metam erexissent, item ab ipsa arbore pyri versus² quendam montem contra partem meridianam procedendo sub arbore, [que] vulgo sylfa dicitur, novam terream metam erexissent, abinde vero per quendam rubum transeundo iuxta eundem rubum sub arbore, que vulgo egerfa dicitur, novam terream metam erexissent, deinde ad viam publicam, que versus Privigia in Turuch ducit, procedendo iuxta

ipsam viam novam terream metam erexissent, deinde ipsam viam super quandam terram arabilem transeundo in medio ipsius terre arabilis novam terream metam erexissent, ab ipsa vero meta transeundo versus viam, que de Magna Wgroucz in Minorem Wgroucz ducit, iuxta ipsam viam novam terream metam erexissent, deinde ipsam viam transeuntes versus quendam montem, qui vulgariter Syk heeg dicitur, procedendo in eodem monte novam terream metam erexissent, abinde vero procedentes ad album lapidem venissent et ab ipso lapide ad viam, que in villam Baragyan transit, descendissent, iuxta quam viam novam terream metam erexissent, et inde procedentes ad fontem, qui vulgo [- -]³ vocatur, venissent, sed ibi nullam metam erexissent, quia ipse fons esset meta, qui villas seu possessiones Noog Wgroucz et Pasyt supradictorum Nicolai et Stephani magistrorum filiorum Iacobi de Barakcha a villa domini regis Kys Wgroucz vocate separaret, et ab eadem meta propter absentiam aliquorum commetaneorum ulterius non hac vice processissent. Datum feria quarta proxima ante festum Resurrectionis Domini, anno eiusdem M^{mo} CCC^{mo} quinquagesimo secundo.

¹ 1352. március 31. ² *Sor fölé beszúrt szó.* ³ DF 249 102: *olvashatatlan szó.* DL 8860 és DF 243 768: Javornyk. DL 16 106: Studenka.

71.

1352. április 5. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsa értelmében a királyi ember vizsgálatot tartva megállapította, hogy szerencsnek mondott gonosztevők megtámadták Vrach fia Bálint dezséri házát.*

Papír, zárlatán pecsét töredékeivel. DL 4269 (NRA) — KIADÁSA: AOkm V. 571–572. p.

72.

1352. április 18. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsára a konvent bizonyosságának jelenlétében a királyi ember Bars megye közgyűlésén vizsgálatot tartva megállapította, setétkúti János famulusaival és jobbágyaival együtt Pál fia Lőrinc Ény birtokán hatalmaskodásokat követett el.*

Csonka, hajtásaiban erősen sérült, vízfoltos papír, zárpecsét csekély töredékei. DL 98 165 (Tab. prov.) — KÜLZET: Excellentissimo domino suo Lodovico Dei gratia regi Hungarie pro Laurentio filio Pauli de Eny contra Iohannem de Setetkut famulos et iobagiones suos¹ ultra nominatos inquisitoria.

Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie domino suo illustri conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Goron orationes in

Domino continuas et devo[ta]. Litteras] vestre excellentie inquisitorias pro Laurentio filio Pauli de Eny recepimus summa cum reverentia in hec verba:

Lodovicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis conventui [monasterii Sancti] Benedicti de iuxta Goron salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona Laurentii filii Pauli de Eny, quod Iohannes de Setetkut dominico die proximo post festum Assumptionis Virginis [gloriose in] anno nunc proxime elapso preteritum,² ipso circa ecclesiam parochialem in possessione Bese vocata existente, armatis manibus unacum Michaeli et Petrik filiis Martini [et Lau]rentio genero eiusdem, famulis suis contra ipsum irruendo eundem letalibus vulneribus sauciatum reliquisset, et demum eo non contentus, ymo malum malo accumulare volens in dominica Exsurge de novo preterita³ unacum predictis Michaeli et Petrik filiis Martini, item Laurentio genero eiusdem Martini, Paulo dicto Herczeg, Bytow filio uxoris sue, Iohanne dicto Custos et Georgio filio Kute famulis et iobag[ionibus] suis ad predictam possessionem eiusdem Eny vocatam veniendo [- -]ntus desolasset et devastasset omnia bona sua et iobagionum suorum auferendo in eadem in sui grande preiudicium non modicum et gravamen. Quare fidelitati vestre firmiter preci[pi]endo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Nicolaus filius Mauriti de Kysgeured vel Bese de Bese sive Nicolaus filius Bors de Geure aliis absentibus homo noster ad congregationem, quam per alias litteras nostras nobilibus et aliis hominibus comitatus Borsiensis per comitem vel vicecomitem et iudices nobilium de eodem super premissis celebrari commisimus, accedendo in eadem congregatione et alias ab omnibus, quibus decet et licet, diligenter investigando sciat et inquirat de premissis omnimodam veritatem, scita nichilominus premissorum veritate evocet eundem Iohannem de Setetkut et predictos famulos et iobagiones⁴ eiusdem Iohannis⁵ sibi statuere committendo contra ipsum Laurentium filium Pauli nostram in presentiam ad terminum competentem. Et post hec seriem ipsius inquisitionis et evocationis cum nominibus evocatorum et termino assigna[to] nobis fideliter rescribatis. Datum Bude, feria tertia proxima post dominicam Letare, anno Domini M^o CCC^{mo} quinquagesimo secundo.⁶

Nos igitur mandatis vestre celsitudinis obedire cupientes, u[t] t]enemur, cum predicto Nicolao filio Mauriti de Kysgeured homine vestre serenitatis fratrem Andream sacerdotem unum ex nobis ad premissam inquisitionem pro testimonio faciendum nostrum [hom]inem duximus transmittendum, qui demum ad nos reversi concorditer retulerunt, quod ad congregationem nobilium et aliorum hominum comitatus Borsiensis per vicecomitem et iudices nobi[lium] eiusdem comitatus feria quinta proxima post diem festi Pasche Domini⁷ in Bors celebrata⁸ accedentes in eadem congregatione ab⁹ ipsis nobilibus et aliis hominibus, quibus

licu[it], expediens extitisset diligenti investigatione facta scire et inquirere potuissent, talem de premissis inquisitione ab universitate nobilium, prius inter se maturo habito consilio, veritatem rescivissent, quod prenotatus Iohannes de Setetkut unacum Michaeli et Petrik filiis Martini et Lau[rentio] genero eiusdem Martini, iobagionibus suis dominico die proximo post fes[tum] Assumptionis Virginis gloriose in anno nunc proxime elapso preteritum,¹⁰ ipso Laurentio filio Pauli circa ecclesiam paroch[ialem in posse]ssione Bese vocata existente, contra ipsum armatis m[an]ibus irruendo eundem letalibus vulneribus sauciatum reliquisset, item feria quinta proxima post festum [- - -]¹¹ subsequente preteritum supradictus Iohannes de Setetkut [una]cum Paulo dicto Herczeg, Bytow filio uxoris eiusdem Pauli, Iohanne dicto Custos et Georgio filio [Kute - - -]dem Laurentio de Bese in Eny ad domum suam veniendo [- - -] hostiliter in via publica invadendo modis omnibus occidere voluisset, si non fuge presidio [- - -]dem Laurentius filius predicti Bese [- - -] suis de manibus eorundem eripuisset, insuper [- - -] poss[ess]ione sua Setetkut vocata, in poss[ess]ione eiusdem Laurentii filii Pauli Eny vocata [- - -] iob[ag]ionum suorum abstulisset et in possessionem suam Setetkut asportasset, item feria [- - -] predictis famulis et iobagionibus suis [ad domum] prenominati Laurentii filii Pauli veniendo [- - -] incu[m]bente ipsam domum suffodissent et d[- - -]ma eiusdem confringentes vestimenta et clenodia ac alias res¹² universas abstulissent [- - -] sola tunica tantummodo reliquissent, [- - -] in omnibus superius expressis, ut premissum est, [- - -] nobiles¹³ et alii homines comitatus Borsiensis [in supradicta congregatione] existentes certitudinaliter sepe recitatum Iohannem [cum] famulis et iobagionibus suis fore culpabilem unanimiter retulissent. Datum feria quarta proxima post diem congregationis, anno Domini prenotato.

¹ *Utána kihúzza:* Iohannes. ² 1351. augusztus 21. ³ 1352. február 12. ⁴ *Utána kihúzza:* suos. ⁵ *Utólag beszúrva a sor fölé.* ⁶ 1352. március 20. ⁷ 1352. április 12. ⁸ *Recte:* celebratam. ⁹ *Utána kihúzza:* a. ¹⁰ 1351. augusztus 21. ¹¹ *Kb. három szó nagyságú hiány;* a további lacunák nagysága néhány szótól fél sorig terjed. ¹² *Utána kihúzza:* ipsius. ¹³ *Utána kihúzza:* ac.

73.

1353. május 23. előtt — *A garamszentbenedeki konvent oklevele szerint vezekényi János fia Imrét és István lekéri apátot péli Dezső fia János ellen a királyi jelenlét bírósága elé idézték.*

Említése Tamás országbíró 1353. június 12-i bírságoló oklevelében [DL 77 067 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 532–533. p. (Az említés: 532. p.)].

74.

1353. július 15. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Tamás országbíró parancsának megfelelően a királyi ember Dezső fia János részére János fia Imrét a királyi jelenlét elé idézte.*

Papír, hátán töredékes zárópecsét. DL 77 072 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 537. p. — KÜLZETE: uo.

75.

1353. december 5. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Miklós nádornak, hogy amikor parancsára a nádor embere Gyula fia Gergelynek egy Málas és Sarló közti vitatott hovatartozású földet akart iktatni, Miklós esztergomi érsek ügyvédje, János ellentmondott.*

Ragasztott papír, hátoldalán pecsét nyoma. DL 4401 (NRA) — TARTALMI KIVONATA: AOkm VI. 145–147. p.

76.

1353. december 13. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajosnak, hogy átírt parancsának megfelelően a királyi ember Lukács és fiai, János, Miklós és István, továbbá gyarmati Bökény fiai, Miklós és Jakab részére Gyarmat birtok határait megjárta.*

Papír, hátlapra nyomott pecsét körvonalai. PL Eszt. kpt. mlt. 38–1–9 (DF 236 951) — KIADÁSA: MES IV. 110., 112. p. — Hátlapján késő középkori kézzel írt feljegyzés: uo. 112. p.

77.

1354. január 8. előtt — *A garamszentbenedeki konvent idézőlevele szerint vezekényi János fiát Imrét, István lekéri apátot és felsorolt társaikat péli Dezső fia János ellen a királyi jelenlét bírósága elé idézték.*

Említése Szécsényi Tamás országbíró 1354. január 30-i bírságoló oklevelében [DL 77 084 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 553. p.].

78.

1354. május 10. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy Tamás országbíró parancsára a királyi ember péli Dezső fiát Jánost János fia Imre Vezekény nevű birtokába bevezette és Imrét János ellenében a királyi jelenlét bírósága elé idézte.*

Papír, hátán zárópecsét csekély töredéke. DL 77 097 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 567–568. p. — KÜLZETE: uo.

79.

1354. június 26. — *A garamszentbenedeki konvent előtt Egyed bozóki prépost a monostorához tartozó, ám szomszédai által elfoglalt Páldi birtokot 25 évre bérbe adja Imre fia Vesszős mesternek.*

Papír, hátlapján töredékes pecsét. DL 77 100 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 569–570. p.

80.

1354. szeptember 19. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsának megfelelően a királyi ember Velkapolya birtokot barakcsai Jakab fia Miklósnak iktatta.*

Hártya, hátoldalán rányomott pecsét töredékei. DL 4451 (Magyar Kamara Archivuma, Acta Paulinorum) — Mellette valószínűleg 18. századi egyszerű másolat.

Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie domino suo illustri conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron orationes in Domino continuas et devotas. Litteras vestre excellentie statutorias pro Nicolao filio Iacobi de Barakcha summa recepimus cum reverentia in hec verba:

Lodovicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis conventui Sancti Benedicti de iuxta Gron salutem et gratiam. Noveritis, quod nos recensitis fidelibus servitiis et sincerissimis complacetiis Nicolai filii Iacobi fidelis aulre¹ nostre familiaris, quibus idem nobis in cunctis nostris et regni nostri negotiis sicut prosperis, sicut adversis cum suprema sollicitudine evigilanti cura omnique fidelitatis favore studuit complacere et se reddere gratiosum utique et acceptum, in cuius servitiis animus noster regius plures aquievit, ratione quorum licet a nobis multo hiis maiora mereatur, in particularem autem suorum servitiorum recompensationem quandam possessionem nostram regalem nunc vacuum et habitatoribus destitutam Welkypolya vocatam in comitatu Borsiensi existentem cum omnibus suis utilitatibus et pertinentiis universis ab antiquo ad eandem spectantibus omni eo iure, quo ad nostram collationem dinoscitur pertinere, eidem Nicolao filio Iacobi et per eum suis heredibus heredumque suorum successoribus nove donationis nostre titulo dedimus, donavimus et contulimus perpetuo possidendam, tenendam pariter et habendam salvis iuribusque alienis. Quare fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Bese de Bese vel Michael de Borouch aut Ladislaus de Kolta aliis

absentibus homo noster predictam possessionem Welkypolya presentibus vicinis et commetaneis eiusdem legitime reambulando statuat eidem magistro Nicolao premisse nove donationis nostre titulo perpetue possidendam, si non fuerit contradictum, contradictoribus autem, si qui fuerint, contra eundem ad nostram presentiam ad terminum competentem legitime evocatis. Et post hec seriem ipsius statutionis cum cursibus metarum vel nominibus contradictorum et evocatorum nobis fideliter rescribatis. Datum Bude, feria tertia proxima post festum Assumptionis Beate Virginis, anno Domini M^o CCC^o L^o quarto.²

Nos igitur mandatis vestre celsitudinis obedire cupientes, ut tenemur, cum predicto Bese de Bese homine vestre serenitatis fratrem Georgium sacerdotem unum ex nobis ad premissam statutionem faciendum pro testimonio nostrum hominem duximus transmittendum, qui negotio bene intenti et demum ad nos reversi concorditer retulerunt eo modo, quod feria sexta proxima ante festum Nativitatis Beate Virginis³ ad faciem prenotate possessionis Welkypolya accedentes vicinis et commetaneis convocatis ipsam possessionem idem homo vester regius presente nostro testimonio statuisset memorato Nicolao filio Iacobi perpetue possidendam, tenendam pariter et habendam nullo contradicte penitus comparente, tandem a die statutionis usque ad quindecimum diem expectantes, si medio tempore aliqui contradictores existerent ipsius statutionis, presentes litteras distulimus emanari. Datum feria sexta proxima post octavas supradicti festi Nativitatis Beate Virginis, anno Domini antedicto.

¹ Recte: aule. ² 1354. augusztus 19. ³ 1354. szeptember 5.

81.

1354. november 22. — *A garamszentbenedeki konvent előtt péli Dezső fia János tilalmazza gyarmati János fia Imrét vezekényi birtokrészének elidegenítésétől, Imre fia Vesszős mestert pedig annak megszerzésétől.*

Papír, hátán töredékes zárópecsét. DL 77 107 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 576. p. — KÜLZET: uo.

82.

1355. március 24. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsának megfelelően a királyi ember barakcsai Jakab fia Miklós és István mesterek Misen nevű birtokának határjárását elvégezte.*

Hártya, hátlapján pecsét nyoma. DL 41 253 (MNM) — Átírás a garamszentbenedeki konvent 1357. június 10-i oklevelében [MTA KT Kézirattár, Oklevélgyűjtemény 128 (Bossány cs. lt.) (DF 243 773)].

Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie illustri domino suo conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron orationes in Domino continuas et devotas. Litteras vestre celsitudinis pro magistris Nicolao et Stephano filiis Iacobi de Barakcha ad faciendas reambulationes ac metarum erectiones possessionum eorundem recepinus reverenter in hec verba:

Lodovicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis conventui Sancti Benedicti de iuxta Gron salutem et gratiam. Dicunt nobis magistri Nicolaus et Stephanus filii Iacobi de Barakcha, quod quedam possessiones ipsorum Nogvgrouch, Pasyth, Welkapolya in Borsiensi et Mysen vocate in Trenchinyensis comitatibus existentes apud ipsos habite reambulationibus et metarum renovationibus indigerent. Quare fidelitati vestre firmiter precipimus per presentes, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Dominicus filius Mochk miles vel Leucus filius Dyonisii dicti Lvw iuvenis aule nostre aut Ladislaus de Kolcha seu Bese de Bese aliis absentibus homo noster ad facies predictarum possessionum presentibus vicinis et commetaneis suis legitime convocatis accedendo reambulet ipsas per veras suas metas et antiquas, novas iuxta veteres, ubi necesse fuerit, erigendo, reambulatasque et ab aliorum vicinorum et commetaneorum possessionibus metali distinctione separatas relinquat eisdem prefatis magistris Nicolao et Stephano eo iure, quo ad ipsos pertinere dinoscitur, perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum, contradictores vero, si qui fuerint, citet ipsos contra eosdem ad nostram presentiam ad terminum competentem. Et post hec seriem totius facti cum cursibus metarum vel nominibus citatorum et termino assignato nobis fideliter rescribatis. Datum Bude, feria sexta proximam¹ ante dominicam Oculi, anno Domini M^o CCC^o L^{mo} quinto.²

Nos igitur vestre excellentie cupientes obedire cum prefato Bese homine vestro dominum Iohannem presbiterum capellanum nostrum ad faciendas reambulationes seu metarum renovationes premissas pro testimonio nostrum hominem duximus transmittendum, qui demum ad nos reversi concorditer retulerunt, quod ipsi feria sexta proxima ante dominicam Iudica³ ad faciem predictae possessionis Mysen in comitatu Trinchiniensi existentis vicinis et commetaneis eiusdem legitime convocatis accedentes ipsam per veras suas metas et antiquas novas iuxta easdem erigendo ab aliorum possessionibus metali distinctione dictam possessionem reambulando separassent nullo contradictore penitus existente. Primam igitur metam dicte ville seu possessionis Mysen erexissent iuxta pontem positum super rivum Taplapotaka dictum versus orientem, quem pontem pro signo prime mete statuissent erigentes penes ipsam unam terream metam, inde transeuntes venissent ad quandam fontem Haskuthfeu dictum, quem constituissent pro signo unius mete, a quo transeuntes ulterius ad

quandam viam ducentem ad silvam, ibi quoque erexissent similiter metam terream, ab eodem vero loco pergentes pervenissent ad quendam petram vulgo Farkasku vocatam, quam etiam pro meta statuissent, hic autem primus ordo metarum distinguit seu dividit predictam possessionem Mysen a quadam villa Poruba dicta, ab eadem autem petra inclinatur cursus metalis per modum anguli versus septemtrionem, inde transiret in latere montis vulgo Farkashyg vocati, unde iuxta latus eiusdem montis unam metam terream erexissent, in qua lapidem unum abscondissent, exinde transeuntes ulterius iuxta latus eiusdem montis, ibi quoque locassent similiter unam terream metam, qua relicta transissent per quandam silvam vulgo Bykherdeu dictam, unde ascendissent quendam montem, in quo penderet quedam petra respiciens fluvium Wag dictum, quam constituissent similiter pro signo unius mete, deinde perrexissent ulterius iuxta eiusdem montis latus aliquantulum ab eodem monte separatum in eadem silva videlicet Bykerdeu existentem,⁴ ubi similiter unam metam terream erexissent, exinde transissent ulterius iuxta eundem montem et pervenissent ad aliam petram respicientem similiter fluvium Wag antedictum, in qua staret quedam arbor vulgo zylfa vocata, ibi etiam cursus hic metarum angulariter inclinaretur versus occidentem, abinde perveniret ad quendam fontem, hic autem secundus metarum ordo prefatam possessionem Mysen distinguat et sequestret a villis Dubnyche et Nades vocatis, ab eodem quoque fontem transeuntes pervenissent ad quendam montem vulgo Kerekhyg vocatum, in quo etiam unam metam terream locassent, qua relicta pervenissent ad alium montem Predborhyge dictum, cuius verticem statuissent pro signo mete, ab eo autem loco pervenissent ad quoddam volutabrum, id est locum lutosum, in quo solent fere silvestres volutari, quod statuissent similiter pro uno signo mete, exinde ascendissent in quendam m[ontem], in cuius vertice esset quedam petra, in qua staret una arbor tylia, un[de h]ic tertius metarum ordo separet et distinguat predictam possessionem Mysen a duabus villis Kelechyn vocatis, inde procedendo per modum anguli inclinatur directe versus occidentem, ibique descendissent de prefato monte, in cuius vertice, ut premissum est, esset lapis seu petra, in qua stat arbor tylic, sub eodem quoque monte metam terream erexissent, deinde descendissent ad quendam rivulum Taplapotak dictum, inde ascendissent per medium montis, qui vulgo dicitur Temerdykhyg, in cuius vertice esset quedam petra, quam pro meta statuissent, exinde transissent per medium eiusdem montis, cuius medietatem statuissent pro meta, ex eodem vero loco transeuntes venissent ad quendam lapidem respicientem rivum Charnapothoka dictum, quem similiter pro signo mete statuissent, iste autem quartus ordo seu cursus metarum distinguat seu dividat eandem villam vel possessionem Myseni a villis Tapla et Lachnov, exinde transeuntes pervenissent ad quendam lapidem duplicem, quem statuissent

pro meta, deinde pervenissent ad profundam vallem, quam transeuntes venissent ad rivum Hozthomisel dictum, inde perrexissent ad quendam montem Borloghyg vocatum, cuius verticem constituissent pro signo mete, ab eodem quoque loco moti pervenissent ad quandam foveam Benedicverme vocatam, quam statuissent etiam pro meta, abinde venissent ad quandam viam transeuntem per quoddam pratum et pervenissent ad vallem Zuhybzowyk vocatam, unde dominus Nikolaus de Sambuk palatinus regni et comes Trenchyniensis cum nobilibus eiusdem comitatus ad distinguendam prefatam possessionem Mysen a possessionibus castri Trenchyniensis et aliorum nobilium universas metas suprascriptas erigi et locari spontanea voluntate permisisset, hee quoque mete in quinto ordine posite separant sepredictam possessionem a plantatione Petri et a villis Zuha, Dobrasou et Bodok, exinde transissent versus ad supradictam vallem Zuhibzowyk dictam, que distinguit eandem possessionem Mysen a possessionibus ad castrum dictum Vgroug pertinentibus, sub qua valle metam terream erexissent circum quandam arborem vulgo tyzafa dictam, prope quam esset quidam lapis solidus, quem statuissent pro meta, in eadem autem valle ambulantes ascendissent quendam montem Bazna vocatum, unde processissent plagam meridianam relinquentes versus orientem, ubi locassent unam metam terream circum arborem platam, inde ascendentes ad eiusdem montis verticem, cuius medietatem statuissent pro signo mete, ibi etiam locassent unam metam terream magnam, istas autem metas in sexto ordine [r]atas herexisset Nicolaus filius Dominici bani ex precepto domini nostri regis eius videlicet castellanus de Vgroug ad sequestrandam ipsam possessionem a villis Bazna et Tymoraz, exinde transissent ad speluncam Boho[n]ylporloga dictam, a quo loco descendissent ulterius directe procedendo ad vallem, ubi terminatur mons supradictus videlicet Bazna, ibi quoque metam locassent terream, deinde pervenissent ad pontem, qui stat pro prima meta constitutus, ibi⁵ quoque esset finis et terminus omnium metarum predictarum, unde quod nemo premisse reambulationi et metarum renovationi contradictor extitisset, ipsi eandem possessionem Mysen iuxta vestre preceptum excellentie eisdem magistris Nicolao et Stephano reliquissent iure perpetuo possidendam, prout ad ipsos dinoscebatur pertinere. Datum feria tertia proxima ante dominicam Ramispalmarum, anno Domini prenotato.

¹ Recte: proxima. ² 1355. március 6. ³ 1355. március 20. ⁴ Recte: existens. ⁵ *Utána kihúzza és alulpontozza*: esset.

83.

1355. május 4. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti, hogy János barsi alispán átírt oklevelének megfelelően Lőrinc fia Mikó szolgabíró péli Dezső fiai, János és Miklós beleegyezésével péli János fia Istvánnak Pél birtok harmadrészét iktatta.*

Papír, hátán zárópecsét töredékei. DL 77 131 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 611–613. p.

84.

1355. május 4. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti, hogy amikor János barsi alispán megkeresésére Lőrinc fia Mikó szolgabíró péli Dezső fiai, János és Miklós egy birtokrészét péli János fia Istvánnak akarta iktatni, ezek anyja, Katych özvegy-asszony tiltakozott.*

Papír, hátlapján pecsét töredéke. DL 87 308 (Hg. Esterházy cs. lt.)

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta fluvium Gron damus pro memoria, quod cum nos secundum continentiam litterarum magistri Iohannis vicecomitis Borsiensis et iudicum nobilium eiusdem comitatus cum Mikou filio Laurentii uno ex iudicibus nobilium fratrem Iohannem unum ex nobis ad conferendam tertiam partem cuiusdam possessionis Iohannis et Nicolai filiorum Deseu de Peely, que olim Georgii filii Farkasii dinoscitur fuisse, Stephano filio Iohannis de eadem Peeli pro testimonio nostrum hominem transmissemus, qui demum ad nos reversi concorditer retulerunt, quod idem¹ Iohannes et Nicolaus filii Deseu rectam seu equalem tertiam partem cum omnibus utilitatibus suis eiusdem possessionis prefato Stephano filio Iohannis contulissent, prout eis fuerat adiudicatum, nobilis tamen domina Katych relicta Michaelis dicti Magni mater eorundem Iohannis et Nicolai filiorum Deseu prohibuisset prefatum Mykov filium Laurentii iudicem nobilium coram nostro testimonio a donatione, statutione seu collatione non totius tertie partis eiusdem possessionis, que fuisset eidem Stephano filio Iohannis collata, sed a parte tertia, quam extra partes eorundem Iohannis et Nicolai filiorum suorum se asseruisset actenus possedisse, prohibuisset etiam omnes alios cuiuscumque status vel dignitatis homines ab invasione, occupatione seu usurpatione eiusdem partis tertie ad se pertinentis et specialiter predictum Stephanum filium Iohannis, cui due partes fuisset collate eiusdem partis tertie possessionis antedictae. Datum feria secunda proxima post octavas Sancti Georgii martiris, anno Domini M^o CCC^o L^{mo} quinto.

¹ Recte: iidem.

85.

1355. július 7. — *A garamszentbenedeki konvent tanúsítja, hogy rákói István fia András és Miklós fia Pál testvéreik és rokonaik egyetértésével elcserélték az őket Rákóban megillető birtokrészeket.*

Chirographált hártya, töredékes függőpecsét. DL 73 040 (Rakovszky cs. lt.)

ABC

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron universis Christi fidelibus presentes scriptum inspecturis salutem in salutis omnium largitore. Omnia, que mortalium geruntur ordinatione, oblivionis scrupulo sepe dissolverentur, si non essent litterali cyrographo communita. Hinc est, quod ad universorum tam presentium, quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod Andreas filius Stephani de Rakovch, que fuerat possessio quondam Stoyslasii, pro se et cognatis et fratribus suis patruelibus, Paulo filio Abrahe, Lucasio filio Bathor et Stephano filio Nicolai ab una, item Paulus filius Nicolai de eadem Rakovch, Demetrius, Iohannes et Laurentius filii Pauli fratres et consanguinei patruelles eiusdem Pauli filii Nicolai pro se et Iacobo sacerdote et Stephano heremita, fratribus suis parte ab altera coram nobis personaliter constituti, per modum protestationis ex commune consensu earundem partium extitit propositum et relatum, quod idem Andreas filius Stephani ex consensu supradictorum fratrum suorum patruelium cum eodem Paulo filio Nicolai similiter de voluntate et consensu eorundem fratrum Pauli patruelium fecisset concambium hereditarium perpetuo duraturum eo modo, quod prefatus Andreas filius Stephani totam portionem suam possessionariam in eadem Rakovch habitam dedisset et contulisset prenotato Paulo filio Nicolai et heredibus suis perpetuo possidendam eo iure, quo ad ipsum ante concambium celebratum pertineret, unde etiam instrumenta sua litteralia in conventu monasterii Sancti Spiritus de Turuch¹ super eadem possessione emanata eidem Paulo filio Nicolai coram nobis resignavit, unde idem Paulus filius Nicolai totam portionem suam possessionariam in eadem Rakovch existentem econverso prenotato Andree filio Stephani tradidisset seu contulisset et heredibus suis similiter perpetuo possidendam. Eiusdem vero possessionarie portionis Andree filio Stephani collate talis esset cursus metarum, iuxta quod nobis ambe partes supradicte retulerunt, quod prima meta esset terrea respiciens versus orientem sita circa rubum quendam ex salicibus existentem, deinde transiret ad rivulum Mochola vocatum, ex eodem autem loco pergeret ulterius et transiret iuxta eundem rivulum et perveniret usque ad flumen maius, quod vulgo nuncupatur Turuch, exinde transiret iuxta idem flumen per descensum eiusdem usque ad quandam profunditatem dicti fluminis, que vulgo vocatur Evryn,

de ipso vero loco transiens perveniret ad quoddam pratum,² circaque pratum esset quidam collis seu monticulus aliquantulum eminens, de quo transiens ulterius perveniret ad quendam locum sequestrantem, qui vulgo vocatur mege, qui fuisset ante locus divisionis inter portiones possessionarias partium predictarum, ex quo loco reverteretur rursus contra sol³ ortum et pergeret ad quoddam pratum, quod vocatur rotundum, iuxta quod esset sita quedam fovea, demum pertransiens idem rotundum pratum perveniret ad primam metam, ubi esset terminus metarum earundem, non pretermittentes, quod quecumque pars hoc concambium seu ordinationem volens dissolvere vel disrumpere partem alteram molestare presumet in posterum vel litteras in quocumque capitulo seu conventu emanatas contra ipsam ea ratione exhibere, extunc eedem littere fierent penitus casse et inanes, insuper contra partem eandem concambii ordinationem observantem in facto subcubitus potentialis duelli remaneret eo facto, unde quia predictarum partium persone unacum suis nominibus propter remotiorem locorum distantiam nobis non erant nocte, ideo hoc instrumentum litterale sed ipsarum assertione seu protestatione consensimus emanari. Ut autem huius ordinationis et concambii series rata, firma et inconcussa permaneret et ne temporis processu vacillet, sed perpetue firmitatis robur obtineat, ob hoc sigilli nostri autentici appensione presentes duximus communiendas. Datum feria tertia proxima post octavas Beati Iohannis Baptiste, anno Domini M^o CCC^o L^{mo} quinto.

¹ Ismeretlen egyházi intézmény. ² Az eredetiben: patrum. ³ Recte: solis.

86.

1355. augusztus 13. — *A garamszentbenedeki konvent előtt zsemburi János özvegye, Kathus zsemburi birtokrészét kereskenyi Miklós fia Györgynek és feleségének, Klárának adományozza.*

Hártya, hátlapi pecsétjének csak a helye látszik. DL 105 358 (Vétel Bolgár Lászlótól) — Hátán valószínűleg 15. századi kéz feljegyzése: Littere possessionales ad Sember. — 18. századi másolata: DL 72 319 (Madách cs. lt.).

Nos conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron memorie commendantes significamus tenore presentium, quibus expedit, universis, quod nobilis domina Kathus relicta Iohannis de Sembur ab una, item Georgius filius Nicolai de Kereskyn maritus domine Clare neptis eiusdem domine Kathus parte ab altera coram nobis personaliter constituti eadem nobilis domina Kathus per modum protestationis extitit confessa oraculo vive vocis, quod cum portiones possessionarie quondam Nicolai filii Mykocha, Nicolai filii Lorandi et Iohannis

fili Bolug proximorum suorum in eadem Sembur habite per manus quorundam violentorum indebite fuissent occupate, tandem ipsa cum adiutorio Pauli et Mychaelis filiorum Galli de Gyznos, Iohannis filii Nicolai filii Elekus et eiusdem Georgii filii Nicolai mariti neptis sue antedictae ceterorumque proximorum suorum easdem possessionarias portiones de manibus illorum, qui eas occupaverant iniuste, iuris ordine mediante abstraxisset atque recuperasset, quibus rehabitis et reoptentis tandem divisio fuisset facta inter ipsos et supradictos proximos suos in eisdem, igitur eadem divisione predictarum possessionariarum portionum peracta portio, que quondam Nicolai filii Mykocha extitisset, in partem seu in portionem eiusdem nobilis domine Kathus relicte Iohannis fuisset devoluta, unde quia prefatus Georgius filius Nicolai ipsam in recuperatione eiusdem possessionarie portionis adiuvisset cum pecunia propria et expensis, ideo sepedicta nobilis domina Kathus eandem portionem possessionariam cum terris arabilibus, incultis, silvis, pratis et universis utilitatibus et pertinentiis suis prefato Georgio filio Nicolai et domine Clare eiusdem consorti et heredibus eorundem heredum successoribus donasset, tradidisset ac contulisset perpetuo possidendam. Datum feria quinta proxima post festum Beati Laurentii martiris, anno Domini M^o trecentesimo quinquagesimo quinto.

87.

1355. augusztus 21. előtt — *A garamszentbenedeki konvent előtt terenyei Miklós fia István elzálogosítja derencsényi Vajdának mondott Pető fia Miklósnak Terenye, Derencsény és Sztrany nevű birtokrészeit.*

Kötelezvénylevél említése a garamszentbenedeki konvent 1355. augusztus 21-i oklevelében. — Lásd MES IV. 131. p.

88.

1355. augusztus 21. — *A garamszentbenedeki konvent bizonyítja, hogy terenyei Miklós fia István derencsényi Vajdának mondott Pető fia Miklósnak örök jogon átadta a neki korábban elzálogosított Terenye, Derencsény és Sztrany birtokrészeket.*

Chirographált hártya, pecsétje zöld sodraton függ. PL Eszt. kpt. hh. lt. 2–8–1 (DF 208 506) — KIADÁSA: MES IV. 131–132. p. — Hátlapján középkori feljegyzés: uo. 131. p.

89.

1355. október 5. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy átírt parancsa értelmében a királyi ember Imre fia Vesszős mestert, valamint*

Töttös mester fiait, Miklóst és Lászlót a Széki és Pél birtokokra vonatkozó adománylevel bemutatása végett színe elé idézte.

Papír, hátán zárópecsét csekély töredékeivel. DL 77 145 (Zichy cs. lt.) — KIADÁSA: ZO II. 625–626. p. — KÜLZET: uo. 626. p.

90.

1355. november 20. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Nagy Lajos királynak, hogy parancsára vizsgálatot tartva a királyi ember megállapította, Kalacsna föld Jakab fia Miklós (Nagy)ugróc nevű birtokához tartozik.*

Papír, hátán zárópecsét töredékei. AMB Seilern cs. lt. 1–35 (DF 249 104) — KÜLZET: Excellentissimo domino suo Lodovico Dei gratia regi Hungarie pro Nicolao filio Iacobi de Barachna super facto cuiusdam particule terre Karachna vocate inquisitoria.

Excellentissimo domino Lodovico Dei gratia regi Hungarie domino suo illustri conventus monasterii Sancti Benedicti de iuxta Gron orationes in Domino continuas ac devotas. Litteras vestre excellentie pro Nicolao filio Iacobi inquisitorias recepimus reverenter in hec verba:

Lodovicus Dei gratia rex Hungarie fidelibus suis conventui ecclesie Sancti Benedicti de iuxta Gron salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona magistri Nicolai filii Iacobi aule nostre iuvenis, quod quedam particula terre Karachna vocata semper et a tempore, cuius nunquam fuisset vel extaret memoria, ad possessionem suam Ugrouch vocatam pertinuisset et pertinentes fuisset ac nunc debetur pertinere. Super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Nicolaus filius Mauricii de Geurud vel Petrus filius Stephani de Sarloo aut Mychael de Barach seu Besse de Besse aliis absentibus homo noster ab omnibus, quibus decuerit et licuerit, diligenter investigando de premissis sciat et inquirat omnimodam veritatem. Et post hec, prout vobis veritas constiterit, premissorum nobis fideliter rescribatis. Datum in Wyssegrad, in festo Sancti Demetrii martiris, anno Domini M^o CCCL^{mo} quinto.¹

Nos igitur serenitati vestre cupientes obedire cum prefato Nicolao filio Mauricii homine vestro fratrem Iohannem unum ex nobis ad premissa inquirenda pro testimonio nostrum hominem duximus transmittendum, quibus tandem ad nos reversis idem homo vester presente dicto testimonio nostro nobis retulit in hunc modum, quod ipse cum dicto nostro testimonio feria quinta post festum Beati Martini confessoris proxime preteritum² in comitatu Bors iuxta regni consuetudinem procedendo a nobilebus et ignobilibus et aliis communibus hominibus inquirendo

talem scivissent³ veritatem, quod memorata particula terre Karachna vocata, ut premittitur, ad possessionem Nicolai filii Iacobi Ugroch vocatam pertinivisset et adhuc debet pertinere, quod et sic fore factum idem homo noster consequen[ter demons]travit. Datum feria sexta proxima post festum Beate Elizabeth, anno Domini prenotato.

¹ 1355. október 26. ² 1355. november 12. ³ Recte: scivisset.

91.

1355. december 14. — *A garamszentbenedeki konvent jelenti Szécsi Miklós országbírónak, hogy megkeresésére a királyi ember Bars vármegye közgyűlésén tudományvételt tartva nem tudta megállapítani, Kalacsna föld oszlányi Miklós fiait-e vagy Nagyugróc birtokhoz tartozik, ezért oszlányi Miklós fiait és Jakab fia Miklós makovicai várnagyot a királyi jelenléti bírósága elé idézte.*

Papír, zárlatán töredékes pecsét. DL 16 112 (Keglevich cs. lt.) — KIADÁSA: Barsi okmánytár 38–40. p. — KÜLZET: uo. 39–40. p. — Szécsi Miklós országbíró parancslevele, amelyre a fenti jelentés született válaszul, eredetiben is fennmaradt [DL 16 111 (Keglevich cs. lt.)] — KIADÁSA: Barsi okmánytár 36–38. p.].

9. Helynévazonosító

Aszna: Ebedec (Obyce) mellett feküdt a Zsitva partján — Bars megye

Bajka: Bajka (Bajka) — Bars megye

Bálvány, másként Leucse: valószínűleg Nagylócsa (Lovča) / Kislócsa [Lovčica, ma Lovčica-Trubín (Garamkürtös) része] — Bars megye

Barakcsa: Baracska (Bardoňovo) — Bars megye

Bars: Óbars (Starý Tekov) — Bars megye

Borfő: Kálnaborfő [Horné Brhlovce, ma Tegzesborfő (Brhlovce) része] — Hont megye

Bozók: Bozók (Bzovík) — Hont megye

Család: Máriacsalád ma puszta Újlót (Veľké Lovce) határában — Bars megye

Csanak: Ménfőcsanak, ma Győr része — Győr megye

Csejte: Csejte (Čachtice) — Nyitra megye

Csütörtökhely: Bars [a mai Óbars (Starý Tekov)] területén — Bars megye

Derencsény: Derencsény (Drienčany) — Gömör megye

Derzsénye: Derzsénye (Držnice) — Hont megye

Dezsér: Dezsér (Dežerice) — Trencsén megye

Ebedec: Ebedec (Obyce) — Bars megye

Egresd: Egresdpusztá Kishelvény [Malé Chlievany, ma Bán (Bánovce nad Bebravou) része] határában — Trencsén megye

- Elefánt: Alsóelefánt (Dolné Lefantovce) / Felsőelefánt (Horné Lefantovce) — Nyitra megye
 Endréd: Endréd (Ondrejovce) — Bars megye
 Ény: Ény (Iňa) — Bars megye
 Födemes: Ipolyfödemes (Ipeľské Úľany) — Hont megye
 Füss: Barsfüss (Trávnica) — Bars megye
 Gimes: Gímes (Jelenec) — Nyitra megye
 Gyarmat: Zsitvagyarmat (Žitavce) — Bars megye
 Győröd: Felsőgyőröd (Veľký Ďur, régebben Horný Ďur) / Alsógyőröd (Dolný Ďur, ma Felsőgyőröd része) — Bars megye
 Helvény: Kishelvény [Malé Chlievany, ma Bán (Bánovce nad Bebravou) része] / Nagyhelvény (Veľké Chlievany) — Trencsén megye
 Hetény: Hetény (Chotín) — Komárom megye
 Kalacsna: Kalacsna (Kolačno) — Bars megye
 Kasza: Kasza vára (Košecký hrad), ma Kaszanagyvárалja (Košecké Podhradie) — Trencsén megye
 Kelecsény: Garamkelecsény (Hronské Kľačany) — Bars megye
 Kereskény: Nagykereskény (Krškany) — Hont megye
 Kissalló: Kissalló [Tekovské Lužianky, ma Nagysalló (Tekovské Lužany) része] — Bars megye
 Kistapolcsány: Kistapolcsány (Topoľčianky) — Bars megye
 Kisugróc: Kisugróc (Malé Uherce) — Bars megye
 Kolos: Apátkolos (Veľký Klíž) — Nyitra megye
 Komját: Komját (Komjatice) — Nyitra megye
 Korosán: a mai Korlat puszta táján, Óbars (Starý Tekov) közelében — Bars megye
 Koszmály: Kiskoszmály (Malé Kozmálovce) / Nagykoszmály (Veľké Kozmálovce) — Bars megye
 Kürt: Fajkürt (Dedinka) — Bars megye
 Lekér: Lekér (Hronovce) — Bars megye
 Litas: ma puszta Dalmaď (Domadice) határában — Hont megye
 Magasmart: Magasmart (Brehy) — Bars megye
 Makovica: Zboró (Zborov) — Sáros megye
 Málas: Málas (Málaš) — Bars megye
 Mangya: Mankóc (Mankovce) — Bars megye
 Misen: Nagysziklás (Omšenie) — Trencsén megye
 Nádasd: Térnádasd (Trstie), ma Alsómogyoród (Dolný Lieskov) része — Trencsén megye
 Nagyugróc: Nagyugróc (Veľké Uherce) — Bars megye
 Oszlány: Oszlány (Oslany) — Bars megye
 Páldi: Garampáld (Pavlová) — Hont megye
 Parassa: Parassapuszta (ma Honthoz tartozik) — Hont megye
 Pázsit: Pázsit (Pažit) — Bars megye
 Pél: Alsópél (Dolný Píal) / Felsőpél (Horný Píal) — Bars megye

- Pinár: Kiskálna [Kalnica, ma Kálna (Kalná nad Hronom) része] északi határában feküdt — Bars megye
- Rákó: Nagyrákó (Rakovo) — Turóc megye
- Revistye: Revistye vára (Revište), ma Revistyevárálja [Revištské Podzámcie, ma Zsarnóca (Žarnovica) része] — Bars megye
- Sarló: Kissalló (Tekovské Lužianky, ma Nagysalló része) / Nagysalló (Tekovské Lužany) — Bars megye
- Sáró: Sáró (Šarovce) — Bars megye
- Setétkút: Setétkút [Jesenské, ma Bese (Beša) része] — Bars megye
- Simony: Simony (Partizánske) — Bars megye
- Szalakusz: Szalakusz [Salakuzy, ma Szalakusz (Sokolníky) része] — Nyitra megye
- Szecse: Alsószecse (Dolná Seč) / Felsőszecse (Horná Seč) — Bars megye
- Széki: ma puszta Alsópél (Dolný Pál) és Bajka (Bajka) között — Bars megye
- Szkalka: Vágsziklás (Skalka nad Váhom) — Trencsén megye
- Sztrany: valószínűleg Kisterenye (ma Bátonyterenye része) közelében feküdt — Nógrád megye
- Tajna: Tajnasári (Tajná) — Bars megye
- Terenye: valószínűleg Kisterenye (ma Bátonyterenye része), esetleg Homokterenye (ma Mátraterenye része) — Nógrád megye
- Töhöl: Töhöl (Tehla) — Bars megye
- Tild: Tild (Telince) — Bars megye
- Tolmács: Garamtolmács (Tlmače) — Bars megye
- Turcsány: Turcsány (Turčianky) — Nyitra megye
- Újfalú: Garamújfalú (Nová Dedina) — Bars megye
- Valkóc: Valkóc (Volkovce) — Bars megye
- Valkász: Valkház (Vlkaš) — Bars megye
- Velkapolya: Pálosnagymező (Veľké Pole) — Bars megye
- Vezekény: Fakóvezekény (Plavé Vozokany) / Garamvezekény [Vozokany nad Hronom, ma Lekér (Hronovce) része] / Kisvezekény (Malé Vozokany) / Nagyvezekény (Veľké Vozokany) — Bars megye
- Zimány: Garamkelecsény (Hronské Kľačany) közelében feküdt — Bars megye
- Zliecho: Zsolt (Zliechov) — Trencsén megye
- Zselíz: Zselíz (Želiezovce) — Bars megye
- Zsembur: Felsőzsember (Žemberovce) — Hont megye

10. Irodalom- és rövidítésjegyzék

Levéltárak, levéltári jelzetek

Acta Ies.	MOL – Magyar Kamara Arhívuma, Acta Iesuitica
AMB	Archiv Města Brna (régén: Státní Archiv v Brně), Brünn
cs. lt.	család levéltára
DF	MOL – Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL	MOL – Diplomatikai Levéltár
hg.	herceg
lt.	levéltára
MNM	MOL — Magyar Nemzeti Múzeum törzsanyaga
MOL	Magyar Országos Levéltár, Budapest
MTA KT	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest
NRA	MOL — Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta
PL Eszt. kápt. hh. lt.	Esztergomi Székesfőkáptalan Hiteleshelyi Levéltára (anyagát a Prímási Levéltár kezeli), Esztergom
PL Eszt. kápt. mlt.	Esztergomi Székesfőkáptalan Magánlevéltára (anyagát a Prímási Levéltár kezeli) – Acta Radicalia, Esztergom
SNA	Štátny Národný Archív, Pozsony
Tab. prov.	MOL – Tabula Provincialis, Acta post advocatos

Forráskiadványok

AOkl	Anjou-kori Oklevéltár. I–XV., XVII., XIX–XX., XXI–II–XXVII. Főszerk.: Kristó Gyula. Budapest–Szeged, 1990–2007.
AOkm	Anjoukori Okmánytár. I–VII. Opere Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula. Bp., 1878–1920.

ÁUO	Árpádkori Új Okmánytár. I–XII. Közzéteszi Wenzel Gusztáv. Pest, Bp., 1860–1874.
Balassa-levéltár	<i>Fekete Nagy Antal – Borsa Iván: A Balassa család levéltára. 1193–1526. Bp., 1990. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 18.)</i>
Barsi okmánytár	<i>Botka Tivadar: Bars vármegye hajdan és most. [Pest, 1868.]</i>
CD	Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI. Stúdio et opera Georgii Fejér. Budae, 1829–1844.
CDES	Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit Richard Marsina. Bratislavae, 1971–1987.
CIH	Codex Iuris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkék. Szerk.: Márkus Dezső etc. Bp., 1899.
HO	Hazai Okmánytár. I–VIII. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. Győr, 1865–1873. (I–V.), Bp., 1876–1891. (VI–VIII.)
HOKI	Hazai Oklevéltár. Szerk.: Nagy Imre, Deák Farkas és Nagy Gyula. Bp., 1879.
Kállay-oklevéltár	A nagykálloi Kállay-család levéltára. I–II. Bp., 1943. (A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság Kiadványai 1–2.)
MES	Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. I–II. Edidit Ferdinandus Knauz. Strigonii, 1874, 1882. III. Edidit Ludovicus Crescens Derek. Strigonii, 1924. IV. Ediderunt Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedüs, Tiburtius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigonii–Budapestini, 1999.
MOL CD	A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa (DL-DF 4.2) [CD-ROM]. Szerk.: Rácz György. Bp., 2003.
Palásthy	<i>Palásthy Pál: A Palásthyak. I–III. Bp., 1890–1891.</i>
RS	Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. I–II. Ad edendum praeparavit: Vincent Sedlák. Bratislava, 1980, 1987.
ZO	A Zichi és Vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Pest–Bp., 1871–1931.

Szakirodalom

- Bertényi*, 1976. *Bertényi Iván*: Az országbírói intézmény története a XIV. században. Bp., 1976.
- Borsa*, 1993. *Borsa Iván*: Irattípusok a középkori Magyarországon. In: Levéltári Közlemények, 64. (1993) 27–37. p.
- Dreska*, 2007. *Dreska Gábor*: Előszó. In: *Dreska Gábor*: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára I. (1244–1398) Győr, 2007. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 6.)
- Eckhart*, 1914. *Franz, Eckhart*: Die glaubwürdigen Orte Ungarns im Mittelalter. In: Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband IX. Heft 2. Innsbruck, 1914.
- Eckhart*, 2000. *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 2000. (Mileniumi magyar történelem. Historikusok)
- Érszegi*, 2007. *Érszegi Géza*: Zenta kiváltságlevele – 1506. In: Turul, 80. (2007) 13–23. p.
- F. Romhányi*, 2000. *F. Romhányi Beatrix*: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. Bp., 2000.
- Haiczl*, 1913. *Haiczl Kálmán*: A garamszentbenedeki apátság története. Bp., 1913.
- Hajnik*, 1899. *Hajnik Imre*: A magyar bírói szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt. Bp., 1899.
- Hervay*, 2001. *Hervay F. Levente*: A bencések és apátságai története a középkori Magyarországon. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 2001. 461–547. p.
- KMTL *Korai magyar történeti lexikon*. Főszerk.: Kristó Gyula. Szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc. Bp., 1994.

- Kosztá, 1999.* *Kosztá László: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1204–1353). Pécs, 1998. (Tanulmányok Pécs történetéből 4.)*
- Marosi–Sümei, 1994.* *Marosi Ernő – Sümei József: Garamszentbenedek. In: KMTL 230. p.*
- PRT* *A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története. Szerk.: Erdélyi László – Sörös Pongrác. I–XII/B. Bp., 1902–1916.*
- Solymosi, 1994.* *Solymosi László: Hiteleshely. In: KMTL 263–264. p.*
- Solymosi, 1996.* *Solymosi László: A bencés konventek hiteleshelyi oklevéladásának kezdetei. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonthalma ezer éve. I. Szerk.: Takács Imre. Pannonthalma, 1996. 481–498., 615–616. p. (Megjelent még: Solymosi László: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban. Bp., 2006. 117–137. p.)*
- Szentpétery, 1930.* *Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II/3.) [Reprint: Bp., 1995.]*
- Szovák, 2001.* *Szovák Kornél: ...sub testimonio litterali eiusdem conventus... Bencés hiteleshelyek a középkori Magyarországon. In: Paradisum plantavit. Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Szerk.: Takács Imre. Pannonthalma, 2001. 80–96. p.*
- Takács, 1992.* *Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Bp., 1992.*
- Tringli, 2000.* *Tringli István: Középkori oklevelek kiadásának problémái. In: Fons, 7. (2000) 7–40. p.*

KISS ZSUZSANNA

EGYÜTTÉLÉS – KÜLÖNÉLÉS: VÁLASZTÓVONALAK AZ 1860-AS ÉVEK ZALAEGERSZEGI ÉS NAGYKANIZSAI TÁRSASÉLETÉBEN¹

A város meghatározásához és jellemzéséhez, lakossága számának, gazdaságának, vagy politikai-közigazgatási állapotának figyelembe vétele mellett, legalább ilyen fontos a város mint társas és kulturális tér vizsgálata. A szociabilitásra hangsúlyt fektető kutatásokat — melyeknek az angolszász, s különösen a brit szakirodalomban nagy hagyománya van — Penelope J. Corfield már a 1990-es évek közepén Magyarországon is sürgette. „Szükséges, hogy a történészek ugyanúgy tanulmányozzák a társaságot, a szórakozást kereső »társadalmi áramlást«, mint ahogy a javak és a szolgáltatások »gazdasági áramlását« vizsgálják” — mondta keszthelyi előadásában.²

Maga Corfield a (kis)városok társasági és kulturális központként játszott szerepét — miközben azt értelemszerűen elválaszthatatlannak tartja a városok gazdasági és kereskedelmi funkciójától — négy általános kérdés köré csoportosítva foglalta össze. A városok egyrészt mint a legkülönbébb alkalmi események (vásárok, versenyek, multságok, gyűlések, ünnepek stb.) során születő *találkozóhelyek* válnak a társadalmi mozgások színterévé. Ilyen információ- és találkozási csomópontokként — szerinte — a városok *saját identitást* alakítanak ki, amely egyfelől kifejezi a városiak összetartozását, másfelől pedig a vidéktől (legyen az egy másik város, vagy akár az egész városon kívüli megye) való különállásukat. Ez a városi öntudat fontos eleme egy-egy város kulturális miliójének. Harmadikként Corfield egy, az eddigi szempontokhoz (információcsere és azonosulás) szorosan kötődő jelenséget, a *szervezett társaséletet* említi. Minden városban megtalálhatóak a „társadalmi élet alapsejtjei”,³ az egyesületek, a klubok, a báltermek, a színházak és a koncerttermek; vagy — ha ilyen specializált nyilvános terek nincsenek is — a találkozás kevésbé formalizált lehetőségét megteremtő városi fogadók, éttermek, kocsmák, vagy éppen a templomok. Utolsóként az eddigiekből következő *társadalmi*

1 A szöveg eredeti változata előadásként hangzott el a brit Urban History Group 2008. március 27–28-án rendezett 'Urban Boundaries and Margins' című nottinghami konferenciáján.

2 Corfield, 1995. 13. p.

3 Uo. 10. p.

nyitottság, a változás az újítás lehetőségeinek megteremtőjeként jellemzi a városokat. Ahogyan ő fogalmaz: „[A] városok a viszonylagos társadalmi pluralizmus urbanus etosát képviselték, a társadalmi státus és az eszmei hegemonia több forrásával is rendelkeztek”⁴. Így lesz a város a „társadalmi áramlás” színtere, ahol a „tér” többes jelentést hordoz. Mindenekelőtt *földrajzi* értelme van, a város egyszerre nyitott és elzárkózó minőségére utal: a vidéktől való elfordulásra, az átfolyó információk és újítások, a helyben zajló találkozások iránti nyitottságra. Másrészt a város *intellektuális* tér is, a könyvkiadók, a nyomdák, a színházak, a kiállítótermek, a városi és regionális közigazgatásban dolgozó hivatalnoksereg, a születő városi értelmiség lakhelyének tere. S végül, a város mindenekelőtt *szociális* tér: találkozási hely egyfelől, s ebből következően a társadalmi státusz megváltoztatásának, a mobilitásnak lehetőséget és eszközöket nyújtó társadalmi tér.⁵

Amikor Corfield a városi szociabilitás vizsgálata iránti óhajt megfogalmazta,⁶ akkor az angol történetírást már elég régóta foglalkoztatta a városi és a vidéki városi kultúra és társas–társadalmi élet kérdésköre. Az erre vonatkozó vizsgálatok eredményeiből igyekszem bizonyos megfontolásokat felhasználni a dolgozatomban, amikor Zala megye két legfontosabb központját, Zalaegerszeget és Nagykanizsát teszem vizsgálatom tárgyává. Anélkül, hogy lehetőségem volna részletesen végigkövetni a megye társadalmi és gazdasági, valamint az ezekkel szorosan összefüggő városi fejlődését, nagy vonalakban igyekszem bemutatni a legjelentősebb regionális központokat, azok lakóit és a lakók környezetét. Ez után térek rá annak elemzésére, hogy mennyiben bizonyult e két zalai város a „társadalmi áramlás” színtereinek. Ez két dolgot jelent. Egyfelől a társas érintkezés formáinak és fórumainak számbavételét, másfelől pedig annak vizsgálatát, mennyiben nyújtott eltérő lehetőségeket e társadalmi, gazdasági, kulturális fejlettségét tekintve számottevően különböző két város a társas élet színterein. Az elemzéshez a *Zala–Somogyi Közlöny* (a továbbiakban: ZSK) első négy évfolyamát (1861–1864) használok forrásul. Ezzel azonos évben indult útjára a *Dunántúli Társadalmi Közlöny és Közhasznú Ismeretek Tára* című lap is, amely azonban a címében másodikként megjelölt „közhasznú ismereteknek” adott nagyobb teret, társadalmi események ritkán és rendkívül tömören kerültek csak említésre benne. A választott forrással szemben több jogos kifogás is emelhető. Egyedüli forrásként hiányzik a kontroll lehetősége, amire már csak azért is szükség volna, mert a lap szerzői alkalmasint el-

4 Uo. 10. p.

5 Borsay, 1990. 180–181. p.

6 A Magyarországon elhangzott előadást jóval megelőzte az eredeti cikk, amely megjelenésekor (1987) még valószínűleg Angliában is eleven problémára tapintott rá.

foglaltak lehetnek — jelen esetben legvalószínűbben a lap kiadásának helye, Nagykanizsa irányában. Jóllehet a lap nyitott volt a „vidéki tudósításokra”, azaz akár az egerszegieknek, akár a megyében másutt élőknak lehetőséget nyújtott saját városuk és az ott zajló események bemutatására (sőt, Kaposvár, mint a lap címében szereplő másik megye székhelye, önálló hírrovatot kapott a lapban). Mégis, ha csak azt tekintjük, hogy milyen arányban jelennek meg az egyes városok a hírekben és a tudósításokban, akkor Nagykanizsát határozottan felülreprezentáltak találjuk. Azt azonban már lehetetlen eldönteni, hogy ez a felülreprezentáltság a kiadó elfogultságának köszönhető, vagy egyszerűen annak, hogy Kanizsán több említésre méltó esemény történt a vizsgált időszakban. A társasági életéről szóló hírek leggyakrabban a lap végén található *Hírek és események* rovatban olvashatók. Ezek, még ha olykor-olykor tartalmaznak is egy-egy dicsérő vagy éppen maliciózus megjegyzést, leggyakrabban rövid, tömör beszámolók az események helyéről, idejéről, látogatottságáról, sikeréről vagy kudarcáról. E szűkszavúság beszűkíti az elemzési lehetőségeket, de a társas élet fórumairól és ritmusáról, remélem, így is sikerül képet alkotnom. A lap mellett természetesen igyekszem más forrásokat is segítségül hívni: elsősorban a társasélet központjainak tekinthető egyesületek levéltári, illetve nyomtatott forrásait, a megyei igazgatási iratok közül pedig az alispáni és a helytartói iratokat.

I. A két város

Az elemzés körébe vont korszak kezdő időpontját — a választott fő forráshoz is alkalmazkodva — az 1860-as évtized legelső éveit jelentik. Erre az időszakra lezárultak a megye területét illető, szabadságharc utáni átalakítások. A közigazgatási rendszer 1850-es és 1853-as átszervezése jelentősen érintette Zala megyét, különösen pedig a nagyobb városok egymáshoz való viszonyát. Halász Imre szerint⁷ a közigazgatási átszervezési folyamat nyertese Nagykanizsa, amely bizonyos értelemben már előzőleg is a megye centruma volt.

Valóban, ha csak a városok lakosságának számát tekintjük, jól látható Kanizsa fölénye (ld. 1. táblázat), de ennél többről van szó. Kanizsa 1765-ben alapított piarista nagygimnáziuma, izraelita kereskedelmi iskolája és több jól működő alsó fokú iskolája, két nyomdája, valamint számos egyesülete révén a megye déli régiójának kulturális központja címére is joggal pályázott. Kanizsa emellett a vidék gazdasági és pénzügyi központja is volt, itt nyílt először (1845-ben) takarékpénztár

⁷ Halász, é. n.

(1879-re már öt működött a városban), majd a kiegyezés évében kereskedelmi és ipari bank; ráadásul itt volt a megye kereskedelmi–vasúti csomópontja is. Ugyanakkor — jóllehet 1851-ben a soproni közigazgatási kerület pénzügyi igazgatóságát Kanizsán helyezték el, ahol emellett a járás adóhivatala is működött, valamint ide telepítették a főbírói hivatalt — hiába pályázott a város többször is a megye székhelyének címére (előbb 1854-ben, majd harminc évvel később), egyik alkalommal sem járt sikerrel. Pedig a település külsejében is mindinkább városias formát nyert. A reformkorra visszautalva, a későbbi monográfus így jellemezte Kanizsát: „A házak — főleg a külső utcákban — zsuppal fődött bogárhátú kis épületek voltak, az ablakok előtt virágos kertekkel. A fundusokat palánk kerítések vették körül”.⁸ De 1839-ben a Lámpa Egyesület már 35 állandó lámpát állított föl a városban, s a század hatvanas évre befejeződött az utcák szilárd burkolása, járdázása is. A város központját, a Piac teret egyemeletes polgárházak övezték. Kanizsának volt kórháza (1770 óta), és két gyógyszertára (1714, 1836), legjellegzetesebb épületei a barokk Batthyány-kastély, a fogadók és a városháza⁹ voltak.

1. táblázat

Nagykanizsa és Zalaegerszeg népessége II. József korától 1869-ig

Év	Zalaegerszeg (absz. szám)	Zalaegerszeg (% a bázisához képest)	Nagykanizsa (absz. szám)	Nagykanizsa (%)
1784–1787	2881	100	3857	100
1828	3116	108	5556	144
1857	6028	209	8985	232
1869	5424	188	11.128	288

Zalaegerszeg építészeti és kulturális, valamint gazdasági fejlődése lassabban és később indult meg, s a város 19. század elejére kialakult képe a század folyamán lassan változott. A füstös konyhás, zsúpfedeles, szorosan egymás mellé épített há-

⁸ Halis, 1893. 75. p.

⁹ Az 1779-es nagy — korántsem utolsó — tűzvész után 1787-ben építették, majd 1874-ben újat emeltek helyette.

zak könnyen váltak a tűzvészek prédájává. Az utolsó nagy tűz Egerszegen 1826-ban tombolt, ezt követően a vármegyei földmérő tudatos várostervezési munkálatokat indított el. 1858-ban a város Szépitő Bizottmányt hozott létre. A Bizottmány munkájának köszönhetően új utcákat nyitottak, az utak porát fásítással igyekeztek megkötni, s a közvilágítást (és azzal együtt a közbiztonságot) olajlámpásokkal biztosították. A megyeszékhely azonban továbbra is „földszintes” település maradt. Kedvezőtlen közlekedés-földrajzi helyzetéből adódóan Zalaegerszeg kimaradt a vasútépítés első szakaszából, ami kereskedelmi-gazdasági fellendülését is gátolta. A városban két hetivásárt tartottak, de sem ezek, sem az országos vásárok nem tudtak versenyre kelni a déli rivális és piacközpont,¹⁰ Kanizsa vásárait. Természetesen Zalaegerszegen is volt kórház,¹¹ gyógyszerterek (1768, 1814), a városházát 1862-ben építették át. A városban számos megyei hivatal működött, és itt állt a megyei törvényszék mellett a járási szolgabírói hivatal is. Összességében azonban a város lemaradt Kanizsához képest, amit talán az is jelez, hogy a községi törvény értelmében ez utóbbi már 1871-ben, Egerszeg pedig majd csak 1885-ben lett rendezett tanácsú város.¹²

Ahogy az eddigiek is sejtetik, a népesség összetétele jelentősen különbözött egymástól a megye két központi városában. A városok népességének foglalkozási megoszlására vonatkozóan megbízható adatokkal nem rendelkezünk. Az 1850. évi népszámlálás foglalkozásra vonatkozó adatait nem publikálták, és bár az 1857., majd az 1869. évi felvétel részletes foglalkozással kapcsolatos kérdéseket tartalmazott, az adatok ezekre az időpontra vonatkozóan is csak járási aggregált szinten hozzáférhetők. A korabeli leírásokból és monográfiákból valamelyest mégis képet kaphatunk a városlakók jellemző foglalkozási mintázatairól. Zalaegerszeg lakói többnyire földművelésből és kisebb mértékben — főként helyi fogyasztásra termelő — kézműiparból tartották el magukat, s hiába volt ez a város a megye székhelye, a lakosok között csekély volt a hivatalnokok száma, a tisztikar többsége nem volt a város lakója, s a magasabb szintű iskolákkal együtt az értelmiségi réteg is hiányzott. Zalaegerszegen nagy számban éltek nemesek, és 1848 előtt sokan közülük a város vezetésében is fontos szerepet játszottak (nemes volt a városbíró, a városi jegyző és a tanácsnokok 1/3-a), de a városban belül önálló nemesi község — ahogyan például Keszthelyen — nem alakult ki. A foglalkozást tekintve részletes adatok csupán a városi politikai vezetőrétegről — a képviselőtestületről és a városi

10 *Bácskai-Nagy*, 1984.

11 1848-ban korszerűsítették az 1800 körül épített ispotályt, majd 1868-ban egy magánkórház is megnyitotta kapuit.

12 Zalaegerszeg városképének változására lásd pl. *Megyeri*, 2006.

tanácsról — állnak rendelkezésünkre, amely csoportokban a korszak egészében az iparosok szerepeltek a legnagyobb arányban, s őket az értelmiségiek követték; nyilvánvaló azonban, hogy ezek az elitcsoportok nem a teljes városi népességet reprezentálják.¹³ Nagykanizsán 1869-ben az egyik legnagyobb foglalkozási csoportot a cselédek és a napszámosok adták (34,76%), ami mellett az iparban és kereskedelemben foglalkoztatottak szintén magas aránya (22,71%) a város polgárosodottságára, a szolgáltatási és hivatali szektor erejére utal. Az értelmiségi keresők aránya ugyanekkor 4,7% volt.¹⁴

A két város XIX. századi története — ha találunk is közöttük különbségeket — összességében mégiscsak a városi fellendülés története. Ezt a fellendülést nemcsak a népesség növekedése, de a városi környezet megváltozása is jól jelzi: az utak burkolása és a közvilágítás bevezetése, a régi reprezentatív- és középületek felújítása és újak építése, vagy a lakosság összetételének megváltozása. Ez a fellendülés léptékében és hatásában messze elmarad azoktól a korábbi, de irányukat tekintve a XIX. század magyarországi városi fejlődéssel rokon nyugat-európai változásoktól, melyeket Peter Borsay „városi reneszánsznak” (urban renaissance) nevez.¹⁵ Borsay — XVIII. századi Angliára vonatkozó — kutatásai szerint e fellendülés, reneszánsz mögött a társadalom és a gazdaság összetett átalakulása áll. A városi élet felélénkülése — amit ő a szabadidő eltöltésének lehetőségei és formái, a városi gazdaság jellegzetes mintái, a város nyújtotta kényelmi szolgáltatások és az urbánus építészet új típusainak elemzésével vizsgál — azon a „többlet jóléten” (surplus wealth) alapult, amit az ipari forradalom utáni Angliában már nem csak egy szűk elit, hanem a városi társadalom összes rétege mind nagyobb mértékben tudhatott magáénak. Ez a többlet luxusfogyasztásra nyújtott lehetőséget, ezáltal fellendítette a szabadidő eltöltésének kultúráját a városban. Ugyanakkor az, hogy kinek mennyi főlössleges (többlet) jövedelmet állt módjában luxusfogyasztásra fordítani, jellegzetes módon húzott választóvonalakat a városi társadalom szövetébe.

Az alábbiakban, amikor azokat a kereteket vizsgálom, amelyek a zalai „civilizáció” és szociabilitás csatornáiként szolgáltak, ezt mindvégig annak tudatában teszem, hogy emögül hiányzik a megyei és városi társadalom Borsay-éhez hasonló elemzése. Így elsősorban a formák, az intézmények, az események típusainak rendszerezésére van lehetőség, ami reményeim szerint önmagában is segít megismerni a városi csoportok együtt- és különélésének módjait, keveredési lehetőségeit és haj-

¹³ Simonffy, 1971.

¹⁴ Kőváry, 1876.

¹⁵ Borsay, 1989.; Uő., 1990.

landóságát. Másrésztől azonban igyekszem szem előtt tartani és bemutatni azokat a választóvonalakat, amelyek e városok társadalmában meghatározóak voltak.

A két város népességszáma és a népesség szerkezetének különbségéről — ami intézményrendszerük kiépültsége, illetve gazdasági fejlettségük szintjének eltéréseiből fakadt — röviden már volt szó, de érdemes néhány további alapvető strukturális eltérést is kiemelni. Zalaegerszeg és Nagykanizsa társadalmát, hasonlóan a korabeli Magyarország társadalmához általában, számos *hagyományos határvonal* szabdalta. Ezzel az elnevezéssel azt próbálom jelezni, hogy az általam kiemelt két határvonal (a valláshoz, illetve a társadalmi álláshoz, ranghoz kötődő státusz és az ezekben rejlő különbségek) az előző századok tradíciójából eredt, abból a feudális hagyományból, amelynek jogi alapjai e különbségeket rögzítették és megerősítették. Annak ellenére, hogy e jogi viszonyokat 1848/49 eseményei megrendítették, a korábbi örökölt törésvonalak még hosszú ideig meghatározóak voltak a társadalom tagolódása szempontjából. Ráadásul, éppen a fentebb említett gazdasági változások hatására, a hagyományos határvonalakat egy új, *modern* megkülönböztetés is keresztbeszelte, amelyet kulturális vagy mentalitásbeli határvonalnak nevezhetünk. Mindezzel nem azt állítom, hogy a korábbi századokban ne léteztek volna eltérő kulturális vagy mentalitásbeli szokások és mintázatok. Sokkal inkább — Borsay gondolatainak nyomán haladva — azt, hogy a gazdasági változások hatására a XIX. században a (*fogyasztáson alapuló*) kulturális különbségek egyre meghatározóbbá váltak a társadalmi különbségek kialakításában, és sokszor a korábbi társadalmi határvonalak helyébe léptek vagy felülírták azokat.

II. Hagományos határvonalak

A két város vallási megoszlása (ld. 2. táblázat) lényegében nem tért el az egész országra jellemző arányoktól, igaz a protestánsok aránya itt valamivel alacsonyabb volt, mint az országos átlag. Egymáshoz viszonyítva azonban lényeges különbséget tapasztalunk a két város között, mindenekelőtt a római katolikusok és az izraeliták arányát vizsgálva.

Vallási megoszlás Zalaegerszezen és Nagykanizsán (1869)

	Zalaegerszeg		Nagykanizsa	
	N	%	N	%
római katolikus	4475	82,50	8334	74,89
görög katolikus	3	–	32	–
protestáns	78	0,14	148	0,13
izraelita	868	16,00	2614	23,49
Összesen	5424	100,00	11.128	100,00

Ha a foglalkozási struktúrát vizsgálva Nagykanizsán az iparban, kereskedelem-
ben és a harmadik szektorban dolgozók arányát magasabbnak találtuk, ez aligha
független a városban élő zsidók magasabb arányától. Ez nem pusztán azt jelzi,
hogy Kanizsán a megyeszékhelyhez képest fejlettebb és pezsgőbb volt a gazdasági
élet, hanem a város előrehaladottabb „urbanizáltságára” is utal. Amennyiben az ur-
banizáltságot a városhoz kötődő foglalkozást űzők száma és a rurális populáció
egymáshoz viszonyított arányával mérjük — ahogyan azt az egész országot érintő
elemzésében Peter Hidas¹⁶ tette —, akkor Nagykanizsa mindenképpen előkelőbb
helyen végez a versenyben, mint Zalaegerszeg. A városi társadalom összetétele
megváltozásában megmutatkozó „rejtett urbanizáció” (hidden urbanization) —
melynek során a korábban domináns társadalmi csoportok mellett a városi társada-
lomban mind meghatározóbb pozícióba kerültek a kapitalista fejlődés képviselői,
legjellemzőbben a zsidó kereskedők — Hidas vizsgálata szerint éppen az
1850/60-as években bontakozott ki. Ez a változás pedig nem más, mint a Borsay ál-
tal említett gazdasági jólét társadalmi vetülete: a kereskedelmi és szolgáltatási
szektor megerősödése a városi társaséletnek teret nyújtó környezet megváltozását
is jelzi. S valóban, a közéleti közlőnyt lapozva, sokszínű és változatos kulturális kí-
nálólat látszik kibontakozni. Egymást érik a koncertek, kiállítások, felvonulások,
mulatságok, egyesületi gyűlések és előadások. Közelebből szemügyre véve
azonban, a kínálókat tagoló határvonalak is láthatóvá válnak.

16 Hidas, 1992.

Az első választóvonalat a vallás jelentette, ami — alapvető identitásformáló szerepén túl — a társaséletben is keretet biztosított az egy vallási csoporthoz tartozók találkozásához és közös időtöltéséhez. A katolikusoknál napi miséken, az egyházi év szokásos nagy ünnepein kívül az egyik legjellegzetesebb példa erre — a lapban egyébként meglepő módon egyetlen alkalommal sem említett, de a város történetét tárgyaló munkákban rendre felbukkanó esemény — Zalaegerszeg hagyományos nagyszombati ünnepsége, az ún. „határjárás”. Gyökereit tekintve ugyan nem egyházi ünnep, hanem a török időkbe nyúlik vissza,¹⁷ az évről-évre a feltámadás estéjén megrendezett ünnepség azonban az idők során mégis vallási jelleget öltött. A szokásos délutáni mise után, napnyugtakor a város apraja-nagyja, az „öreges, jövevény mester legények, szolgák, gyerkőczkék, asszonyok és leányok”¹⁸ a város határába vonultak, és lövöldöznek, kurjongatnak, tüzeket gyújtanak, „a határvonalat a keresztnak előbb vitelével, a harangok szólásával, a helybeli papjok kíséretében, áhitatos énekek és imádságok közt bejárlák, áhitatosságokat a Kálvária templomnál, onnét pedig az anyateplomban végezve”.¹⁹ A templom volt a menet indulási- és célpontja, az ünnep lényege mégis a felvonulás, a zajkeltés, a tűzgyújtás, a közös éjjeli határjárás volt, amelyben a katolikus lakosság egy emberként vett részt. Hasonlóképpen nagy részvétel mellett zajlott a többi egyházi ünnep is; Nagykanizsán 1863-ban úrnapiján például Grünbaum József cigányzenész zenekara közreműködésével tartottak ünnepi misét, amit körmenet és taracklövések követtek, s melyen „mintegy 4000 főnyi áhitatos nép volt jelen”.²⁰

A lap Nagykanizsa zsidó közösségének legnagyobb — és a város lakói szempontjából leglátványosabb — ünnepéről is részletes beszámolót közölt 1863-ban. „Az izraelita purim ünnepe néhány estéin utczáink, mi az élénkséget illeti, a párisi boulevardhoz voltak hasonló; több százból álló s különféle nemzetek öltönyeibe burkolt álarczoscsapat vonult egyik előkelő házból (hol az izraelitáknak ez alkalommal házimulatságok szoktak tartatni) a másikba...” A beszámoló szerint ez az ünnep a felekezeti csoport tagjainak találkozása és közös mulatsága mellett a város nagycsoportjainak keveredésére is alkalmat kínált: „a temérdek álarczos közt nemcsak izraeliták voltak, hanem a mi népünkben is néhány ifjú magára vette a csikós- és béresöltönyt, melyek azonban — daczára annak, hogy béresekkel sokat közlekedtek — oly ügyetlenül viselték magokat, hogy már messziről is rájuk lehetett is-

17 Szélig, 1876.

18 Sebők, 1902.

19 Uo. 42.

20 ZSK 1863. május 20.

merni”.²¹ A keveredés — ahogyan e beszámolókból kiolvasható — nem volt általános, hanem csak a zsidók és a katolikusok egy jól meghatározható csoportja számára volt adott. A mulatság színterei az „előkelő” zsidó házak voltak, a katolikusok közül pedig olyanok vettek benne részt, akiknek voltak csikósaik és béreseik, akikről erre az alkalomra ruhákat vehettek kölcsönbe. A felekezetek közötti keveredés ezek szerint tehát inkább a társadalmi hierarchia felső rétegeiben zajlott, ahol a mezei vallási határvonalakat a társadalmi életben betöltött szerepekből fakadó vagy más — például gazdasági — érdekek írhatták felül.

A felekezetek keveredésének vizsgálatához érdemes a nyilvános tér egy másik meghatározó szféráját, az önkéntes egyesületi életet is szemügyre venni. Az ilyen egyletek társadalmi integrációban betöltött szerepéről sok mindent tudunk, a demokrácia iskoláinak is tartott egyletek az oktatásban, társadalmi és kulturális értékek cseréjében játszott szerepe, Széchenyi eszméinek hatása számos elemzésből ismeretes. Több megfigyelés ugyanakkor ellentétes folyamat meglétére hívja fel a figyelmet: a kirekesztés változatos formáira a tagdíjak, a titkos tagválasztás, a nyitvatartási idő és az egyleti helyiség térbeli elhelyezkedése nyújtanak példákat. Az egyleti életből már a korszak megfigyelője is hiányolta az „amalgamizáló erőt”, s úgy látta, „bizony a magasabb körök igen keveset bíbelődnek azzal, mi az alacsonyabb régiókban történik, — nem is igen ohajtanak rájuk befolyást gyakorolni, s vezetőikké válni”.²² A vizsgált időszakban Zalaegerszeg és Nagykanizsa egyesületi élete — mint ahogyan az egész országa is — szigorú megfigyelés alatt állt, az egyesületalapítást központi korlátozás nehezítette,²³ az egyletek mindennapi működésének felügyeletét pedig számos országos és helyi szintű rendelet biztosította (az egyletek gyűléseiről például kötelező volt a hatóságokat tájékoztatni és kérni királyi biztos kirendelését, aki részt vett, és jelentést tett a gyűlésről). Ha a birodalmi felügyelet megnehezítette is az egyleti élet szervezését, semmiképp sem okozta annak teljes visszaszorulását. Zala megye 1867 előtti egyletalapításait vizsgálva

21 ZSK 1863. március.10.

22 *Mocsáry*, 1855. 17. p.

23 Az 1852. november 26-i császári nyílt parancs értelmében tiltás alá kerültek a politikai egyesületek, s megszigorodott a kaszinók és az olvasókörök ellenőrzése is. A tudományt, művészetet, mezőgazdaságot, ipart és kereskedelmet előmozdító egyesületek, illetve a hitelintézetek és a segélyező egyletek alapítása azonban továbbra is lehetséges volt, bár ezek engedélyezésének jogát az uralkodó saját magának tartotta fenn. A megalakuláshoz szükséges alapszabályokat a többi egylettípus (mint amilyenek például a közlekedés fejlesztésére alapított társaságok, a biztosító intézetek, a takarékpénztárak vagy a kölcsönintézetek) esetében az illetékes minisztérium véleményének kikérése mellett a belügyminisztérium bírálta el; az alapszabályokat a későbbi esetleges módosítások alkalmával is tüzetes vizsgálatra kellett felterjeszteni.

azt találjuk, hogy — az ismert időpontban alapított egyletek közül — hetet hoztak létre 1848 előtt (a legkorábbi 1811-ben), míg 1852–1867 között tizenegyet. Ezek mellett, a korszakra vonatkozó statisztikai összeírások szerint, további tizenhárom ismeretlen időpontban alapított egyesület működött a megyében ebben az időszakban.²⁴

3. táblázat

Zalaegerszeg és Nagykanizsa egyletei 1867 előtt

Egylet neve	Alapítási év
Nagykanizsai polgári (olvasó) egylet	1836
Nagykanizsai nagy kaszinó	1836
<i>Zalaegerszegi polgári olvasó egylet (társalgási egylet/kaszinó)</i>	1840
Nagykanizsai kereskedelmi egylet	1853
<i>Zala Megyei Gazdasági Egyesület (Zalaegerszeg)</i>	1861
Nagykanizsai dalárda	1862
Nagykanizsai kávéosok, vendéglősök, mészárosok betegápoló egylete	1863
Nagykanizsai segély egylet	1863 körül
<i>Zalaegerszegi kölcsön segély egylet</i>	1864
Nagykanizsai tornaegylet	1866
Nagykanizsai magyar társalgási egylet	1867 körül
Nagykanizsai kereskedők társalgási egylete	ismeretlen
Nagykanizsai társalgási egylet	ismeretlen

A Nagykanizsa gazdasági és társadalmi sokszínűségéről eddig mondottakat a 3. táblázat tartalma tovább erősíti. Az urbanizáltság magasabb fokával természet-szerűleg járt együtt, hogy a modern városi társadalmi csoportok az egyleti életben is önállóságra törekedtek. Ennek jegyében alakítottak betegápoló egyletet a kani-zsai kávéosok, vendéglősök és mészárosok, melynek speciális célja önmagában is a

²⁴ Minderről részletesebben lásd Kiss, 2003., különösen 107–109. p.

modern egyletek sajátja (amely a korábbi, reformkori alapítású egyletekre nem volt jellemző), vagy önálló egyesületet a kereskedők. Zalaegerszeg egyleti palettája ehhez viszonyítva meglehetősen differenciálatlannak tűnik. A korszakban működő három egyletből szigorúan véve csak kettő volt kifejezetten zalaegerszegi, hiszen a Gazdasági Egyesület megyei szinten működött.

A felekezeti keveredés kérdése azonban mindkét város egyleteiben jelentőséggel bírt. Kanizsa egyleteinek magas száma részben éppen abból adódott, hogy a város két nagy vallási csoportja külön egyesületekbe tömörült, s így azonos típusú egyletekből olykor párhuzamosan több is működött. A legélesebben a legkorábban alapított két egylet tükrözi a hagyományos vallási választóvonal erejét. Míg a polgári olvasó egylet (eredeti nevén Bürger Verein) alapítói katolikus ügyvédek, nemes földbirtokosok, értelmiségiek és — támogató tagként — katonatisztek voltak, addig a nagy kaszinót zsidó kereskedők hívták életre. A polgári egylet csak jóval alakulása után, 1865-ben iktatta az alapszabályába, hogy vallásbeli különbözőségektől függetlenül bárki tagja lehet²⁵, zsidók addig nem léphettek az egyletbe. Vallási szempontból ugyancsak zártnak mutatkozott a megye legnagyobb taglétszámú egyesülete, az egerszegi székhelyű gazdasági egyesület. Ez — mint az ország több más gazdasági egyesülete is — elsősorban a megye birtokos nemességének gyűlhelye volt. Jóllehet az alapszabály a vallásra vonatkozóan nem tartalmazott megszorítást, s a tagok társadalmi állásának vizsgálatához pontos és részletes források nem állnak rendelkezésre, a tagsági ívek elemzéséből az azért megállapítható, hogy az egylet alapítói — a megye arisztokratái, egyházi előljárói és birtokos nemesei — szinte kizárólag a római katolikus többségből kerültek ki, akik az egyletben korábbi megyei pozíciójuk megőrzésére is lehetőséget láttak. A majd 350 rendes tag — birtokos gazdák, uradalmi alkalmazottak, illetve a szakértelmiségiek és bérlők rétege — között is csak egy-két olyat találni, akiről — egyéb források alapján — biztosan állítható, hogy zsidó.

Más volt a helyzet a zsidó alapítású egyletekkel, amelyek sokkal nyitottabbak voltak a többségi, katolikus társadalom tagjai irányában, mint a katolikus egyletek a zsidók felé. A kanizsai Dalárda karmestere ugyan a zsidó kántor volt, ám ahogyan az újság időről-időre felhívta rá a lakók figyelmét, az egyesület „rang- és valláskülönbség nélkül, egyedül hazai művészetünk érdekében” szívesen fogadta bárki jelentkezését.²⁶ Ugyancsak kifejezetten a keveredés, a hasonulás, az asszimiláció volt a célja a — nevében esetleg megtévesztő — Nagykanizsai Magyar Társalgási Egyesületnek, amelyet szintén zsidók alapítottak, mégpedig azzal a céllal, hogy

²⁵ Bentzik, 1886.

²⁶ ZSK 1862. október 10.

elősegítsék a magyar nyelv és kultúra népszerűsítését, ezzel is támogatva a tagok beilleszkedését a város életébe. Ugyanakkor a képletet nem lehet leegyszerűsíteni arra az állításra, hogy a zsidók mindenképpen az asszimiláción, a katolikusok pedig a hagyományos megkülönböztetések fenntartásán munkálkodtak volna; ennek ellenkezőjére is találunk példát. 1863 báli szezonja után a lap a következőképpen számolt be a kereskedelmi egyesület táncvigalmáról: „jövendölmező volt, csak az a baj, hogy közben-közben botrányos fütyölések hallatszottak, s a magyar öltöny ritka volt, mint a fehér holló. Különösen megrovást érdemelnek izraelita hölgyeink, kik nagy nehezen vevén föl a magyar öltönyt, alig várták, hogy letehessék”.²⁷ Ugyanekkor a kanizsai takarékpénztár válaszmánya arról hozott döntést, hogy gyűléseit szombat estéről csütörtökre teszi át, hogy az izraelita tagok számára se okozzon problémát az időpont.²⁸

Nemcsak a vallási válaszfalak omlottak le nehezen: noha a feudális struktúra, a rendi berendezkedés bomlása már 1848 előtt is előrehaladt, a régi rendszer a forradalom után sem semmisült meg egy csapásra, hanem ugyancsak fokozatosan, kis lépésekben kezdett átalakulni. A hatalom egykori birtokosai, a kiváltságos rendek vonakodtak átadni helyüket az „újonnan érkezetteknek”. A társadalmi berendezkedés átforgatásával a hatalommegosztás korábbi formája vált kérdésessé: az átalakításért folyó küzdelem részben a nyilvánosság terében zajlott, ahol a megkülönböztetések látványos és finoman burkolt új formái is megjelentek.

A mai értelemben vett nemzeti ünnepek a korszakban még nem léteztek. Az 1848-as forradalomra már a rákövetkező évben ünnepként emlékeztek vissza a kortársak, de hosszú évtizedeknek kellett eltelnie addig, míg intézményesedett nemzeti ünneppé formálódott.²⁹ Az 1860-as évek első felének politikai hangulata semmi esetre sem teremtett lehetőséget a forradalom ünneplésére. Az „állami ünnepek” rendszerint inkább egyes hivatalos személyek ünneplésében öltöttek formát. „A magyar kir. helytartó ő excellenciája f. hó 4-én esti 8 óra után Zala-Egerszegre érkezett. A város ki lőn világítva, és egyik utcájában egy diszes diadalkapu volt fölállítva. Másnap reggel 1/2 8 órakor Isteni tisztelet volt, mely után hivatalos elfogadás történt, s délutáni 2 órakor, Pacsán keresztül Keszthelyre utazott.”³⁰ A politikai főméltóságok fogadása és ünneplése legalábbis a reformkor óta ehhez hasonló forgatókönyv szerint zajlott, az ünnepelt személy és az ünnepelt esemény presztízsétől függően hosszabb, díszesebb vagy egyszerűbb formában. Hudi Jó-

27 ZSK 1863. március 10.

28 Uo.

29 Lásd a Gyulára vonatkozó példát: *Erdész*, 2002.

30 ZSK 1862. szeptember 10.

zsef egy 1832-es főispáni beiktatásról számol be, amelyen a zalai ünnepség összes részletét erőteljesebb, fokozottabb formában látjuk megjelenni,³¹ de ugyanilyen szcenárió szerint követték egymást az események I. Ferenc József 1852-es keszt-helyi átvonulásakor is.³² Ezeken az ünnepeken nemcsak a város lakói, de sokszor a megye távoli településein élők is részt vettek; az ünneplésből azonban nem egyformán jutott a különböző társadalmi rétegekhez tartozóknak, a különböző társadalmi státuszcsoporthoz tagjainak.

Ha az ünnepeket mint a találkozás és keveredés színhelyeit próbáljuk vizsgálni, akkor különösen fontos szem előtt tartani, hogy csak korlátozott mértékben beszélhetünk a jelenlévő társadalmi csoportok egymással való „közlekedésének” bármilyen formájáról. Ahogyan Hudi is fogalmaz: „Mindez jórészt a rendi kiváltságos elemek (nemesség, polgárság) aktív közreműködésével, a jobbágyság mint passzív szemlélő jelenlétében történt”,³³ s a helyzet — e szempontból — keveset változott az általa, illetve általam vizsgált események között eltelt harminc év alatt. Ugyanez mondható el azokról az alkalmakról is, amikor a helyi elit valamely tagja állt az ünneplés középpontjában: Jankovich László főispán „barátságos vig magyar ebéd mellett” június 27-én ünnepelte a névnapját³⁴ barátai társaságában; Csértán Sándor, Zala megyei kormánybiztos majd országgyűlési képviselő temetésén „az egész megye ott volt”,³⁵ sőt még Somogyból is sokan megjelentek. Ezek az ünnepek is azonban, akárcsak az uralkodó és képviselőinek látogatásai, a reprezentatív nyilvánosság formáját öltötték magukra: a felsőbbség megmutatkozásai, státusz-ismertetőjelek voltak,³⁶ s a város lakói számára valóságosan nem jelentettek találkozási és keveredési lehetőséget, ők legfeljebb nézőként vehettek részt az eseményen, „környezetet” teremtve a „valóságos” résztvevők számára.

A hagyományos, rendi választóvonalakat nem pusztán az uralkodó elit igyekezett fenntartani: jellemzően minden társadalmi rétegben ez volt a helyzet, legalábbis, ami a lentebb elhelyezkedőkkel szembeni viselkedést illeti. A báli szezon mulatságai a nemesi osztály, a birtokos réteg határfenntartó technikáiba nyújtanak bepillantást. 1863 januárjában a lap a megyében rendezendő farsangi bálók idejének és helyének felsorolásával nyitotta a hírrovatot. E szerint január 27-én a „zalai nemes ifjúság rendez tánczvizalmat Sümegen, f. hó 21-én Nagykanizsán a keres-

31 Hudi, 2002.

32 Bontz, 1896. 117. és köv. p.

33 Hudi, 2002. 153–154. p.

34 ZSK 1862. július 10.

35 ZSK 1864. február 20.

36 Lásd Habermas, 1993., különösen 55–63. p.

kedelmi kaszinóegylet”.³⁷ Ugyancsak januárban, 17-én a nagy kaszinóban (Kanisán) és 18-án ugyanott, a polgári egyletben,³⁸ január 26-án pedig Csáktornyán tartottak táncmulatságot.³⁹ Egy évvel később ismét megrendezésre került a „zalai ifjúság” sümegi bálja, és ugyanakkor a „somogyi ifjak” Balatonbogláron tartottak bált.⁴⁰ 1864-ben az időközben megalakult nagykanizsai Dalárda is rendezett álarcosbált. De vajon kik vettek részt ezeken a mulatságokon? 1863-ban a lap nem számol be arról, hogyan zajlott az ünneplés, 1864-ben azonban egy *Bukógáti*, illetve *Egy öreg hazafi* álnévű szerző tudósít a két farsangi bálról. „Bukógáti” azt jegyzi meg, hogy a „zalai ifjak” nevéből nem derül ki, hogy pontosan kiket is takar: a birtokos-, az iparos-, a kereskedő-, esetleg a földműves ifjakat-e. Mindenesetre a sümegi bál zártkörű volt, 2 forintért lehetett belépőt váltani rá, s csakúgy, ahogyan az azonos név alatt korábban megrendezett piknikről, erről is „ki volt zárva zsidó, prokátor, purger”.⁴¹ A somogyiak bálja is zártkörű, de ingyenes volt. A boglári vigalomra „az ész és vagyonarisztokrácia” volt meghívva — írja „Egy öreg hazafi”.⁴² A kanizsai Dalárda szervezésében rendezett „álarcos táncvigalomra” elővételben 1 forint, a helyszínen 1 forint 50 krajcár volt a belépő ára, amit valószínűleg már többen meg tudtak fizetni, mégis, ahogy a lap beszámolójából kiderül, a középpontban az „elegancia” állt. Ahogy a tudósító fogalmaz, a táncvigalom „oly fényesen ütött ki, milyenre a Kanizsaiak nem emlékeznek; volt pompa — a jókedv s elegancia mindenképp kielégítő. Közel 100-ra menő álarcosok drága öltöneyei közül különösen kiemelendők az Olaszországból hozottak”.⁴³ Hogy a Dalárda — ahogyan már a vallási határvonal vizsgálatakor is kiderült — a korszak más egyleteinél nyitottabb volt, az kiderül abból is, hogy egy évvel később még többen, négyszázan mulattak az estélyén. Köztük „vidékiek is, több tekintetes földesúr” is, annak ellenére, hogy az estély szervezésekor — ezúttal nem a rendi, hanem az egyleti tagok zártkörűségének védelme jegyében — „kikötés volt, hogy helyben állandóan lakó nem tagok nem jöhetnek, mégis sokan vannak, akik tagdíjat nem fizetnek, de a mulatságon mégis részt vesznek”. Nem is beszélve azokról, akik az ingyenes családi jeggyel az éjszakai mulatozáshoz nem szokott kisgyermeküket is magukkal vitték.

37 ZSK 1863. január 10.

38 ZSK 1863. január 20.

39 ZSK 1863. február 1.

40 ZSK 1864. január 20.

41 ZSK 1864. január 20.

42 ZSK 1864. február 1.

43 ZSK 1864. február 10.

1864 báli szezonjában új színfoltként — és első egyértelmű jeleként a rendi válaszvonalak omladozásának — „cseléd tánczvizgalmat” rendeztek: a cselédek és uraik közös részvételével. A mulatság azonban nem hozott maradéktalan sikert, ugyanis: „számosan jelentek meg cselédek és mívelt urak, kik egymással kedvesen mulattak volna, ha nem jelennek meg a mívelt osztályból sokan, melák, buldog, kopó, vizsla, pincse-beekkel, melyek az álarczosokat hangos ugatással vevék üldözőbe”.⁴⁴ Hogy véletlen balszerencséről van szó, vagy az urak szándékosan hecceltek kutyáikkal a mulató cselédeket, arra sajnos nem kaphatunk választ; az mindenestre biztos, hogy a mulatság kiinduló ötlete a közös — hagyományos rendi határvonalakat átlépő — szórakozás volt.

Hagyományosan természetesen a társadalom legalsó rétegeinek is megvoltak a maguk fórumai a szabadidő eltöltéséhez. Ezek közül a városszéli mulatókertek, a környékbeli búcsúk, vurstlik voltak a legjellemzőbbek. Az alsó, illetve a középső- és felső társadalmi osztályok társas életének alapvető különbsége — Borsay fogalomhasználatánál maradva — a csoportok kultúrájának különbségében rejtett. Az „elit” (*polite*) és a „tradicionális” (*traditional*) kultúra dichotómiája természetesen nem Borsay felfedezése, a néprajz, az esztétika és számos más tudomány régóta és sokféle értelemben használja a fogalmakat. Az azonban, ahogyan Borsay a városi társadalomban megjelenő, a korábbiakat átszelő határvonal vizsgálatához használja, a történetírásban újszerűnek tekinthető. Elgondolásának kiindulópontja, hogy a „civilizáció” és a társadalmi távolságtartás (*social distancing*) kéz a kézben jártak.⁴⁵ Ennek értelmében, ahogy a városok gazdasága fellendült, és megjelent egy modern értelemben felfogható fogyasztói réteg, az kitermelte a szabadidő eltöltésének olyan újabb formáit is, amelyek elzártak maradtak mindazok elől, akik nem rendelkeztek megfelelő jövedelemmel, vagy éppen az új jelenségek befogadásához szükséges kulturális háttérrel. Már nem a vallás és az öröklött státusz határozta meg az egyes kulturális csoportok határvonalait, hanem — azokkal ugyan szoros összefüggésben — a fogyasztás, különösen pedig a kulturális javak fogyasztása.

⁴⁴ ZSK 1864. február 10.

⁴⁵ Borsay, 1989. 286. p.

III. Modern határvonal

Márpedig Zalaegerszeg és Nagykanizsa számos újfajta lehetőséget kínált a szabadidő eltöltésére, annak ellenére, hogy a kulturális intézményhálózat kiépülése még gyerekcipőben járt. A reformkori városképet felvázoló, korabeli forrásokra támaszkodó Antalffy Gyula a társasági életre alkalmas nyilvános helyek közül Zalaegerszegen csupán egy „földszintes fogadóról”,⁴⁶ Nagykanizsán pedig két kávéház-fogadóról, a Zöldfáról és a Szarvasról⁴⁷ tudott beszámolni. Igaz, Zalaegerszegen később sem nyíltak új helyek, s a város főutcáján álló Arany Bárány szálló volt az egyetlen olyan intézmény, ahol nagyobb összejöveteleket lehetett tartani. Nagykanizsán ezzel szemben a vizsgált időszakban két új hely megnyílásáról tudósít a Zala-Somogyi Közlöny. „A Korona vendéglő alsó szobájából terjedelmes éttermet csináltak — újév napján, számos vendég jelenlétében nyitották meg; már három étteremmel diszkesdő vendéglő van: Zöldfa, Korona, Szarvas”.⁴⁸ A nyári szezon beköszöntével aztán megnyílt a „Zöldfakert” is.⁴⁹ Ezek a nyilvános helyeken kívül az egyleti szállások biztosíthattak még helyszínt a különféle összejövetelek számára. Ebben az időben a legtöbb egyletnek még nem volt saját épülete, rendszerint a városi vendéglátóhelyek valamelyik termében, különtermében, vagy bérelt házban tartották üléseiket és rendezvényeiket. Korábban szokásban volt az is, hogy a megyeháza vagy a község háza biztosított termet az egyesületeknek, de 1862-ben ennek a gyakorlatnak a budai királyi helytartó leirata véget vetett. Megtiltotta, hogy a kaszinóegyletek a község házakban tartsák üléseiket, mondván: „Szükségtelen ... fejtegetnem, miként két oly különböző irányú és tevékenységű testületnek, mint a községi előljáróság és a kaszinó egyletnek egy épületbeni elhelyezése a közszolgálat érdekével össze nem egyeztethető, és hogy abból egyébb hátrányos következmények is származhatnak”.⁵⁰

Bár sem Egerszegnek, sem Kanizsának nem volt állandó kőszínháza vagy koncertterme, egész évben sok és sokféle művész fordult meg a városokban. Ezek a nyilvános események, az egyleti élethez hasonlóan, szigorú ellenőrzés alatt álltak: a vándortársulatoknak és a művészeknek engedélyt kellett kérniük, hogy a városokban állomásozhassanak és felléphessenek, a tervezett előadás számait pedig jó előre jóvá kellett hagyatniuk. A cs. kir. rendőrség feladata volt az „a feletti örökös,

46 Antalffy, 1982. 55. p.

47 Uo. 62. p.

48 ZSK 1863. január 1.

49 ZSK 1863. május 20.

50 ZML IV.250. 1862/3375. sz.

hogyan engedélyezett szindarabok előadása a hatósági engedéllyel megegyezőleg eszközöltetve a színbehozatal és öltözetre nézve megütközésre okot ne szolgáltatasson”, a „rögtönzésbeli túlcsapongások vagy a szindarab helybenhagyott szövegének szántszándékos mellőzése miatti büntetések meghatározása”, s nem utolsósorban az „új szindarabok előadásának engedélyeztetését szükségképp megelőző véleményes befolyás”.⁵¹

A leggyakoribb a zenészek és a táncművészek fellépése volt. Nagykanizsán szinte minden hónapra jutott egy-egy hegedű-, fuvola vagy énekművész, s voltak visszatérő vendégelőadók is. A híresebb fellépők, mint például Hollósy Cornélia „a körülfekvő megyék távol vidékeiről is” összegyűjtötték a közönséget⁵² mások esetleg csak a kanizsai, esetleg a Kanizsához közel fekvő vidékről csalogatták az érdeklődőket, s természetesen az is megesett — például 1862-ben a Zöldfa szálló nagytermében rendezett hegedűkoncert alkalmával —, hogy a lap a „kevés közönség” miatt panaszkodott.⁵³

A fellépők számának megszorodásával párhuzamosan a kínálat differenciálódása is megindult. Amíg a korszak ünnepelt énekesnője, a Bánk bán bemutatójának Melindája, Hollósy Kornélia vidéki turnéi alkalmával az opera népszerűsítésén munkálkodott, és műsoraival elsősorban a művelt, elit közönséget szólította meg, addig a nyaranta zsúfolásig telt kerthelyiségekben a szórakozva művelődni vágyó középrétegekből kikerülő közönség is megtalálta a neki szóló programokat: a Szarvasban például 1864. február 20-án az ún. „Volksängerek” léptek fel telt ház előtt. A lehetőségek és a helyszínek gyarapodása elválasztotta egymástól a különböző fogyasztói rétegeket — a művészeti estélyek mellett a városok és a környékbeli falvak mulatói inkább a spontán találkozásoknak, mulatozásoknak nyitottak teret, ezek egyikében például — ahol a közönség alighanem az alsó osztályok tagjai közül került ki — „minden vasárnap egy állatot lehet[ett] nyerni”.⁵⁴

Az ’elit’ és a ’tradicionális’ kultúra különbözőségei kapcsán további dimenziókat is érdemes szemügyre venni. Borsay megkülönböztetése szerint a tradicionális kultúra térszemlélete *befelé* fókuszált, azaz a helyi szokásokra és gyakorlatokra orientált, ezzel szemben a művelt kultúrát a *kifelé* irányulás jellemzi, vagyis a más városok, más országok felé való nyitottság, ami a zene, a színház, az irodalom és egyéb művészeti ágak iránti befogadó készségben mutatkozik meg, hiszen ezek nagy távolságok között képesek kulturális tartalmak közvetítésére. A két Zala me-

51 ZML IV.250. 1863/1834. sz.

52 ZSK 1863. május 20.

53 ZSK 1862. július 1.

54 ZSK 1863. április 20.

gyei város — különösen pedig Nagykanizsa — valóban a kifelé való nyitottságot képviselte. Rendszeresen alkalmat biztosított a más városból, olykor külföldről érkezett színtársulatoknak és zenekaroknak, a lapok rendszeresen tudósítottak az újonnan megjelent könyvekről, egy alkalommal a Zöldfa vendéglőben „Diwischovsky János természetű photographiai látványosságot állított ki”,⁵⁵ máskor pedig „nagyszerű állatsereglet” volt a városban, melyben „egy orosz lán mutogatgattik, s 100 talért ígérnek annak, ki bebizonyítja, hogy Európában nagyobb látott”.⁵⁶

Borsay másfelől a két kultúra idő- és szabadidő-felfogását is egymástól jellemzően különbözőnek találja. Ahogy ő írja, az ’elit’ kultúra részesei a szabadidőt intellektuális, felvilágosult szórakozással töltik, vagyis, ahogy láttuk, színházba, hangversenyre, „humorisztikus felolvasásra”⁵⁷ járva, illetve nyaranta a fürdők nyújtotta élményeket kihasználva. A ’tradicionális’ kultúra tagjai ezzel szemben a szabadidő eltöltésének inkább azokat a formáit kedvelik, amelyek az érzékekre, a fizikumra, s nem pedig az értelemre és az intellektusra hatnak. Így tehát az említett búcsúkat, erdei multságokat, versenyeket. De a kétféle szemlélet közötti különbség alapja magában az időfelfogásban rejlik. Egy Somogyban rendezett szántásverseny kapcsán a cikkíró arra panaszkodott, hogy a parasztbirtok képviselői teljesen hiányoztak. Ehhez magyarázatként a következő általános érvényű meglátást fűzte: „A vásár napjai félünnepet képeznek a parasztgazda naptárában. Nincs módjában azonban azt még egygyel szaporítani [mármint a verseny napjával – K.Zs.], még pedig erőt s pénzt olyan utra költve, melyből anyagi haszna — felfogása szerint — nem volna”.⁵⁸ A ’tradicionális’ kultúrában az idő egészen másképpen tagolódott, mint a művelt párjában. Az előbbiben a vallási ünnepek és a mezőgazdasági idények voltak elsődlegesen meghatározók. Nem véletlen, hogy akkora közönsége volt az általam is említett húsvéti körmeneteknek, mint ahogy nem meglepő az sem, hogy az aratási idő beköszöntének öröme a kiskanizsai aratók aratási ünnepséget tartva „rikongatás s dalok közt”⁵⁹ vonultak végig a falu főutcáján. A műveltebb kultúrához tartozó városlakók idejét egyre kevésbé az év tradicionális (vallási, mezőgazdasági stb.) fordulópontjai határozták meg. Ezek helyett inkább a városban és a várostól távol tölthető szezónok adták meg az év ritmusát. Nyáron ugyanis sokan — és ez Zalában különösen jellemző volt — a vízparti fürdőhelyekre, vagy vidéki birtokukra „költöztek”, s majd csak télen, a báli szezónra húzódtak

55 ZSK 1863. október 10

56 ZSK 1863. augusztus 1.

57 ZSK 1864. február 20.

58 ZSK 1862. augusztus 20.

59 ZSK 1863. július 1.

vissza a városba. A közlőny is beszámolt arról, hogy „Szuper szintársulata jun. hó 11-én Kaposvárról Keszthelyre”⁶⁰ vonult, hiszen emitt — a városban — megszűnt, amott — a fürdőhelyen — pedig megkezdődött a színházi szezon.

IV. Összegzés

A dolgozat nem vállalkozott a megyei társasélet elemző vizsgálatára. Ehhez mindenekelőtt ugyanis hiányzik magának a megyei társadalomnak az alaposabb ismerete. Amire itt lehetőségem volt, az annyi, hogy a megye első társadalmi közlőnyének hírei alapján elkülönítsem a megye — és főként városai — kínálta társasági fórumokat, melyeken megmutatkozhat a városi társadalom élete szempontjából oly fontosnak tartott „társadalmi áramlás”. A társaság igényei formálták a várost, a város viszont — ahogyan Borsay bemutatta — saját lakosságának gazdasági erejére, illetve az arra támaszkodó kulturális-, és fogyasztási igényeire építkezve tudott fellendülni. Ennek megfelelően a társadalmi struktúrája fejlettségét és a gazdasági állapotát tekintve jobb helyzetben lévő Nagykanizsa volt a megye korábban és gyorsabban fellendülő városa, amely a reformkorban megszerzett előnyét a dualizmus kezdetének időszakára is megőrizte. Zalaegerszeg vele szemben — a megyei adminisztrációban betöltött centrális helyzetének megőrzése mellett — társadalmi-kulturális és gazdasági szempontból kevesebb eredményt tudott felmutatni.

Elszakadva kissé a várostörténeti nézőponttól, általánosabb megfigyeléseket is tehetünk: úgy tűnhet, hogy a városok, s bennük a szervezeten vagy spontán módon alakuló társasélet olyan „társadalmi áramlást” teremt, amely társadalmi közeledést hoz. De kicsit jobban szemügyre véve a városok néhány évi közösségi életét, úgy tűnik, hogy a helyzet korántsem ilyen egyértelmű. Sokkal inkább az a benyomás támad, hogy a városok forgatagában a közös alkalmakkor mindenki a saját presztízsének, saját státuszának megfelelő fórumokon vesz részt a nyilvános életben, s noha ez egyfelől valóban némi közeledést, kapcsolatteremtést eredményez, legalább ilyen fontos azonban, hogy, aki teheti, megcsillogtassa saját magát, ily módon fenntartva, vagy akár még növelve is a társadalmi távolságot. Ráadásul ebben a folyamatban — ahogyan dolgozatomban igyekeztem példákkal illusztrálni — a hagyományos rendi választóvonalak helyett fokozatosan egy modern, fogyasztási kultúrán alapuló differenciálódás jelent meg. Borsay hivatkozott írásaiiban amellest érvel, hogy a szabadidő eltöltésének és a luxus új formáinak megjelenése követi és jelzi a város fellendülését, s ez maga a város, mint sajátos (modern) entitás ismérve.

60 ZSK 1862. július 1.

Vagyis mindazok a nyilvános terek, amelyekről a dolgozatban is szó esett (bál- és táncteremek, színházteremek, fogadók, sétányok és parkok) fontos részeit jelentik a városoknak: ezek azok a terek, amelyekben a kétarcú — összehozó és elválasztó — „társadalmi áramlás” végbemegy.

A dolgozatban hozott példák új szemszöggel gazdagítják a kortársak és az utókor által is gyakran hangoztatott Kanizsa–Egerszeg szembenállást: Kanizsa nagyléptékű fejlődését és mellette Egerszeg le-lemaradását; miközben talán sikerült a megyei nyilvánosságot és társaséletet meghatározó olyan egyéb tényezőkre is felhívni a figyelmet, mint amilyen például a városi és vidéki kultúra különbözősége.

Hivatkozott források és irodalom

Források

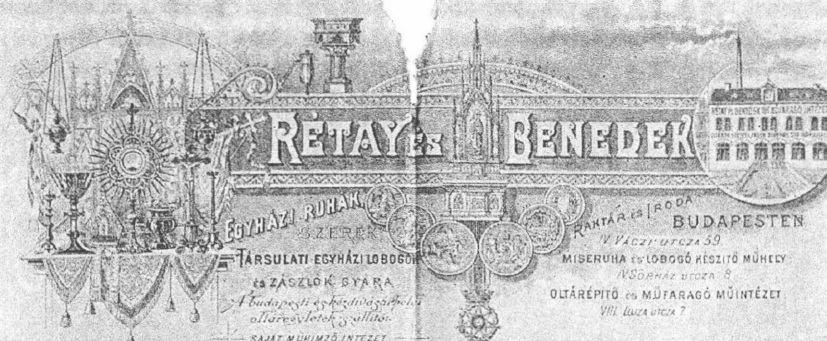
- ZSK Zala-Somogyi Közlöny (szerk: Fodor Pál, kiad.: Wajdits József; Nagykanizsa) 1862–1864 közötti évfolyamai
- ZML IV.250. Zala Megyei Levéltár, Zala vármegye főispáni helytartójának iratai

Irodalom

- Antalffy*, 1982. *Antalffy Gyula*: Egerszeg, Kanizsa, Kaposvár. In: *Uő.*: Reformkori magyar városrajzok. Budapest, Panoráma, 1982. 53–72. p.
- Bácskai–Nagy*, 1984. *Bácskai Vera – Nagy Lajos*: Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984.
- Bentzik*, 1886. *Dr. Bentzik Ferenc*: A Nagy-Kanizsai „Polgár Egylet” története 1836–1886. Nagykanizsa: Fischel Fülöp könyvnyomdája, 1886.
- Bontz*, 1896. *Bontz József*: Keszthely város monográfiája. Keszthely, Farkas János könyvnyomdája, 1886.

- Borsay, 1989.* *Peter Borsay: The English Urban Renaissance. Culture and Society in the Provincial Town, 1660–1770.* Calendron Press, Oxford, 1989.
- Borsay, 1990.* *Peter Borsay: The English Urban Renaissance: the Developement of Provincial Urban Culture c.1680–c.1760.* In: P. Borsay (ed.): *The Eighteenth Century Town. A Reader in English Urban History 1688–1820.* Longman, 1990. 159–187. p.
- Corfield, 1995.* *Penelope J. Corfield: Szociabilitás és kisvárosok a 18. századi Angliában.* In: Gyáni Gábor (szerk.): *A modern város történeti dilemmái.* Debrecen: Csokonai Könyvek, 1995. 1–14. p.
- Erdész, 2002.* *Erdész Ádám: A 48-as kultusz a dualizmus korában.* In: Pásztor Cecília (szerk.): *Ünnep – Hétköznapi – Emlékezet.* Salgótarján, 2002. 259–270. p. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 14.)
- Habermas, 1993.* *Jürgen Habermas: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása.* Budapest, Osiris, 1993.
- Halász, é.n.* *Halász Imre: A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása.* In: Vándor László (főszerk.): *Zala megye ezer éve.* Zalaegerszeg, é. n. 161–166. p.
- Halis, 1893.* *Halis István: Színes mozaik Nagy-Kanizsa történetéből.* Nagykanizsa, ifj. Wajdits József könyvnyomdája, 1893.
- Hidas, 1992.* *Peter Hidas: Hidden Urbanization: The Birth of the Bourgeoisie in Mid-Nineteenth Century Hungary.* In: Michael K. Silber (ed.): *Jews in the Hungarian Economy 1760–1945.* The Magnes Press, The Hebrew Univesity, Jerusalem. 1992.
- Hudi, 2002.* *Hudi József: Gróf Zichy István főispáni beiktatása 1832-ben.* In: Pásztor Cecília (szerk.): *Rendi társadalom – Polgári társadalom 14.: Ünnep – Hétköznapi – Emlékezet.* Salgótarján, 2002. 149–156. p.

- Hunfalvy*, 1862. *Hunfalvy János* (szerk.): Magyarország különböző egyletei. In: Statisztikai Közlemények. 4. kötet I. füzet. Pest: MTA Statisztikai Bizottság, 1862. 246–269. p.
- Kiss*, 2003. *Kiss Zsuzsanna*: A Zala Megyei Gazdasági Egyesület megszervezése a neoabszolútizmus korában. In: Korall 2003. szept. (13. sz.) 107–124. p.
- Kőváry*, 1876. *Kőváry Béla*: Zala megye területi és népességi viszonyai. In: Bátorfi Lajos: Adatok Zalamegye történetéhez. III. köt. V. füz. 1876. 332–342. p.
- Megyeri*, 2006. *Megyeri Anna*: A településkép változása, urbanizáció Zalaegerszegen 1826–1945 között. In: Molnár András (szerk.): Végyárból megyeszékhely. Tanulmányok Zalaegerszeg történetéből. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 2006. 117–145. p.
- Mocsáry*, 1855. *Mocsáry Lajos*: A magyar társasélet. Pest. Müller Emil könyvnyomdája, 1855.
- Sebők*, 1902. *Sebők Samu*: Adatok Zalaegerszeg r. t. város történetéből. Zalaegerszeg, 1902.
- Simonffy*, 1971. *Simonffy Emil*: Zalaegerszeg képviselőtestülete és tanácsa a polgári kor első évtizedeiben (1848–1872). In: Bónis György – Degré Alajos (szerk.): Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Budapest, 1971. 235–268. p.
- Szélig*, 1876. *Szélig Ferenc*: Zalaegerszeg történelmi múltjából. In: Bátorfi Lajos: Adatok Zalamegye történetéhez. Nagykanizsa I. köt. III. füz. 181–183. p.

RÉTAY ÉS BENEDEK

EGYHÁZI ROHANTÓ SZERELŐ
TÁRSULATI EGYHÁZI LOBOGÓ
ÉS ZÁSKLÓK SZÁRA
Budapesti egyházi tárgyak és
oltárképek állító.
SÁMUT MŰHÍZŐ INTÉZET

FAKTÁR ÉS ROÓ
BUDAPESTEN
V. Váci utca 39.
MISERUHÁ ÉS LOBOGÓ KÉSZÍTŐ MŰHELY
VI. Sörház utca 8.
OLTÁRÉPÍTŐ ÉS MŰTÁRGÓ MŰINTÉZET
VIII. Új utca 7.

1896. Észlelti országos kiállításán
KITUNÓ MUNKA
 kiáll. vezénylője és igazgatója
A MŰKÖZMŰVÉSZETEK
 kiállításán
 Szegényeszm.
RÉTBEN BUDAPEST
TELEFON SZÁM 721.

Budapest, 1913. június 18.

OLTÁR ÉS SZÓSZÉK ÉPÍTÉSZETI
 ÉS ALKALMOS
SZOBOR TÁRGYASZATI MŰTERMÉK
 TULAJDONOSOK
Rétay és Benedek

Megr. sz. 4131

Főtisztelendő

Matyeczko György p. kath. csep. lelkesz urnak

Nagypelecke.
Szatmár megye.

Véve Főtisztelendő ur nagybecsű levelét,
 ezennel van szerencsénk a kegyes megrendelésért hálás
 köszönetünket kifejezni. Az oltárt azonnal munkába
 adjuk, de kérjük szépen szíveskedjék a tervet is vizs-
 szaklildeni, mert az után dolgoztunk, nehogy valami
 eltérés legyen. Az oltárt 4 hét alatt tudjuk elkészí-
 teni, igen szép és szolid kivitelű lesz s előre is
 biztositjuk Főtisztelendő urat a teljes megelégedés-
 ről. Kivételesen franco fogjuk szállítani.

A terv szíves beküldését kérve, pontos és
 lelkiismeretes kiszolgálást ígérünk e vagyunk mély
 tisztelettel és nagyrabecsüléssel Főtisztelendő urnak
 alázatos szolgái

C. Rétay

Rétay és Benedek Vállalat céges levele
 BFL VII. 2. e.

TERDIK SZILVESZTER

„KITŰNŐ MUNKA, KIVÁLÓ VERSENYKÉPESSÉG ÉS NAGYBANITERMELÉS.”

Rétay és Benedek egyházi műiparintézete

Bevezetés

Éppen száz évvel ezelőtt, 1908. szeptember 7-én nyílt meg a budapesti Műcsarnokban a Magyar Iparművészeti Társulat szervezésében az ország első, egyházművészeti kiállítása.¹ A tárlathoz katalógus is készült,² amelynek bevezető tanulmányát Fieber Henrik (1873–1920) katolikus pap³ írta Egyházi Műipar címmel.⁴ Fieber történetileg is vázolta a művészet és az egyház kapcsolatát. Véleménye szerint a francia forradalom vetett véget a középkori művészetnek, vagy inkább művészet-szemléletnek, ami után egyfajta káosz állt be. Az egységes stílus iránti érzék elvesztett, a XIX. század technikai fejlettsége oda vezetett (a gyors közlekedés, sajtó, olcsó reprodukciók stb.), hogy a szakképzett mesterek az előző korok műveit kezdték el másolni megfélemezve arról, hogy a művészet sohasem volt egyszerűen csak a régi korok reprodukív másolása.⁵ Fieber elemezte a XIX. század művészet-szemléletének az egyházi művészetre gyakorolt hatását, véleménye lesújtó volt, ugyanis míg a világi művészet lassan fölzárkózott saját korához, az egyház tovább-

-
- 1 A kiállítás történetével és recepciójával már foglalkoztam korábban: *Terdik Szilveszter: A templom művészete, vagy a művészet temploma. Az 1908-as egyházművészeti kiállítás és recepciója*. In: Pannonhalmi Szemle, 12 (2004). 4. szám 91–106. p. (Továbbiakban: *Terdik*, 2004.)
 - 2 A Magyar Iparművészeti Társulat Egyházművészeti kiállításának katalógusa 1908. szeptember 7-től szeptember 24-ig. „Pátria” Irod. Váll. és Nyomdai R.-T. Nyomása Bp., 1908. (Továbbiakban: *Katalógus*, 1908.)
 - 3 Fieber Henrikről: *Eigner Nándor: Fieber Hentrik*. In: *Egyházi Műipar*, 12. (1911). 1. szám 4. p. További életrajzi adatok: *Magyar Katolikus Lexikon* III. Bp., 1997. 661. p.
 - 4 *Katalógus* 1908. 7–22. p. Ezt a tanulmányát ugyanezen címmel, kisebb módosításokkal, és az aktuális kiállításra vonatkozó részletek elhagyásával újra közzölte 1914-ben kiadott gyűjteményes tanulmánykötetében. *Fieber Henrik: Modern művészet*. Kiadta az „Élet” irodalmi és Nyomda Rév. Társ. Bp., 1914. (Az Élet könyvei 10.) 287–300. p.
 - 5 *Katalógus* 1908. 9. p.

ra is a régi formákhoz ragaszkodott. „*A modern művészet pedig haladt diadalmas útján: istenadta tehetség, alapos tanulmány, művészeti igazság és szabadság volt zászlójára írva.*”⁶ Fieber a kiállítást az egyház részéről nyitásként értékeli, igazából még csak az első lépés, egyfajta számbavétel.

Fieber szemlélete már egyértelműen az egyházi közízlésben még meghatározó jelentőségű historizmussal szemben foglalt állást.⁷ Kritikája azoknak az „műipari intézeteknek” is szólt, amelyek alapvetően kereskedelmi érdekeik miatt a közízlésnek jobban megfelelő eklektikus, a történeti stílusok formanyelvét mutató tárgyak gyártását folytatták, és amelyek nagy számban szerepeltek az 1908-as tárlaton. A hazai katolikus templomok felszerelésében, berendezésében ezek a tárgyak mai napig meghatározó jelentőségűek. Szinte minden templomban van egy szobor, egy kehely, egy mellékoltár, liturgikus ruhából általában több is, amelyek a műintézetek valamelyikében készültek. Művészeti megítélésük rendszerint kimerül a leki-csinylő „giccs” besorolásban. A továbbiakban megkíséreltem bemutatni vázlatosan a hazai kegyeszergyártás alakulását, az egész jelenség belső, szellemi-üzleti szerkezetét is vizsgálva. Majd részletesen foglalkozom a „Rétay és Benedek” cég történetével és tevékenységével, mivel eddigi kutatásaim során ehhez a céghez találtam a leggazdagabb forrásanyagot.

Az egyházi műipari intézetek

Az egyházi kegyeszerek, kegytárgyak gyártására szakosodott vállalkozások a XIX. század második felétől, nagyobb számban csak az utolsó évtizedben jelennek meg a hazai piacon. A kegyserkészítés ipari méreteket Európa nyugati felében is csak a XIX. század közepétől kezdett ölteni, a gyártás központjai a hagyományosan katolikus többségű országokban, Belgiumban, Bajorországban, Franciaországban, a Habsburg Birodalmon belül Csehországban és Dél-Tirolban alakultak ki. A kegytárgyak ipari előállításának okait vizsgálva a gazdasági szempontok mellett figyelembe kell venni a katolikus egyházon belül zajló spirituális változásokat

6 Katalógus 1908. 20. p.

7 A 19. század második felének vallásos-egyházi művészetének problémáival foglalkozik, különös tekintettel a festészetre: Sinkó Katalin: Az alapítók biblikus képei és a századvég antihistorizmusa. In: Nagybánya művészete. Kiállítás a nagybányai művésztelep alapításának 100. évfordulója alkalmából. Magyar Nemzeti Galéria, Bp., 1996. 218–220. p. A német területen zajló hasonló folyamatokra: München leuchtete. Carl Caspar und die Erneuerung christlicher Kunst in München um 1900. Katalog zur Ausstellung der Bayerischen Staatsgemäldesammlungen. Hrsg. Von Peter-Klaus Schuster. München, 1984.

is. A kegyszerek iránti megnövekvő keresletet ugyanis nem csak az új egyházközségek alapításának, új templomok építésének magas számaránya fokozhatta, hanem az a jelenség, hogy a XIX. század közepétől kezdve a katolikus spiritualitás megújulásának középpontjában az Oltáriszentség kultuszának intézményesülő formái álltak. 1848-ban egy belga jezsuita, Boone alapította meg az első Oltáregyesületet, amelynek célja, hogy az Oltáriszentség kultuszát ápolja és erősítse, egyrészt a szentségimádások gyakoribbá tételével, másrészt az egylet tagjai kezdetől fogva céljuknak érezték, hogy az Oltáriszentség kultuszához megfelelő minőségű tárgyak készítésről, beszerzéséről gondoskodjanak, és a szegényebb egyházközségeket ezekkel ellássák. A mozgalmat IX. Piusz pápa is támogatta, az 1850-es évektől kezdve a katolikus nagyvárosokban sorra alakulnak az egyesületek, amelyekben az úri hölgyek kézimunkával készítették a terítőket, ruhákat, hogy a szegény egyházközségek is megfelelő fölszerelésekhez juthassanak. Pesten 1859-ben alakult Trautwien János (†1894) piarista és gróf Cziráky Jánosné (†1899) szervezésében az első egyesület. Az összejöveleteket az Angolkisasszonyoknál tartották, az egyesületben készített tárgyakból, még mielőtt szétküldték volna, kiállítást is tartottak.⁸ Az oltáregyletek nagy népszerűsége tettek szert, XIII. Leó pápától 1882-ben központi szabályzatot is kaptak, és az egész mozgalom központját Rómában hozták létre.⁹ Itthon az 1890-es évekre nagyon elterjedt az egyesület, minden egyházmegyében és számos egyházközségben megalakult. Természetesen az egyesületi tagok kézi munkával csak a textíliák előállításában tudtak részt venni, a kelyheket és a többi berendezési tárgyat meg kellett vásárolniuk, de ha nagy tételben tették olcsóbb volt, ennek hatására a liturgikus tárgyak beszerzésében fontos szerephez jutottak a kegysergyártók és forgalmazók.

Míg a paramentumok készítésére, az alapanyagok ellátására viszonylag könnyen alakultak hazai cégek, addig a templomok bútorzatainak, igényesebb ötvöstárgyainak elkészítésére már nehezebben lehetett kivitelező mestereket, műhelyeket találni. Ezzel a problémával a korszakban beinduló nagy műemléki helyreállítások során szembesültek a hazai egyházi vezetők. Az első, nagyszabású piarista helyreállítások során nem csak építészeti, tervezési, hanem a berendezési

⁸ Makay János: A Budapesti Középponti Oltáregyesület félszázados története. 1859. november 6. –1909. november 6. Kiadja a Budapesti Középponti Oltáregyesület, Bp., 1910. 3–28. p., 52. p. (továbbiakban: Makay, 1910.)

⁹ Makay, 1910. 48–49. p.

munkákat is külföldi cégek végezték.¹⁰ Az 1860-as és '70-es években folyó pannonhalmi helyreállítás során például id. Storno Ferenc (1821–1907) az általa tervezett tárgyakat rendszerint Bécsben készítette el, bár a kőből és fából készülő bútorzat kivitelezéséhez már Sopronban is talált mestereket.¹¹ A korszakban uralkodó „stylszerűség” és purizmus elvét valló egyházi személyek közül Ipolyi Arnold (†1886) Besztercebánya püspökeként (1871-től) konkrét lépéseket tett, hogy a helyzeten változtasson. Már 1867-ben, a Szent László Társulatban tartott beszédében a magyar művészet fellendítéséhez szükséges teendőket három főbb pontban foglalta össze: 1. az egyházi művészetet meg kell ismertetni és oktatni; 2. az ehhez kapcsolódó emléanyagot megőrizni, helyreállítani, amit kell összegyűjteni és a múzeumokban elhelyezni; 3. az új műveket pedig egyházi szellemben és „műízlésben” kell megalkotni.¹² 1874-ben körlevelet adott ki az egyház és művészet viszonyáról, majd liturgikus ruhákat készítő hímzőműhelyt állított föl, sőt kispapjainak művészettörténetet is tanított.¹³ Alapvetően ő is a paramentumok készítésében ért el sikert, bár püspöki faragóműhely létéről is van adat.¹⁴

Fiatalabb generációhoz tartozott, de ugyancsak a purizmus és a stilszerűség elveit valló Czobor Béla (1852–1904) a templomokban tapasztalható „művészeti igénytelenség” leküzdésére, a papság ízlésének befolyásolására tett kísérletet, amikor útjára indította az *Egyházművészeti Lap* című folyóiratát 1880-ban.¹⁵ Lapjának beköszöntőjében így foglalja össze célkitűzését: „...ezen visszaálás (ti. hogy egyesek drágán, de silány dolgokat terjesztenek) elhárítása céljából közölni fogjuk a bel és külföldi megbízható művészek, gyáarak és szállítók árjegyzékeit — kikkel összeköttetésben leszünk, — lehetőleg rajzok kíséretében, valamint esetről esetre

10 Az első, purista módon helyreállított templom a lébenyi volt, a munkálatokat August Essenwien irányította. *Mezey Alice – Szentesi Edit*: Az állami műemlékvédelem kezdetei Magyarországon. A Central-Kommission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale magyarországi működése (1853–1860). In: Bardoly István – Haris Andrea szerk., A magyar műemlékvédelem korszakai. Bp., 1996. 58–62. p.

11 *Askercz Éva*: Strono Ferenc Pannonhalmán. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve II. Szerk.: Takács Imre. Pannonhalma, 1996. 184. p.

12 A beszédet idézi: *Ugrin Emese*: Ipolyi Arnold szerepe és tevékenysége a magyar képzőművészeti életben a kiegyezés után. In: Cséfalvay Pál – Ugrin Emese szerk., Ipolyi Arnold emlékkönyv. Szent István Társulat. Bp., 1989. 83. p.

13 *Dr. Szvacsina*: Besztercebánya az egyházi művészetekért. Egyházművészeti Lap, V (1884). 13–19. p.

14 A püspöki faragóműhelyt említik: [*Dvihally Emil*] A besztercebányai püspöki faragó iskolában... Egyházművészeti Lap I (1880). 192. p.

15 A folyóirat repertóriumát Garami Gréta állította össze: *Garami Gréta*: Az Egyházművészeti Lap könyvészeti leírása. In: *Ars Hungarica* 31 (2003). 147–202. p.

— ha erre felszólíttatunk —, a megrendeléseket lapunk előfizetőinek szívesen közvetítjük is, a mennyiben egyházas stílus paramentumok beszerzéséről van szó”.¹⁶ Nem sokkal később ki is emeli a budapesti Oltáregylet tevékenységét, amely a hazai szegény templomokat nagyszámú felszereléssel segíti, majd Oberbauer Lajos budapesti gyáráról ír, aki igény szerint tervez is tárgyakat.¹⁷ Mindkettő tevékenységéről folyamatosan be is számolt a folyóirat hasábjain, utóbbi tárgyairól gyakran rajzokat is közölve. Az oltáregyletek és az Oberbauer cég persze szorosan együtt is dolgozott, egy betegellátó készletet kifejezetten az egylet kérésére tervezett a cég.¹⁸ A Czobor folyóiratában megjelenő, keresztény archeológia és művészettörténet tárgykörébe tartozó írásoknak arra kellett volna sarkalnia a papságot, hogy templomaikat stílszerűen és izléseken szereljék föl. Czobor ennek elősegítésére, amíg nem állnak fel a hazai műintézetek (bár az Oberbauer Lajos féle cég már létezett, de ekkor még alapvetően paramentumokat gyártott) „megfelelő” külföldi cégek közvetítését is vállalta. 1885-ben még arról tudósít, hogy Runggaldier József tiroli faszobrász talán Magyarországon is hajlandó lenne felállítani egy kisebb fafaragó műhelyt.¹⁹ Czobor lapjának újszerűsége abban is áll, hogy nem egyszerűen csak elméleti ismereteket kívánt nyújtani a papságnak, hanem gyakorlati információkat is. 1889-től Czobor a Műemlékek Országos Bizottságának tagjaként dolgozott, és szemlélete később sem változott sokat.

Éppen az Egyházművészeti Lap megszűnésének évében Czobor vágya is teljesülni látszott, ugyanis 1885-ben Hölzel Mór (1841–1903) a csehországi eredetű, a bécsi akadémián is tanulmányokat folytató szobrász Bártfára telepedett, ahol szobrásziskolát nyitott. Alig több mint egy évtized múlva Divald Kornél (1872–1931) mutatja be a műhely és iskola történetét a Magyar Iparművészet című folyóirat első évfolyamában. Divald, Czoborral ellentétben ekkor már erősen fanyalgott a tiroli és a külföldről behozott faragott oltárok, és egyéb berendezési tárgyak láttán, egyszerűen csak silánynak és sablonosnak látva őket, s reméli, hogy a bártfai „szobrásziskola” majd ki is szorítja őket. Hölzel Mór Steindl Imre révén, a kassai és bártfai helyreállítások kapcsán került Magyarországra, s mivel úgy látszott, hogy ezek a helyreállítási munkák egy életre való munkát jelentenek számára, Bártfára költözött. A műhelyében nyitott magániskolát az állam is támogatta, hogy végre egy olyan hazai faragó-szobrász nemzedéket neveljen ki, amely képes kiszorítani a külföldi, cseh és tiroli árut. Hölzel Mórnak az iskola vezetésében fia, az 1880-as

16 Egyházművészeti Lap, I (1880). 4. p.

17 Egyházművészeti Lap, I (1880). 37. és 64. p.

18 Ennek rajza: *Makay*, 1910. 137. p.

19 Egyházművészeti Lap, VI (1885). 223. p.

években a bécsi akadémián tanult Albin volt segítségére. Divald megemlíti, hogy a tíz év alatt 48 szobrász képeztek ki, akik közül még egy sem állt a saját lábára, sőt a nagyobb részük külföldre ment dolgozni, főképp Amerikába. Meg is jegyzi, hogy a Sáros megyei templomokban még sok helyre a tirolai műhelyekből rendelik az oltárokat. Divald mégis bizakodó a jövőt illetően.²⁰ Bizakodása nem is volt alaptalan, hiszen amint a sajtóhirdetések vizsgálatából látszani fog, ezekben és a következő években megszorodtak a szobrászattal is foglalkozó magyarországi mesterek és cégek. 1899-ben éppen Hölzel Albin alapított közös céget a „Rétay és Benedek” céggel Budapesten, amelyben a templomok számára készítendő szobrászati munkákat ő irányította.

A cégek és a sajtó

Az „kegyszer-iparágban” tapasztalható növekedést jól mutatja, hogy a XIX. század utolsó évtizedében az egyházi és a világi sajtóban számos hirdetést jelentettek meg a kegszerekkel foglalkozó cégek. Erről így ír Divald a bártfai szobrásziskoláról szóló cikkében: „hogy a tirolai és cseh fafaragók mily nagy mérvben árasztják el Magyarországot még ma is munkáikkal, arról a napilapok, de különösen az egyházi jellegű folyóirataink hirdetési rovatából győződhetik meg az ember leginkább, a melyekben a hirdetések legtetszetősebb formáival szinte minden egyes számban élnek, újabb és újabb elismerő leveleket publikálva, melyeket kétségtelenül jóhiszeműleg jámbor presbiterek, falusi plébánosok írnak meg, maguk is ilyenek olvasása közben kapván kedvet oltárok megrendelésére.”²¹ Az óriási mennyiségű sajtótermék közül most csak az első világháborúig megjelenő magyar nyelvű görög katolikus sajtótermékek végén található hirdetéseket tekintetem át, amelyek között számos, egyházi ruhák, felszerelések, templomi berendezések készítésére, gyártására szakosodott mester és cég közleménye található. Nem véletlenül választottam a görög katolikusokat, mivel a bizánci rítus jóval nagyobb mennyiségű liturgikus tárgyat, képet, ruhát stb. igényelt, mint a többi egyház (egy teljes ikonosztáz pl. több mint 50 képből áll!). Az ország legszegényebb vidékeit lakó görög katolikusok gazdasági ereje sokáig közel sem állt egyenes arányban a sok liturgikus tárgy igényével. A századfordulón viszont az Amerikában dolgozók olyan új gaz-

20 Divald Kornél: A bártfai szobrásziskola II. In: Magyar Iparművészet I. (1897/98). 201–203. p.

21 Uo.: 203. p. Steindl szerepéről a műemlékvédelemben: Horler Miklós: Az intézményes műemlékvédelem kezdetei Magyarországon (1872–1922). In: A magyar műemlékvédelem korszakai. Szerk.: Bardoly István – Haris Andrea. Bp., 1996. 98–102. p.

dasági potenciált jelentettek, amely lehetővé tette egész templomok teljesen új felszerelését, de akár kisebb mértékű beavatkozást is. Amint a Rétay és Benedek cég közelebbi vizsgálatából is látszani fog, a cégek jó érzékkel igyekeztek ennek, az adakozásra most már sokkal inkább hajlamosabb rétegnek a megszólítására a mindenféle igényeket kielégítő javaslataikkal.

Kik is reklámozták magukat a görög katolikus sajtótermékekben? A görög katolikus „szertartásnak” megfelelő „ruhák és szerek”, készítésére, javítására, aranyozására hirdeti magát a budapesti „Kriszta és Leitner cég”.²² Kovaliczky Péter ungvári „egyházmegyei képfaragó és aranyozó”, ajánlja magát ikonosztázok, oltárok, keresztek és „mindenféle egyházi és szakbavágó szerek” készítésére.²³ Templomok falainak, valamint ikonosztázok, oltárok, keresztek képeinek festésére vállalkozik „gör. kath. és római kath. rítus szerint”, „szakértői felülvizsgálat kötelezettsége mellett”, jutányos áron Fenczik Kornél munkácsi „festész”.²⁴ A Munkácsi Egyházmegye hivatalos aranyozóául kinevezett Novakovszky Antal szobrász-aranyozó Nagyszőlősről, aki ikonosztázok építését is vállalná.²⁵ A hazai cégek mellett ekkor még külföldi hirdetőket is találunk: Dömet Mihály gör. kat. egyházi szerek műintézete Lembergől ad föl hirdetést, aki különösen ajánlja egyházi képeit ikonosztázokhoz oltárokhoz, falakra, amelyek bádogra vagy vászonra vannak festve.²⁶ Blaskovics Mihály „templomi műfestő”, 1900-ban Szabadkáról ajánlja munkáit.²⁷ „Egyházi műfestőként” határozza meg magát az ungvári Mihályi Béla,

22 Bp., IV. ker., Belváros, Lipót u. 13. A hirdetés szerint a budapesti oltáregylet kizárólagos szálítója. Kelet 1 (1888), 5. szám. 1894-ben Rétay és Benedek vásárolta föl őket.

23 Uo. Egy másik hirdetése szerint őt 1876-ban kinevezték a munkácsi egyházmegye hivatalos szobrász-aranyozójává. A hirdetés fényképét közli és munkáival foglalkozik: *Prjijmics, Mihajlo*: Pered licem tvoim — Zakarpatszkiy ikonosztasz. „Karpati”-„Grazsda”. Uzsgorod, 2007. 207–210. p.

24 Kelet 1 (1888), 6. szám. Fenczikről nekrológot is közölnek: Fenczik Kornél Gyula 1856–1899. In: *Görög katolikus naptár 1900-iki évre*. Szerk. Volosin Ágoston. Ungvár, 1899. 54–55. p.

25 A kinevezés a hirdetés szerint 1888. október 30-án kelt. Kelet 1 (1888). 50. szám. Érdekes, hogy a munkát néha alvállalkozónak is kiadta. 1892-ben a rakaszi (Rokoszovo Ukrajna) templom új ikonosztáza számára készítenő ikonosztázt fővállalkozóként vállalta föl, ő készítette az aranyozást, de a „famunkálatokat”, ti. a faragást Sziygyártó Román és Panczó János huszti lakosok végezték, a képek festését Fenczik Kornél. R. J.: Képállvány szentelés Rakaszon, Kelet 5 (1892). 33. szám. 2–3. p.

26 Kelet 2 (1889) 5. szám.

27 Görög katolikus naptár 1900-iki évre, szerk. Volosin Ágoston. Ungvár, 1899. Hirdetések.

aki minden típusú festői munkát vállalta.²⁸ A szintén ungvári lakos Homonnai Ernő faszobrász és aranyozó mester egy Jézus szíve szobor rajzával ajánlja magát a nagybecsű közönség figyelmébe.²⁹ Szabó Sándor szatmárnémeti aranyozó és faragó is többször megjelenik a hirdetők között,³⁰ és ekkoriban tűnik föl a máramaroszigeti „Kádár és Némethy” vállalkozó-páros, akik „bármilyen stylben” vállaltak festést.³¹ Walter Gyula „templomberendezési műiparos” a Sáros megyei Kúrmáról már fényképet is mellékelte hirdetése mellé.³² A hirdetők nagy része Északkelet-Magyarországon élő mesterember, ma úgy mondanánk, kis- és középvállalkozó. A faragók, aranyozók valószínűleg mesteremberek voltak, művészeti akadémiákra nemigen jártak, némelyikük talán éppen Bártfán tanulhatott, de ugyanez mondható el a festőkről is, akik amatőrök, műkedvelők, vagy ahogy Puskás Bernadett minősíti őket, epigonok voltak.³³

A hirdetők között az északkelet-magyarországi vállalkozók mellett természetesen a budapestiek sem maradtak el. „Iconostás készítését s azok szakszerű javítását, illetve aranyozását” vállalta Schmidt János oltárépítő,³⁴ valamint a Gavora és

28 Görög Katolikus Szemle 4 (1903). 24. szám, 6. Elképzelhető, hogy rokona a homonnai Mihály Antal festőnek, aki 1882 után festette a Kolonicza község ikonosztázát. Revizor. Kolonicza község és egyházának története. In: Görög Katolikus Szemle 6 (1905). 5. szám 24. p.

29 Görög Katolikus Szemle 5 (1904). 42. szám. 242. p.

30 Az ő munkásságával már foglalkoztam máshol: *Terdik Szilveszter*: „Elsőrendű ipari termékek” A Néprajzi Múzeum két ikonosztázionjáról. In: Néprajzi Értesítő (Annales Musei Ethnographiae) LXXXVIII (2006). Néprajzi Múzeum, Bp., 2007. 150–152. p. Az 1920-as években őt bízták meg a túrterebesi (Turulung, Ro) görög katolikus templom ikonosztázának elkészítésével, és a megrendelők mintául a tiszalonkai (Lunca, Ro) templom ikonosztázát jelölték ki számára (Túrterebesi egyházközség Historia Domus). Érdekes, hogy a tiszalonkai ikonosztáz a Réty és Benedek cég készítette 1907-ben. Erről a templomról és kép a belsejéről: Lonka — új görög katolikus templom. In: Görög katolikus naptár 1908-iki évre. Ungvár, 1907. 124–125. p.

31 Görög Katolikus Szemle 7 (1906). 213. p.

32 Görög Katolikus Szemle 13 (1912). 6. p.

33 *Puskás Bernadett*: A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás. Magyar Képek. Bp., 2008. 265. p. (továbbiakban: *Puskás*, 2008.) Természetesen több más olyan vállalkozó is volt, akik nem hirdettek a sajtóban, de számos helyen dolgoztak. Ilyen pl. a budapesti Spisák Imre faszobrász és testvére Spisák Gyula festő, akik 1896-ban a máriapócsi kegytemplom teljes „restaurálását” végezték (az ikonosztáz képeit kicserélték stb.), de több más egyházközségben is dolgoztak (Felsőzsolcán új ikonosztáz, Alsóhunkócon, új ikonosztáz). A Spisákokról: *Puskás*, 2008. 266. p.

34 Budapest, Ráday utca 40. sz. Ő ikonosztáz terveket is mellékelte hirdetéseihez, a Réty és Benedek gyakorlatának megfelelően. Schmidt hirdetései pl.: Görög Katolikus Szemle 8 (1907.), 54. szám 45. p., 56. szám 57. p. Görög Katolikus Hírlap 4 (1906). 40. szám, 7. p.

Hausner cég is teljes templomi berendezés elkészítését kínálta.³⁵ A legtöbb hirdetés viszont két cégtől, az „Oberbauertól” és a „Rétay és Benedektől” származik. Az előbbi főként ruhák és ötvöstárgyak szállításában kapott fontos szerepet, az 1876-os munkács-egyházmegyei schematizmus ezt a céget nevezte meg az egyházmegye számára a liturgikus paramentumok hivatalos szállítójának.³⁶ A céget 1863-ban alapította Oberbauer Alajos,³⁷ s egészen az államosításig fönt is állt.³⁸

A Rétay és Benedek cég a többi cégtől nem csak méretében, gazdasági sikerességében különbözik, hanem a viszonylag kedvező forrásadottságaival is, mivel egyrészt a Fővárosi Cégbíróság irataiban érdekes anyag maradt fenn a cég történetével kapcsolatban, másrészt a társaság közel tizenöt éven át saját katalógus-folyóiratot adott ki Egyházi Műipar címen, amelyben a cég tevékenységére, vásárlóira is sok érdekes adta található.

35 Bp., IV. ker. Váci utca 41. szám. Görög Katolikus Hírlap 4 (1906). 41. szám 5. p.

36 „Paramentorum Ecclesiasticorum Procurator Dioecesanus D. Alysius Oberbauer, Pestini in platea Vaczensi sub. No. 15.” Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis ad annum Domini 1876. Ungvár, 1876. 93. p. Ennek ellenére a század végén az egyik legnagyobb beruházás során mégis bécsi cégek kapnak megbízást: 1895-ben a Keletben is beszámolnak az ungvári székesegyházban folyó felújítási munkálatokról, amelynek során az épületet kifestették, a sekrestye új bútorzatot kapott és „új templomi ruhák 5000 forint értékben rendeltettek meg”. Kelet 8 (1895). 44. szám 4. p. Az 1899-es Schematizmusból azt is megtudjuk, hogy ezek az új paramentumok Bécsben készültek (teljes püspöki ornátus, hét papi és hét diakónusi ruhát rendelt Bécsben, 5200 Ft értékben). Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis Munkácsiensis ad annum Domini 1899. Ungvár, 1899. XVIII. p.

37 Az alapítás dátuma a cég hivatalos levélpapírjának fejlécén tűnik föl, a cég összes kintünetésével együtt. A cég 1913-ban az „Oberbauer A. Utóda” nevet viselte, tulajdonosa Kronberg József volt. (Költségvetés 1913. április 21-ről. Magyar Nemzeti Múzeum Irattár – Érem és Régiségár -334/913.) A cég történetével részletesen nem foglalkozom, csak megemlítem, hogy 1880-ban Oberbauer Alajos betegeskedése miatt a felesége Mária és Schmidt Frigyes vezették. Augusztus 20-tól kezdve saját házukban (Váci utca 14.) rendezték be az üzletet és a varró és hímző műhelyeket is. Egyházművészeti Lap I (1880). 224. p. A Váci utca történetét ismertető munka szerint a Váci utca 15-ben laktak, a feleséget Groza Máriának hívták. Egy anekdotát is közölnek, hogy egy szélhámos hogyan csapta be az öreg Oberbauert. *Tarr László: A Váci utca regényes krónikája.* Bp., 1984. 67. p.

38 A biri görög katolikus egyházközség 1948-ban még velük akart új ikonosztázt építtetni. Biri, görög katolikus egyházközség irattára, levelek iktatókönyve.

A Rétay és Benedek cég története

1894. augusztus 18-án írta alá azt az adásvételi szerződést Kriszta Ignácné, szül. Zdejnnek Olimpia, amelyben elhunyt férje „Kriszta és társa” nevű cégét (Budapest, IV. ker. Lipót utca 21.) Rétay Bélának és Benedek Lajosnak eladta. A szerződésbe belefoglalták, hogy „Az üzlet átvételekor jogot nyer vevő hogy üzletébe társat fogadhasson hogy magát akár mint egyéni akár társulás esetén mint társas cég cégjegyeztesse, ugyszintén hogy cége mellett ezen toldatot használhassa és cégjegyeztethesse 'előbb Kriszta és társa'. Ezen legutóbbi jogot azonban az üzlet tényleges átvételétől számítva csupán három egymás után következő évig élhetmelynek leteltével annak netáni cégjegyzését ugyan ott törölni tartozik.”³⁹ Az új tulajdonosok rövidesen kérték is az új cég bejegyzését, ami októberben meg is történt.⁴⁰ Egyébként a „Kriszta és társa” céget 1887-ben Kriszta Ignác „papi öltöny készítő és bronzmű iparüzlet tulajdonos” alapította Klupaty József szücsiparossal.⁴¹ A társas cég nem tartott sokáig, mert a következő évben Klupaty kilépett, így Krisztának az egyéni cégek közé kellett magát átjegyeztetnie, és a szücsipari tevékenységet meg is szüntette.⁴²

Rétay és Benedek 1897-ben eleget tett az adásvételi szerződésben rögzített vállalásnak, miszerint a „előbb Kriszta és társa” betoldást töröltették a cég nevéből, ettől kezdve „Rétay és Benedek” volt a hivatalos változat.⁴³

1899-től volt egy közös cégük Hölzel Albinnal is, amelyet 1903-ban töröltettek.⁴⁴

1908. szeptember 7-én, 45 éves korában meghalt Réтай Béla. Benedek Lajos csak 1914. szeptember 2-án kérte a cégbírósnál, hogy elhalt kollégája nevét töröljék a cégtulajdonok közül. Ebbe özvegy Réтайné is belejegyzett, mint a két kis-

39 Budapest Főváros Levéltára (Továbbiakban BFL) VII.2. e. Pesti- (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai. Cégbírószági iratok. (továbbiakban: VII.2. e.) Kriszta és társa. 76868/1894.

40 Uo. Ld. függelék 2. sz. irat.

41 A kérvényhez csatolt dokumentumokból az is kiderül, hogy Kriszta 1881-ben kapta meg az iparüzési engedélyt a reverenda szabóságra, 1887-ben pedig Fritz Károly képesített üzletvezetőjének bronz-műves iparengedélyt is adtak. Klupaty még 1860-ban nyert iparüzési engedélyt. Uo. Ld. függelék 1. sz. irat.

42 BFL VII.2. e. Kriszta és társa. 31594/1888. (június 6.)

43 A névváltoztatás kérelme, 1897. augusztus 21-én kelt BFL VII.2. e. Kriszta és társa, 77671/1897. A változtatást rögzítő jegyzőkönyv szeptember 29-én Uo. 90610/1897.

44 BFL VII.2. e. Cégbírószág, Kriszta és társa, Iktatószám 73669/1903. (szeptember 2.) A közös cég 1899 februárjában alakult. Hölzel a faragási, szobrászati munkák készítését vállalta a társulási szerződés értelmében. BFL VII.2. e. Réтай és Benedek és Hölzel. Ez utóbbi adatot Simon Katalinnak köszönöm.

korú örökös gyámja, és azt is jóváhagyta, hogy Benedek továbbra is használhassa a „Rétay és Benedek” cégnevet, már csak azért is, mert külön megállapodások alapján Benedek az özvegy és az örökösök vagyoni igényeit kielégítette.⁴⁵

Ennek ellenére 1920-ban a már nagykorú Rétay örökösök megtámadták Benedek Lajos örököseit, jogtalan névhasználattal vádolva.⁴⁶ Ennek alapját a két tulajdonos között 1907. november 1-én kötött társasági szerződés jelentette, amelynek 16. pontja kimondta, hogy ha valamelyik társ meghal, a másik csak a halált követő három évig jogosult a közös név használatára.⁴⁷ A bíróság a jogtalan névhasználat miatt 1000 koronára büntette. Az ügyhöz mellélt iratokból kiderül, hogy Benedek Lajos 1918-ban halt meg, 53 éves korában. A céget fia, ifj. Benedek Lajos örökölte, aki nem sokáig tartotta meg, hanem 1921-ben eladta az Ecclesia szövetkezetnek.

A cég fölépítése és működése

A cég és a PR

A cég működése alatt az egyik, valószínűleg a legsikeresebb kegysszergyártó vállalkozásnak számított Magyarországon. Míg Oberbauer a „legrégebben alapított”, addig a Rétay és Benedek a „legnagyobb” jelzőt ragasztotta hirdetéseihez a műintézet szó elé. Sikerének egyik titka minden bizonnyal a jól szervezett reklám és PR tevékenységben keresendő. Egyik ilyen fogás volt az 1900-ban indított Egyházi Műipar című folyóirat katalógus, amely leginkább az Egyházművészeti Lapra emlékeztetett, mivel az egyes számok első részét a keresztény művészettel, keresztény archeológiával foglalkozó írások töltötték ki, míg a többi részében a cég által készített termékek tervrajzait, valamint a megrendelők által küldött köszönő leveleket közölték. Az első példány 1900. január 15-én jelent meg, az alcíme szerint: „Egyház-ipar művészeti szaklap, Rétay és Benedek Egyházi-Műipar-Intézetének házilapja.” Megjelent minden hónap 15-én, a lapot a plébániák ingyen kapták meg („a főtisztelendő papság tiszteletből kapja”),⁴⁸ ami igazából úgy működött, mint mai termékkatalógusok, csak igényesebb szellemi tartalommal is fűszerezve. Az

45 BFL VII.2. e. Kriszta és társa. 1200684/1914 (szeptember 2.)

46 Ld. függelék 3. sz. irat.

47 Ld. függelék 4. sz. irat.

48 Ha a történeti Magyarországra gondolunk, ahol több ezer római és görög katolikus plébánia/paróka volt, akkor jó nagy költségekkel járhatott ez a cég számára. Ennek ellenére különös, hogy a folyóirat egyedül csak a Széchényi Könyvtárban maradt fenn (1900–1913). Egy töredékes példányt találtam az abaújszántói görög katolikus templom levéltárában is.

Egyházi Műipar szerkesztője kezdetben Aczél Lajos római katolikus pap volt, majd 1907-től Réta Béla (1865–1946), szintén római katolikus lelkész vette át, aki Réta Béla testvére volt.⁴⁹ Ekkortól kezdve a folyóirat külseje is megváltozott, de a cél ugyanaz maradt: a hazai ipar pártolása.⁵⁰

A folyóirat első számában a cég vezetői „szózatot” intéznek a főtisztelendő pap-sághoz, amelyben leszögezik, hogy: „Ez a műintézet céljaiban fölötté nagyszabású s a képzelhető legdíszebb oltárok és szobrok készítésére vállalkozik, mert munkaerővel s műszerekkel egyformán gazdagon el van látva. Ezután szükségtelen már a külfölddel való érintkezés.” A szállítás ugyanis jóval olcsóbb lesz, ráadásul így magyarok pénze nem megy külföldre, s a cégnek az is célja, hogy kenyeret adjon sok inséges munkáscsaládnak.⁵¹ Számunkra ma már különös ez a nézőpont, amely gyakran az esztétikai és egyházi szempontok mellett a kegytárgyak készítését piaci szempontból, mint fontos „nemzetgazdasági” tényezőt kezeli. Ez az érvelés már fölötté Czobornál, Divaldnál, és a minisztériumi retorikára is jellemző volt. Sőt, még az 1908-as egyházművészeti kiállítás értékelése folyamán is hangsúlyos szempont volt, nem véletlen, hogy Foerk Ernő értékelését az Egyházi Műiparban is leközölték. Foerk ugyanis határozottan kikelt a külföldi műipar hazai térnyerése ellen, különösen a dél-tiroliakat és bajorokat kárhóztatta, pontosan kimutatva az Országos Statisztikai Hivatal adataira hivatkozva, hogy mekkora anyagi veszteséget okoznak ezek a magyar államnak. Az egyházművészet problémájának megoldásához, főképp egy gazdasági érv kidolgozásával igyekeztek a politikai akaratot is cselekvésre készíteni. Foerk cselekvési programterve így nézett ki: 1. Retrospektív egyházművészeti kiállítás, ami a vállalkozó-kedvűeknek kiindulásképpen bemutatná a hazai nívót. Ezt 2–3 évente kisebb kiállítások követnének, helyzetfelmérés céljából. 2. Egy egyházművészeti központ felállítása a kormány és a püspöki kar anyagi és erkölcsi támogatásával. 3. Szemináriumok szervezése, a papok művészeti képzésének beindítása, az egyetemeken tanfolyamok indítása. 4. Szakértők képzése fontos, iparművészeti iskolában egyházművészeti szakosztály indítása, a közoktatási miniszter kezdeményezésére. 5. A kereskedelmi minisztérium segítségével egyes szakiskolákat az egyházi műipar szolgálatába állítani. Végül létre le-

49 Amikor Réta Béla meghalt, így írnak: „Lapunk szerkesztője testvérbátyját gyászolja az elhunytban.” Egyházi Műipar IX (1908). 9. szám. 137. p.

50 Egyházi Műipar VIII (1907). 1. szám. 1. p.

51 Egyházi Műipar I (1900). 1. szám 3. p.

hetne hozni egy Egyházművészeti Társulatot is.⁵² A betérjesztések nem maradtak teljesen hatástalanok, néhány hónap múlva a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium ugyanis fölkérte Fieber Henriket, hogy dolgozza ki egy Országos Egyházművészeti Tanács tervezetét.⁵³

Igazából nem is csodálkozhatunk a gazdasági szempontok hangsúlyozásán, mivel a cégtulajdonosok egy része ekkor sem művész, sem mester nem volt, hanem olyan kereskedők, akik nyilvánvalóan maximálisan igyekeztek érvényesíteni a piaci és gazdasági szempontokat. A cég irataiban Rétayt és Benedeket kereskedőknek írják le, igazából azt sem tudjuk, milyen végzettségük volt.

Az új folyóiratukban a PR része, hogy az egyházközségektől kapott köszönőleveleket teljes terjedelmükben közlik. A XIX. század végén bevett gyakorlat volt, amint már az egyik Divald idézet is mutatta, hogy a cégek hirdetésként köszönőleveleket jelentettek meg. Az egyik nagy konkurens, az Oberbauer cég is követte azt a gyakorlatot, de saját folyóirata nem lévén, időnként ő is hasonló tartalmú levelek közlését kérje a sajtóban.⁵⁴ A gyakorlat másik formája, hogy az 1930-as években, amikor a Rétay és Benedek cég már nem létezett, az Oberbauer céges levélpapírok hátoldalán van egy bő válogatás a cég munkáit méltató köszönőlevelekből.⁵⁵

A korszakban bevett gyakorlat, hogy a céges levelező-papírokat úgy tervezették meg, hogy a vásárló minél több információt kaphasson a cég működéséről, szakmai elismertségéről. Rétay és Benedek esetében a céges papír fejléce egyezett az Egyházi Műipar címlapjával. A fejléc középtengelyében három kitüntető érem volt elrendezve úgy, hogy mind a két oldalukat megjelenítették, majd a jobb felső sarokban a gyáráépület homlokzati rajza szerepelt, alatta az egyes „üzemegységek” megnevezésével és címével: „Raktár és Iroda Budapesten IV. Váci utca 59. Míseruha és lobogó készítő műhely: IV. Sörház utca 8. Oltárépítő és Műfaragó Műintézet: IX. Közvágóhíd utca 8.”. Az érmek rajzától balra, még egyszer az egyházi ruhákat, lobogókat reklámozzák, s megjegyzik, hogy a cég a budapesti és a

52 *Foerk Ernő*: Egyházművészet I–II. In: *Egyházi Műipar*. 10 (1909) 2. szám 17–18 p., 3. szám 33–34. p.

53 Ezzel részletesebben foglalkoztam *Terdik*, 2004. 107–110. p.

54 Gojdics János lelkész köszöni meg a „tekintetes Oberbauer A. Utóda cégnek” a zellő (Zuella) zemplén megyei templom számára, 1902-ben készített oltárt, zsertovnikot és ikonosztázt, valamint a két lobogót, amellyel a hívek is nagyon meg vannak elégedve. *Görög Katolikus Szemle* 7 (1906). 183. p. A következő év elején pedig az Oberbauer cég mond köszönetet minden vásárlójának, (*Görög Katolikus Szemle* 8 (1907). 1. szám, 4. p.) máskor pedig boldog új évet kíván (*Görög Katolikus Szemle* 9 (1908). 1. szám 6. p.)

55 Kelt 1936. július 2. Több ilyen is van még a máriapócsi bazilita monostor levéltárában. (Rendezés alatti anyag.)

kézdivásárhelyi oltáregyletek beszállítója. A bal felső sarokban a termékek rajzai-ból kombinált „csendélet”, alatta pedig a következő szövegek szerepelnek: „1896. ezredévi országos kiállításon Kitűnő munka, kiváló versenyképesség és nagybantermelésért a Milleniumi nagyéremmel kitüntetve.” Majd következik a sürgőny cím és telefonszám, végül egy neogótikus oltár rajza, amely alatt újra csak az oltár- és szószékkészítő, valamint a szobrászati műhelyre hívják föl a figyelmet. Ez a fejléc talán a cég eladásáig is kitartott, csak a szükséges címváltozásokat jelöl-ték rajta, a rajzos részekhez nem nyúltak, így pl. a jobb felső sarokban szereplő gyáreépület rajzát akkor sem változtatták meg, miután 1907-ben megnyitották a Lujza utcai gyárat, a levélpapíron az új címet írták ki.⁵⁶

Szobrászati műhely

Az egyes „részüzemek” munkáját az Egyházi Műipar második számában ismertet-ték. Először a tervező-faragó-asztalos osztály munkáját írták le, amelynek irányítá-sa Hölzel Albin „akadémiai szobrászra” volt bízva.⁵⁷ Őt már az Egyházi Műipar első számában is kiemelték, ami nem is csoda, hiszen 1899-től közös cége volt a ke-reskedőkkel. 1903-ban viszont, nem tudni pontosan miért, de Hölzel kiszállt a kö-zös vállalkozásból. Valószínűleg apja halála miatt tért vissza Bártfára, ott ugyanis nagyon nehéz állapotok uralkodhattak, mivel apja műhelye 1902-ben teljesen le-égett.⁵⁸ A nehéz helyzetbe került faragóműhely ugyanis tovább működött „Hölzel Mór fiai műfaragó intézet” néven.⁵⁹ Mindenestre Hölzel 1909-ben Szatmárnémeti-

56 A címváltozást a nagypeleskei görög katolikus egyházközség irattárában található, 1906-ból és 1913-ból található számlákon állt módomban tanulmányozni.

57 Egyházi Műipar I (1900). 2. szám 10–12. p.

58 D.I.: Hölzel Mór, Művészet II (1903). 326–327. p.

59 1905. május 25-én Bártfán kelt levelükben kéri a Műemlék Országos Bizottságát, hogy a bártfai Szent Egyed templom és a városházán apjuk által végzett munkát most már fizessék ki nekik. A levélpapír fejlécén a következő felirat olvasható: „Hölzel Mór Fiai – Államilag és a Kassai Kereskedelmi és Iparkamara által segített, az ezredéves kiállításon a Millenniumi nagy éremmel kitüntetett szobrászati iskolája és fa-faragó műintézete”. Két évvel később (1907. február 22.) újra csak sürgetik a MOB-ot, hogy az apjuknak járó adósságokat kifizesse. Ekkor már új fejléces papírjuk van, amelyben a cég neve így szerepel: „Hölzel Mór fiai – Szobrászati és Műfestő Intézet” Oltárok, ikonosztázok és szobrok elkészítésére ajánlják magu-kat. Mindkét levél: MTA. Művészettörténeti Kutatóintézet. Lexikon Gyűjtemény.

ben tűnik föl, oda is telepedett,⁶⁰ de két év múlva Bártfára készült visszatérni, hogy apja műhelyében dolgozhasson. Ekkor kér segítséget a Műemlékek Országos Bizottságától. Leveléből megtudjuk, hogy 1907-ben anyja és felesége is meghalt, bártfai cége tönkrement, az apjától rájuk maradt adóságok miatt.⁶¹

A Rétay és Benedek cég által készített faragásokat egy meghatározott formanyelv jellemzi, amelyet a megrendelések adottságaihoz képest variáltak. Számos terv rajzát közzétették az Egyházi Műiparban, amelyeket kezdetben biztosan Hölzel készített. Míg a római katolikus templomok számára szinte kizárólag neogótikus berendezési tárgyak készültek, addig a görög katolikus ikonosztázokat a neoromán, neobarokk elemekből építkező sajátos eklektika jellemzi. Igazi bizarr kísérletnek tűnik a gótikus ikonosztáz terv is.⁶² Nem tudni, hogy Hölzel távozása után ki vette át a szobrászati műhely irányítását, valószínűleg az által készített tervek kivitelezése folyt továbbra is. Arra is van példa, hogy a megrendelő szállította a tervet, a cégre csak a kivitelezés feladata jutott.⁶³ Ilyen pl. a debreceni görög katolikus templom szószéke és oltára, amely egyedi tervek alapján nemes anyagokból készült,⁶⁴ vagy az ungvári szemináriumi kápolna számára készített oltár, amelyet korábban szintén Bobula János tervezett.⁶⁵ Érdekes még a miskolci templom berendezése is, ahol a megrendelő igényeinek eleget téve a magyaros ornamentikával díszítették mind az oltárt, mind az ikonosztázat.⁶⁶

A görög katolikusok mellett a magyarországi szerb ortodox egyház számára is dolgoztak, ahol más stílusú faragást és festést alkalmaztak, mint a görög katolikus templomok számára. Természetesen az árak is sokkal magasabbak voltak, mint a

60 Itt a Kálvária templom főoltárát készítette el nyolc hónap alatt, a melyet 1910. április 17-én szentelték föl. Szamos, 1910. 90. szám. 2. p.

61 Ld. függelék 12. sz. irat.

62 Egyházi Műipar X (1909). 4. szám. 60. p.

63 A nyírbaktai (ma Baktalórántháza) római katolikus templom oltárát a helyi tanfő, Blaskó György tervei alapján készítették el. Egyházi Műipar V (1904). 3. szám. 7. p.

64 Az oltár baldachin nélküli terve és a szószék tervrajza: Egyházi Műipar 11 (1910), 102–103. p.

65 Egyházi Műipar VIII (1907). 11. szám. 152. p.

66 *Terdik Szilveszter*: A vallás, a kultúra és a nemzet emlékműve. A nagyszebeni ortodox székes-egyházról. Studia Ignatiana III. Szerk., Keller Márkus. Bp., 2003. 85–86. p.

falusi templomok estében. Ilyen munkát végeztek az újvidéki⁶⁷ és nem sokkal korábban a mohácsi⁶⁸ ortodox templomokban.

A cég kínálatában ekkor jelennek meg a gipsz alapanyagú szobrok is, amelyek jóval olcsóbb árfekvést jelentettek, mint a fa, vagy kő társaik.

Festészeti műhely

A cég ismertetése során a szobrászok után a „festő-díszítő-aranyozó” osztályt mutatták be.⁶⁹ A festőkről általában kevesebb szó esik a beszámolóban, a pontos nevük szinte soha nem tűnik föl, csak kivételes alkalmakkor. A beszámoló kiemeli, hogy különösen a görög katolikus templomok számára kell megfelelő mennyiségű és minőségű képet gyártaniuk. Az ikonosztázok esetében föltűnő, hogy a képek az orosz-ukrán, akadémiai realisztikus stílusban készülnek, amelyek gyakran a bizánci előképek ismeretéről tanúskodnak, különösen az ikonosztázok alsó sorát alkotó, ún. alakképek esetében. Nem zárható ki, hogy a képeket talán az oly sokszor kárhoztatott galíciai konkurenciától szerezték be, de ha nem, akkor is azokat tekintették mintának.⁷⁰ A hordozható Mária képek, a zászlóképek, plascsenyicák (a húsvéti liturgiában használatos, Krisztus temetését ábrázoló lepel) stílusát ugyanez

67 Az új ikonosztáz és püspöki trón terveit Harmincz M. Mihály fővárosi műépítész készítette. Ekkor Sevids Mitrofan bácsi püspöknek ezüst gyertyatartókat, pásztorbotot, és teljes főpapi ornátust is készítettek. Mindez 24000 koronába került. Egyházi Műipar VI (1905), 2. szám 7. p. Az ikonosztáz fényképe: Uo. VII (1906), 1. szám 7. p. Az ikonosztáz építése állítólag 19900 koronába került. Minderről: *Sztancsity, Donka*: Isztorijat obnova Szaborne crkve u Novom Szadu (1851–1853. i 1902–1905). In: Zbornik Matice sprske za likovne umetnosti, 25 (1989). 211–233. és 225. p.

68 1902 júliusában kezdték és decemberben már készen is voltak. Egyházi Műipar IV (1903), 7. p. Később az ikonosztáz tervét is közzölték. Egyházi Műipar V. (1904). 5. szám. 9. p. Nagy Márta csak a festő nevét adja meg, Csóka Mór, budapesti festő személyében. *Nagy Márta*: Ortodox ikonosztázionok Magyarországon. A szerző kiadása. Debrecen, 1994. 137. p.

69 Egyházi Műipar I (1900). 2. szám 13. p.

70 A Réтай és Benedek ikonosztázok stílusához nagyon közel áll a kecskeméti ortodox templom két alapképének, az Istenszülőnek és a Krisztusnak a stílusa. Ezeket Kurbel József budapesti mester készítette, akinek a stílusáról nagy Márta azt mondja, hogy a felvidéken letelepedett Hofrichter család stílusához kötődnek. Ilyen stílusú még a dunaszekcsői, a lórévi és szőregi szerb templom ikonosztáza is. *Nagy Márta*: Ortodox ikonosztázionok Magyarországon. A szerző kiadása. Debrecen, 1994. 119. p. Lehet, hogy Kurbel dolgozott a cég számára is.

jellemzi. A festészeti osztályon sok nő is dolgozott, legalábbis úgy tűnik a gyár dolgozóiról és vezetőiről készült fotón.⁷¹

A berendezési tárgyak mellett a falak festését is vállalták. Néhány hét alatt képek voltak teljes templomokat kifesteni. Általában kevés figurális kompozíciót tartalmazó díszítő festéssel. A díszítő festők nevei nagyon ritkán, csak az egyház-községeknél fennmaradt szerződésekben, vagy esetleg a folyóiratban közölt köszönőlevelek némelyikében tűnik föl.

Hímző műhely

A cég számára ez biztosan nagy bevételi forrást jelenthetett, mivel mind a latin, mind a görög rítus számára nagy mennyiségben állítottak elő textíliákat, amelyeket jórészt az oltáregyletek vásároltak föl, és osztottak szét a rászoruló egyházközségeknek. A textíliák területén is nagy változatosság jellemezte a kínálatot, az egyszerűbb díszítésektől a figurális betétekig egyaránt.⁷²

Az új gyárépület

A cég új gyára 1907-ben nyílt meg a Lujza utcában. Az Egyházi Műiparban ismeretik az épületet, majd egy képet is közölnek róla, és megjegyzik, hogy már 60–80 embert is foglalkoztatni tudnak.⁷³ A mai szemlélő számára különös, hogy a cég új telephelye egy gyárépület, igazi füstölő kéményekkel, még a füstszagot is érezni véljük. Semmi nyoma sem az áhítatnak, sem a nyugalomban dolgozó művészeknek. Az ipari kegysszergyártás lényege igazából ez, hogy minél olcsóbban, minél nagyobb mennyiségben, minél nagyobb haszonnal tudjon tárgyakat készíteni és eladni. Mindenféle munkát elvállaltak a toronykeresztől a padlóburkolásig, és mindenféle kegysszert készítettek, a gyertyatartótól az evangéliumos könyv borítójáig. Ennyiféle termék esetében joggal merül föl a gyanú, hogy egyes termékeket ők is kereskedés útján szereztek be, s nem itthon gyártottak.

71 Egyházi Műipar I (1900). 2. szám 13–14. p.

72 Az erdélyi anyagból készített kiállítást Várallyay Réka. *Dimény Erika: Miseruhák a századfordulón. Válogatás a felső-háromszéki plébániák gyűjteményeiből, Kézdivásárhely, Céhtörténeti Múzeum* 2004. október 21.–2005. február 28. In: *Múzeumi Hírlevél XXV* (2004). 12. szám. 282–283. p.

73 Egyházi Műipar VIII (1907). 5. szám. 59–60. p.

A cég és a görög katolikusok

A jó gazdasági érzékükről tanúskodik, ahogyan az északkelet–magyarországi görög katolikus közösségeket igyekeztek megcélózni, akik gazdasági ereje jelentősen növekedett az Amerikába kivándorolt hívek nagy száma miatt. A kivándorlók ugyanis gyakran célul tűzték ki, hogy az otthoni templomaikat valamilyen marandó dologgal megajándékozzák. Az adományozó feliratokban gyakran találkozunk azzal az utalással, amely az „amerikás” hívek segítségére utal, de gyakran hivatkoznak rájuk a köszönőlevelekben, vagy csak a sajtóhírekben. 1901-ben pl. a Szabolcs megyei Ajakon az ikonosztáz 25 új képét áldották meg, amelyeket az Amerikába kiment hívek adományaiból vettek a Réta és Benedek cégnél 500 koronáért.⁷⁴

Az első ikonosztázt 1895-ben készítették.⁷⁵ Az erről szóló, a Keletben megjelent méltatást az Egyházi Műipar első számába is átvették.⁷⁶ A folyóirat első számától kezdve nagy figyelmet szentelnek a görög katolikusoknak, ezzel is utalva arra a nagy sikerre, amellyel a görög katolikus papok a cég termékeit fogadták. Önálló cikk jelent meg a görög templomok legfontosabb berendezési tárgyáról, az ikonosztázról,⁷⁷ majd a festészeti műhelyek ismertetésénél is külön kiemelik a görög rítus fontosságát: „Különösen a görög concepciójú műtárgyakra nézve fontos nagyon ez az osztály, mert azok lelke a gyönyörű, magasztos színezés. Az a megtisztelő, mondhatnók megindító rokonszenv és bizalom, amellyel a főt. gör. kath. klérus műintézetünket felkarolta, azt a hálakötelességet róttá reánk, hogy szent templomczikkeiknek tökéletes produkcióját mindenképpen biztosítsuk: úgy a ri-

74 Görög Katolikus Szemle 2 (1901). 48. szám 4. p. Telepócon (Zemplén megye) az új ikonosztázhoz az amerikai hívek 1906-ban 2799 koronát gyűjtöttek. Egyházi Műipar VIII (1907). 3. szám. 42. p.

75 Az első, általuk készített ikonosztáz, amelyről tudomásunk van, a Zemplén megyei Dubrókára készült 1895-ben. *Bilkei Gorzó Bálint*: A dubrókai templom. Kelet 8 (1895). 54. szám. 2. p.

76 Egyházi Műipar I (1900). 1. szám. 7. p. De ugyanott közlék még Novák János lelkész köszönő levelét is. Uo. 14. p.

77 Uo., 1907-ben egy újabb cikk jelent meg az ikonosztázról, amelynek szerzője a faváz mibenlétét feszegeti. Kérdéses, hogy architektúrának, képrámanak, vagy bútornak kell-e tekinteni. Úgy véli, hogy inkább architektúrának tartható, és egy épülethez hasonlítja, majd a szárnyas oltárokkal von párhuzamot. Úgy véli, hogy az ünnepeket ki kellene hagyni, mert a sok figurával rontják az összképet. A képeknél nagy mesterek munkáit kellene másolni. Örülne egy gótikus ikonosztáznak is. *F. t.* Egy és más az ikonosztázionról. Egyházi Műipar VIII (1907). 7. szám. 82–83. p.

tus, mint az annak alapján kifejlett stílus nézőpontjából.”⁷⁸ 1900. augusztus 27-én, a máriapócsi nagybúcsún (vagyis ó-naptár szerint aug. 15-én) kiállítást is rendeztek a cég termékeiből az előző évhez hasonlóan.⁷⁹ Az Egyházi Műipar első számaiban Lupis Szilveszter bazilita házfőnököknek a pócsi kegyhely történetét földolgozó munkáját folytatásban közölték, átvéve a *Máriapócsi nefelejcs* című könyvéből, nyilván ennek is a görög katolikusok bizalmának a megnyerése volt a célja. A pócsi búcsú hatására új „termékcsaláddal” is jelentkeztek. A hordozható Mária képek nagy választékát kínálják, mivel a búcsún látták, hogy milyen rossz minőségűeket használnak a hívek.⁸⁰ Ugyancsak ők fejlesztik ki a görög katolikus szentsír-építményeket is, amelyek karácsonykor akár betlehemként is használhatóak. Sajátos megoldást kellett kifejleszteniük, amikor arra kaptak megbízást, hogy a Zemplén megyei Klokocsó kegyhelyén új kegelytárt készítsenek.⁸¹ Ugyancsak jó üzleti érzékre vall, hogy néha azt is vállalták, hogy a régi darabokat beszámítják az új árba. Így tettek pl. Nagypeleskén,⁸² sőt az értékesebbnek ítélt régi tárgyak közül a Nemzeti Múzeumba is adtak el.⁸³ Az új berendezési tárgyak mellett a régiek „restaurálását” sem utasították vissza. Hajdúdorogon a templom teljes kifestése mellett az ikonosztázt is átaranoyzták,⁸⁴ de a nagykárolyi román templomban is a teljes faberendezés felújítására került sor.⁸⁵ Az Egyházi Műipar fontosságát a görög katolikusok szempontjából az is jól jellemzi, hogy gyakran az egyházmegyékben zajló személyi változásokról is beszámoltak, néha még hirdetéseket is adtak föl. Roskovics Ignác festő is így tett, amikor a liturgikus könyvek új díszítéséhez akart motívumokat gyűjteni.⁸⁶ Az Egyházi Műiparban található adatok alapján a cég 1900 és 1913 között közel 100 görög katolikus templomba készített új ikonosztázt,

78 Egyházi Műipar I (1900). 2. szám. 13. p.

79 Egyházi Műipar I (1900). 6. szám. 13. p.

80 Egyházi Műipar II (1901). 8. szám. 9–10. p.

81 Az oltár terve is közölve. Egyházi Műipar V (1904). 6. szám. 5. p.

82 *Terdik Szilveszter–Pallai Béla*: Szent Mihály és Gábor arkangyalok templom. Nagypeleske. Romániai magyar görög katolikus templomok 1. Nagypeleske, 2006. 32–33. p.

83 1913 júniusában a Magyar Nemzeti Múzeumnak a Máramaros megyei Borsa község görög katolikus egyházközségből származó aranyozott ezüst paténát és kelyhet adták el 150 korona értékben. Magyar Nemzeti Múzeum-Irártára. Érem és Régiségértár – 288/913.

84 Egyházi Műipar II (1901). 8. szám. 6–7. p.

85 Egyházi Műipar VIII (1907). 3. szám. 31. p.

86 „Kérem görög katolikus szertartású Miskönyvünk érdekében. Szerkőnyveink kiadásánál a Lyturgicon szövegeinek kezdő és záró díszei templomainkból lesznek összeállítva. E célból azzal a kéréssel fordulok papjaink, szerzeteseink, kántortanítóink, híveink és barátainkhoz, hogy szíveskedjenek templomaink kül- és belsejéről, kápolnák, temetők és útszéli fészületek és egyházi processziókról nekem, címemre: Budapest. VI. kerület, Munkácsy utca 16. fény-

oltárt. Ennél egyébként valószínűleg még több is készült, csak nem tudósítottak mindegyik munkáról. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az ikonosztázok esetében néha csak a képeket vették tőlük, vagy más részmunkát vállaltattak föl velük. A cég tevékenysége az első világháború után sem szűnt meg, noha ennek mértékéről nehéz fogalmat alkotni, mivel az Egyházi Műipar ekkor már nem jelent meg.⁸⁷

Epilógus

A cég gazdasági erejének/helyzetének pontosabb meghatározása további kutatásokkal talán jobban elemezhető lett volna. Mivel a gazdaságtörténethez nem értek, ettől most eltekintettem, hátha valaki majd a későbbiekben vállalkozik rá. Igazából a XIX. századi ipari kegyesszergyártás magyarországi történetének részleges földolgozásával első sorban a mai olvasó számára egy már kevésbé ismert, de még jelen lévő tárgyi kultúra kialakulását kívántam megidézni, másrészt a templomi inventarizációkat végző művészettörténész és műemlékes kollégáknak szeretnék segítséget nyújtani, hogy a munka során az egykori műintézetekből származó, és garantáltan nagy mennyiségben előkerülő tárgyananyagot megfelelően tudják földolgozni, a korabeli, ide kapcsolódó kiadványok között eligazodni.

képeket küldeni az eperjesi, munkácsi és körösi egyházmegyékből, hogy Isten dicsőségét szolgáló jelen állapotunkról bővebb és hűebb képet alkothassunk a jelen és jövőnek. – Roskovics Ignác festőművész.” Egyházi Műipar IX (1908). 6. szám. 87. p.

⁸⁷ 1917 és 1918 folyamán a kisvárdai görög katolikus templom számára készítettek ikonosztázt 8000 korona értékben. *Poncsák Angéla Eszter*: A görög katolikus egyházközség története. In: A kisvárdai egyházközségek története Szent Lászlótól napjainkig. Kisvárdai Városszéplő Egyesület. Kisvárd, 2000. 142–143. p.

Függelék

Az alábbiakban a tanulmányhoz köthető fontosabb forrásokból közlök néhányat. Az átirás során a rövidítéseket feloldottam.

1.⁸⁸

Kereset a Cégbírósághoz a Kriszta és társa cég névhasználata tárgyában
[1887]

Tekintetes Törvényszék!

Alólírott Kriszta Ignác papí öltöny készítő és bronzmű iparüzlet tulajdonos (Budapest IV. Havas u. 4. sz. a.) továbbá Klupaty József szücsiparos (I. Budapest VI. Hajós u. 26. sz. a.) szerződésre léptek aziránt, hogy „Kriszta és társa” cég alatt Budapest IV. k. Lipót u. 21. sz. alatt a fenti iparágakat mint közkereseti társaság együttesen folytatják és a bronzműipar üzésére Budapest IV. k. Havas u. 7. sz. a műhelyt tartanak.

Az 1875 évi XXXVII. Tcz. 65. paragrafus rendelkezéséhez képest van szerencsénk egyszersmind bejelenteni, hogy a társaság keletkezésének időpontja, 1887 február 28-ia székhelye pedig, mint fentebb kitéve volt Budapest van. A társaság tagjai közt azon megállapodás jött létre, hogy a társaságot egyedül Kriszta Ignác fogja képviselni s e jogot egyedül lesz hivatva gyakorolni.

A társaság cégét, mely mely így hangzik: „Kriszta és társa” egyedül Kriszta Ignác van jogosítva használni és jegyezni. / Egyuttal azon kérelmet van szerencsénk A/. és B/. alatt igazolt képviselőnk által előterjeszteni, hogy miután a fenti iparágak gyakorlására való jogosultságunk a C/. D/. és E/. alatt eredetben és másolatban csatolt iparendélyekkel igazolva van, — mindnek előtt magyarul „Kriszta és Leitner” németül „Kriszta und Leitner” céget, mely előbb a társas cégek jegyzékébe VI. kötet 45. lapján bevezetve volt, s arról az egyéni cégek jegyzékébe VII. kötet 156. lapszámára átvezettetett, — onnét törölni, s annak utána „Kriszta és társa” cégnek a társas cégek jegyzékébe bevezetését elrendelni, valamint a cég-jegyzés foganatosítására egy rövid hatánapot kitzüni s arról bennünket értesíteni méltóztatssék.

⁸⁸ A közölt források jelzete: BFL. VII.2. e. Az 1. sz. irat: Kriszta és társa. 10619/1887. február 26. A 2. sz. irat: 76868/1894. A 3–11. sz. irat a R. és B. Műintézet Cg. 11228/1920. sz. alatt találhatóak. Az 12. sz. irat a Magyar Tudományos Akadémia, Művészettörténeti Kutatóintézet, Lexikon gyűjteményében található.

Kérvényünk eredeti csatolmányait képviselőnk kezeihez kiadni kérjük. Tisztelettel Kriszta Ignác, Klupaty József.

2.

Kereset a Cégbírósághoz a Rétay és Benedek cég névhasználata tárgyában
[1894.]

Tekintetes Királyi Törvényszék!

A 31594/1888 sz. végzés folytán, — 4772. cég folyószám alatti /VIII/a kötet 354 la szám/ cégbejegyzett „Kriszta és társa” cég — papi öltöny készítő és bronz műipar üzlet — tulajdonosa: Kriszta Ignác, az ide A/. alatt csatolt — a királyi Törvényszék, mint hagyatéki bíróság 37660/1894 sz végzése szerint 1894 április 16-án elhalván, — a tulajdonát képezett üzleti — aktívái és passíváival — a „Kriszta és társa” cég használata jogával, — hagyatéki bíróságilag özvegye született Zdejnek Olimpiának adatott át.

Miután nevezett özvegytől az üzletet a B/. szerződés igazolása szerint — aktívái és passíváival — megvettük a „Kriszta és társa” cég használatára, — az iparjognak C, D, és E alaki csatolásával — F. alább igazolt ügyvédünk útján tisztelettel kérjük a tekintetes Királyi Törvényszéket: miszerint azt hogy a cég ezentúl „Réтай és Benedek előbb Kriszta és társa” lesz, hogy az üzlet a cég alatt fog folytattatni — hogy tulajdonosai — közkereseti társaságot képezve: Réтай Béla kereskedő (Lipót u. 46. sz.) és Benedek Lajos kereskedő (Újvilág u. 33.), — hogy az üzlet székhelye Budapest Lipót utca 21. szám, — hogy e közkereseti társaság keletkezési ideje (az üzlet tényleges átvétele) 1894. szeptember 13., — hogy a céget, mindkét tulajdonostárs — egyenként — képviselni jogosult, — s a cég jegyzés „Réтай és Benedek előbb Kriszta és társa” előnyomás avagy előírás után — a tulajdonos saját kezű aláírása: „Réтай és Benedek” által történik, — a cégjegyzékben kitüntetni s a cégjegyzésre határnapot kitűzni méltóztassék.

Tisztelettel Réтай Béla és Benedek Lajos

3.

Kereset a Cégbírósághoz a Rétay és Benedek cég névhasználata tárgyában
1920. május 5.

Cg. 11228/1. sz.

(Kívül: címzés és tárgy: Rétay Margit: IV. Váci u. 33., R. I.: V. Lipót körút 24.)

Tekintetes királyi Törvényszék!

Édesatyánk néhai Rétay Béla 1907. november hó 1-én Dr. Jeszenszky István királyi közjegyző előtt 1233/1907. ügyszám alatt az ide A/. egyszerű másolatban csatolt társasági szerződést kötötte Benedek Lajos kereskedővel, amely társasági szerződés 1. pontja értelmében a szerződő felek „Rétay és Benedek” cég szöveg mellett folytatnák üzletüket.

Ezen szerződésnek 16 pontja értelmében a társasági viszonyok a 15-ik pontban megállapított bármely módon való megszűnése esetén az üzletben maradt társ tag jogosítva volt a megszűnéstől számított 3 évig a „Rétay és Benedek” cég szöveget az utódlási toldás kitüntetése mellett használni és a céget a cégkönyvben így bejegyeztetni.

Édesatyánk a B/. alatt csatolt halotti anyakönyvi kivonat tanúsága szerint 1908 szeptember 7-én meghalt és így az A/. alatti szerződés 15 c. pontja alapján ezen okból a társaság feloszlottnak volt tekintendő és ehhez képest a cégben maradt Benedek Lajos a „Rétay és Benedek” cég szöveget az utódlási toldás kitüntetése mellett 1911. szeptember 7-ig lett volna jogosítva használni.

Benedek Lajos azonban ezen idő alatt a céget utódlási toldat nélkül használta, de a megengedett határidőn túl is használta mindaddig, amíg 1914. április hó 28-án édesanyánk özv. Rétay Béláné szül. Fejér Józsaival dr. Jeszenszky István közjegyző előtt 572/1919. ügyszám alatt aláírta az ide C/. alatt másolatban csatolt nyilatkozatot, mely szerint édesanyánk, úgyis mint törvényes és teljes gyámunk feltétlen beleegyezését adta ahhoz, hogy Benedek Lajos a „Rétay és Benedek” céget, mint egyedüli tulajdonos továbbra is használhassa és ezen körülményt a cégkönyvbe is bejegyeztesse.

Benedek Lajos ezen C/. alatti nyilatkozatot 120684/1914. szám alatt kérvény kapcsán a tekintetes Királyi Törvényszéknél be is mutatta és ezen nyilatkozat alapján a volt budapesti kereskedelmi és váltótörvényszék, mint cégbíróság 120684/1914. számú végzésével be is jegyezte.

Daczára annak, hogy ezen nyilatkozatot édesanyánk, mint a mi törvényes és teljes gyámunk írta alá, ehhez a gyámhatóság jóváhagyása ki nem kértett és a tekin-

tetes királyi Törvényszék édesanyáknak ezen nyilatkozata alapján a cégjegyzékbe bevezette ezen körülményt anélkül, hogy a gyámhatóság jóváhagyása az 1877:XX. tc: 118 paragrafus 6. pontjának megfelelően hivatalból beszerezte volna, de sőt ezen gyámhatóság jóváhagyása nélkül eszközölt rendelkezést még csak tudomásul vétel végett sem közölte az árvaszékkal.

Már pedig a gyámtörvény 114 paragrafusából következik, hogy ezen jogügylet törvénytelen és a Rétay és Benedek cég további használatának jogát eleve kizárta.

Kétségtelen az előadottakból, hogy Benedek Lajos, illetőleg elhalálozása folytán fia Benedek Lajos a Rétay és Benedek céget 1911. szeptember hó 7 napjától jogosulatlanul használta és használja mind a mai napig, annak daczára, hogy ezen jogtalan céghasználat megszüntetésére a céget ismételten felhívtuk.

Kétségtelen az is, hogy néhai Benedek Lajos. Illetve ennek jogutódja Benedek Lajos a „Rétay és Benedek” cég szöveget a Kereskedelmi törvény 21 paragrafusának rendelkezései ellenére jogtalanul használják, amely körülmény függetlenül attól, hogy vagyoni károsodásunkkal járt reánk nézve már csak azért sem közömbös, mivel mi, mint állami állásban lévő köztisztviselők nejei nem tartozunk túrni azt, hogy engedély nélkül nevünk felhasználásával megkérdőjelezésünk nélkül különböző ügyletek köttessenek.

Mínthogy Benedek Lajos ezen jogtalan céghasználatot ismételt felszólítás daczára abbahagyni nem hajlandó, kénytelenek vagyunk panasszal fellépni és D/. alatt igazolt ügyvédünk útján tisztelettel kérjük a tekintetes Királyi Törvényszéket, mint cégbíróságot:

Méltóztassék Benedek Lajost a „Rétay és Benedek” cég jogtalan használatától pénzbírság terhe mellett eltiltani és őt arra kötelezni, hogy ezen határozatot az összes Budapesten megjelenő napilapokban saját költségén tegye közzé.

Tisztelettel

Rétay Margit férjezet Dr. Fülei-Szántó Endréné

Rétay Irén férjezett Tolnai Pálné

4.

A Rétay és Benedek cég társasági szerződés másolata

1907. november 1.

1233/1907⁸⁹

Társasági szerződés

Mely egyrészről Rétay Béla, másrészről Benedek Lajos kereskedők között a következő feltételek mellett kötöttet:

1., Szerződő társak egy Budapesten 1894 évi augusztus hó 7. napján kelt és időnként meghosszabbított társasági szerződéssel „Rétay és Benedek” cégszöveg alatt budapesti bejegyzett cégre már társaságra léptek s mai napig is társas viszonyban vannak. Ezen társasági szerződés köztük lejárván, a köztük fennálló társasági viszonyt a következőkben szabályozzák:

2., Rétay Béla és Benedek Lajos „Rétay és Benedek” cégszöveg alatt már fennálló budapesti bejegyzett cég felvirágoztatására és kihasználására egymással társasági viszonyban vannak. A jelen társasági viszony kezdete a szerződés aláírásának napja s tart 1912. december hó 31. napjáig bezárólag, mely idő alatt a társasági viszony egyik társtag részéről sem mondható fel. Hallgatólag meghosszabbítatik jelen társasági szerződés tartama és jogereje további öt évre vagyis 1917. évi december 31. napjáig bezárólag, ha 1911. évi december hó 31. napjáig bezárólag egyik társtag sem nyilatkozik a másik társtagnak, hogy jelen társasági viszonyt 1913. december 31. után folytatni nem akarja.

3., Mindegyik társtag a fenti cégszöveg alatti üzlethez egyenlő arányban járult, mely körülményt és mindegyik társtag részéről befektetett egyenlő üzleti tőkének a társasági pénztárba történt befizetését mindegyik társtag jelen szerződés aláírásával elismeri. Lehetséges azonban, hogy figyelemmel az alábbi 14 pontra, hogy egyik társtag a társasági üzletbe több üzleti tőkével vesz részt, mint a másik, mely esetben az üzleti nyereség kiszámításánál ezen több hozzájárulás figyelembe vétetik annyiban, amennyiben a több üzleti tőkét szolgáltató társtag ezen többlet után nyereség megállapítása előtt évi 5% kamatot kap a társasági pénztárból és figyelembe veendő ezen több üzleti vagyomból egy-egy társtag részére vagy elhalt társtag örökösei részére kijáró járandóság megállapításakor is.

4., A társaság tagjai egyenlő jogokkal bírnak úgy, hogy a társasággal nem harmadik személyekkel szemben, minden tekintetben csak közösen rendelkezhetnek,

⁸⁹ A cégbeírói iratok között található okirat eredetije Jeszenszky István közjegyző (BFL VII. 170.) iratai között ezen a számon található.

tehát nincs jogosítva egyik tag sem, harmadik személyektől eltekintve, önállóan a társaságot bármire is kötelezni.

5., a társaság mindenkori vagyona, — természetesen levonásba véve az esetleg több üzleti tőkével hozzájáruló társtag többlet befektetését —, a tagokat egyenlő fele-fele arányban illeti meg. A tagok a nyereségben egyenlő arányban osztozkodnak és az üzleti költségek, tartozások s esetleges veszteségek a tagokat egyenlő fele-fele arányban terhelik.

6., mindegyik társtag a társaságot kifelé önállóan képviseli s a cég jegyzésére mindegyik társtag önállóan jogosítva van. A céget mindegyik társtag önállóan jegyzi, mint eddig, ként, hogy „Réta y és Benedek” cégszöveget saját kezűleg írja.

7., A társaság tagjai a közös cél elérésére fáradságukat, munkásságukat egyesítik s kötelesek minden idejüket, munkásságukat s tudásukat a fent körülírt üzlet felvirágoztatására fordítani.

8., A társtagok a társaság fennállása alatt a társasági vállalattal hasonló vállalatot nem nyithatnak, ilyenekbe alkalmazottul sem társul a másik társaság tudta és beleegyezése nélkül be nem léphetnek s ha ezt bármelyik társtag mégis megtenné, úgy ezen társtag kilépettnek tekintetik.

9., A társaság tagjai jogosultak saját céljaikra a társaság pénztárából a társasági nyereség kiszámítása előtt is minden hónapban 600 koronát előlegként kivenni.

10., Minden év elteltével a tiszta nyereség a társasági könyveket mérleget és leltárt alapul véve, kiszámítandó.

11., A tiszta nyereség kiszámítása a következő elvek szerint történik:

elsősorban levonandó a 3. és 13. pont szerint az esetleges több üzleti tőkével hozzájáruló társtag többlet befektetésének 5% kamata, mely a társtagnak előre kiadandó azután levonandók a mutakozó üzleti költségek és folyó üzleti tartozások s az így fennmaradó összeg képezi a társtag nyereségét vagy veszteségét. A mutakozó nyereség figyelemmel a társtagok által a 9. pont értelmében előlegként kivett összegekre, a társtagokat egyenlő arányban illeti s a társtagok közt egyenlő arányban felosztandó.

12., Egyik társtag sem kötelezhető arra, hogy a 9. pont szerint előlegként kivett összeget — még az esetleg az év végén mutakozó veszteség pótlására sem —, a társaság pénztárába visszafizesse, valamint egyik társtag sem kötelezhető arra, hogy az év végén javára mutakozó nyereséget esetleg az előző évben mutakozó veszteség pótlására a társaság pénztárában hagyja.

13., Ha a társaság tartama alatt az egyik társtag a társasági üzletbe már befektett üzleti tőkénel többet akarna a társaság rendelkezésére bocsátani, — habár erre 13 pont szerint még veszteség esetén sem kötelezhető egyik társtag sem —, azt a másik társtag vissza nem utasíthatja.

14., Megállapítatik, hogy azon társtag helyett és költségére, aki három hónapon túl terjedő betegség vagy más ok miatt egy hónapon át 7. pontban vállalt kötelezettségének eleget nem tesz a másik társtag a mulasztó társat helyettesíteni képes női vagy férfi helyettest rendelhet.

15., A társaság feloszlik:

a., a az idő, melyre alakult letelt;

b., ha a 8. esetében valamelyik társtag kilépettnek tekintendő;

c., ha bármelyik társtag elhal.

Az a. és b. pont alatti megszűnési esetekben a társasági vagy a társtagok közt e célra készítendő mérleg és leltár alapján egyenlő fele-fele részben osztandó fel azon eléréssel azonban, hogy a társasági egész vagyonnak elsősorban az esetleg egyik társtag részéről fizetett 18. pont szerinti több üzleti tőkének ezen társtag részéről 20% leíratik értékcsökkenés és kétséges behajthatóság címén az üzletben maradó társtag javára s az így fennmaradó társasági összvagyonnak fele része illetendi a kilépő vagy kizárt társtagot, mely járandóságot az üzletet folytató társtag lehetőleg három egyenlő részletben három év alatt, a mindenkor fennálló tőke után számítandó és a mindenkori tőke fizetésekor fizetendő 4% kamataival együtt köteles kifizetni. A c. pont szerinti feloszlás esetében az elhalt társtag örökösei vagyoniilletőségének kiszámítására a halált megelőző évi mérleg veendő alapul s az örökösök vagyoniilletőségének kiegyenlítése a fent említett egyik társtag részéről fizetett 18. pont szerinti több üzleti tőkét és 20% levonást szintén figyelembe véve akként történik, hogy a túlélő társ az elhalt társtag halálkozásának napját követő 30 nap alatt az elhalt társtag örököseinek 20.000 koronát köteles kifizetni: az ezenfelül még kijáró vagyoniilletőséget pedig köteles 3 év alatt legalább is egyenlő részletekben a mindenkori hátralékos vagyoniilletőség után számítandó és a mindenkori tőke fizetéséhez 4% kamatával együtt kifizetni.

16., A társasági viszony bármelyik ok folytáni megszűnése esetén az üzletben maradt társtag jogosítva van a megszűnéstől számított 3 évig a Rétay és Benedek cégszöveget az utódlási toldás kitüntetése mellett használni és a céget a cégkönyvbe így bejegyeztetni.

17., A társasági viszony bármelyik ok folytáni megszűnése esetén az üzletben maradó társnak nem áll jogában a fenti cégszövegű üzletet mindaddig elidegeníteni, amíg a kilépő vagy kizárt társtagot, vagy az elhalt társtag örököseit teljesen ki nem elégítette.

18., Egyik társtagnak sem áll jogában a társtagi viszonyból kifolyó jogait egyoldalulag harmadik személyre átruházni.

19., A jelen szerződés kiállításával járó összes díjakat költségeket és illetékeket a szerződő társak közösen viselik.

20., Per esetére a szerződő felek alávetik magukat a mindenkori felperes által szabadon választandó bármely magyar királyi járásbíróság illetékességének, a sommás szóbeli peres és a közjegyzői törvényben szabályozott közvetlen végrehajtási eljárásnak.

Budapest, 1907. november 1.

Rétay Béla s. k.

Benedek Lajos s. k.

5.

Nyilatkozat a cégnév változásáról (másolat)

1914. április 28.

1.C.

572/1914. ügyszám⁹⁰

Nyilatkozat

melynél fogva alulírott özv. Rétay Béláné szül. Fejér Józsa, ügyis mint kiskorú Rétay Margit és kiskorú Rétay Irén törvényes és teljes gyámja s mindnyájan mint a Budapesten 1908. szeptember 7-én elhalt Rétay Bélának örökösei, — miután a néhai férjem Rétay Béla és Benedek Lajos között Dr. Nádossy Gábor mint Dr. Jeszenszky István budapesti királyi közjegyző helyettese előtt Budapesten 1907 évi november hó 1. napján 1233/1907 ügyszám alatt közjegyzői okiratba foglaltan megkötött s a Rétay és Benedek közkereseti társaságra vonatkozó társasági szerződésben meghatározott feltételek bekövetkeztek és pedig azon feltétel, hogy a közkereseti társaság tartamára megszabott határidő 1912. december 31-én lejárt, továbbá, mert a közkereseti társaság egyik tagja férjem Rétay Béla elhalt és miután a közkereseti társaság másik tagja, Benedek Lajos úr külön megállapodások alapján a társasági vagyon tekintetében járó igényeinket kiegyenlítette, kijelentem, hogy feltétlen beleegyezésemet adom abba, miszerint a budapesti királyi kereskedelmi és váltó törvényszéknél a társas cégekről vezetett lajstrom XVI kötet 32 lapján bejegyezve levő Rétay és Benedek cég tagjai közül elhalt férjem Rétay Béla

90 Az okirat eredetijét Jeszenszky István közjegyző (BFL VII. 170.) ezen szám alatt iktatta.

kitöröltessék, illetve cégtársi minőségének megszűnése bejegyeztessék, úgy, hogy egyedüli üzlettulajdonos ezután Benedek Lajos úr legyen.

Egyidejűleg beleegyezésemet adom abba, hogy a már hivatkozott társasági szerződés alapján is az egyedüli tulajdonos Benedek Lajos úr a Rétay és Benedek céget továbbra is használhassa és a körülményeket a cégkönyvbe bejegyeztethesse.

Miről kiállítottam ezen előttem felolvasott és általam jóváhagyott nyilatkozatot. Kelt Budapesten, 1914. április 28-án.

Özv. Rétay Béláné született Fejér Józsa

Úgyis mint kiskorú Rétay Margit és Irén törvényes és teljes gyámja.

6.

A Budapesti királyi Törvényszék tárgyalási jegyzőkönyve 1920. június hó 19.

Cg 11228/1920/3

Jegyzőkönyv

Készült: Rétay Margit és tsa panaszosnak Benedek Lajos ellen cégügyben a budapesti királyi Törvényszék előtt 1920. június hó 19. napján délelőtt 9 órakor a Cg 11228/1. számú végzéssel elrendelt felek meghallgatásáról.

Jelen voltak:

a bíróság részéről: Dr. Bóka István,

a felek részéről: Dr. Barta Jenő ügyvéd ifj. Benedek Lajos

Megjelenik ifj. Benedek Lajos és előadja, hogy atyja Benedek Lajos Rétay és Benedek cég tulajdonosa 1918. október 13-án meghalt s a hagyatéki eljárás még most is folyamatban van.

Néhai Benedek Lajos örökösei: özv. Benedek Lajosné, Benedek Judit, Benedek Lajos és Benedek Viktor, és ezek megbízásából az üzletet jelenleg ő vezeti.

Panaszos erre való tekintettel is kérelméhez ragaszkodik.

Benedek Lajos előadja, hogy a Rétay és Benedek cégszöveget már 1920 március 25-dike óta nem használja, hanem az atyai üzletet Benedek Lajos cég alatt folytatja, nyomtatványokon és levelezésében is e cégnevet használja, az ő nevére kiállított iparigazolvány alapján.

A cégjegyzékben eddig azért nem vezetétk keresztül, mert a hagyatéki eljárás lefolytatása után akart a cégszöveg változást is keresztülvinni.

Panaszos tagadja, hogy folyó év március 25-dike óta a régi cégszöveg nem használtatott volna, s kérelmét ez után is fenntartja.

Felolvasás után aláírták.

[a másik oldalon a végzés szövege:]

Rétay Margit és társa a Benedek Lajos, mint Rétay és Benedek cég tulajdonosa elleni jogtalan céghasználat miatt tett panasz ügyében a királyi Törvényszék mielőtt érdemben határozna felhívja az állítólag elhalt Benedek Lajos helyett a tárgyaláson az örökösök nevében megjelent ifj. Benedek Lajost, hogy Benedek Lajos elhunytát haláleset felvétel bemutatásával, s az pedig, mint ideiglenes vagyron kezelő a céget képviselni jogosult, az örökösök által hitelesített aláírással ellátott meghatalmazással 15 nap előtt a törvényes következmény terhe mellett igazolja.

Budapest, 1920. június 24.

Bóka bíró

7.

Benedek Lajos bejelentése a Budapesti királyi Törvényszékhez

Cg. 11228/5

Tekintetes királyi Törvényszék!

A tekintetes bíróság Cg. 11228/4. sz. végzésével felhívta a Rétay és Benedek cég birtokosait, hogy új cégszöveg bejegyzését 30 nap alatt kérelmezzék.

Ezen végzés folytán alulírott Benedek Lajos tisztelettel bejelentem, hogy a néhai édesatyám: Benedek Lajos, mint a fenti cég egyedüli tulajdonosának hagyatéka ügyében a budapesti központi királyi Járásbíróság által 193782/918. szám alatt hozott — még nem jogerős — A/ alatt csatolt hagyatékátadó végzése értelmében az örökösök között létrejött osztályegyezség alapján a Rétay és Benedek cégnek öröklése jogcímén én magam lettem egyedüli tulajdonosa, miért is kérem, hogy a kereskedelmi egyéni cégek jegyzékének 34. kötet 221. lapján bejegyzett Rétay és Benedek cégnél ezen minőségemet bejegyezni méltóztassék.

Iparigazolványomat B/ alatt csatolom.

Egyben tisztelettel bejelentem, hogy ezen céget ementül Benedek Lajos néven óhajtom folytatni, miért is kérem, méltóztassék ezen új cégszöveget azzal,

hogyan egyházi és templomi szerek és asztalosiparral óhajtok foglalkozni bejegyezteni és megfelelően közzétenni.

Aláírási címpéldányaimat C/ és D/ E és F és G alatt csatolom és kérem, hogy a cégirattár részére nem szükségelt példányokat visszakézbessíteni méltóztassék.

Tisztelettel: Benedek Lajos (és olvashatatlan két tanú)

8.

Kivonat Benedek Lajos hagyatéki ügyében hozott végzésről

1920. évi július 5.

C.

24/1919. hagyatéki szám⁹¹

Kivonat

A Budapesten 1918. évi október hó 13. napján halálesetre szóló intézkedés hátrahagyásával elhalt Benedek Lajos volt budapesti lakos hagyatéka ügyében a budapesti központi királyi járásbírósnak Pk. I. 193782/3/1918. számú⁹² megbízó végzése folytán Dr. Jeszenszky István budapesti királyi közjegyző által, Budapesten 1920. évi július hó 5. napján felvett hagyaték tárgyalási jegyzőkönyvből.

Érdekeltek:

örökhatyó házastársa: özvegy Benedek Lajosné született Kronberg Hermin, gyermekei:

nagykorú Benedek Mária Judith

nagykorú Benedek Lajos, aki Budapest székesfőváros árvaszékének 18034/1/1918. számú határozatával nagykorusított.

nagykorú Benedek győző, aki Budapest székesfőváros árvaszékének 18034/3/1918. számú határozatával nagykorusított.

Az összes érdekeltet képviseli: Dr. Németh György budapesti ügyvéd.

Érdekeltek örökhatyó halálesetfelvételét, valamint a felvett hagyatéki leltárakat helyesen felvettnék elismerték. A halálesetfelvételt csak azzal helyesbítették, hogy Benedek Judith utóneve helyesen „Mária Judith”

91 A hagyatéki eljárást Jeszenszky István e szám alatt tárgyalta. A közjegyzőnél az ügy nem maradt fenn.

92 Az irat eredetije ezen a számon található meg. BFL VII.12.b. Budapesti Központi Királyi Járásbíró iratai. Peres és perenkívüli iratok.

A hagyatéki leltár a következő

I. Cselekvőség:

1. Réтай és Benedek budapesti bejegyzett cég üzleti vagyona: 241. 980.20 korona.
2. a Magyar postatakarékpénztárnál Réтай és Benedek cég nevén vezetett csekkszámán elhelyezett folyószámla követelés 11.053.86 korona
3. a Belvárosi takarékpénztár részvénytársaság által Benedek Lajos névre 53612. számú betéti könyvre elhelyezett betéti összeg 22.571.20 korona.
4. a Budapest főváros pesti részének 93. számú telekkönyvi betétében 94. helyrajzi szám alatt foglalt ingatlan 1/4 része, — az egésznek becsértéke 210762 korona, ennek 1/4 része 52.690.50 korona.
5. a Budapest főváros pesti részének 6528. számú telekkönyvi betétben 6470/b. helyrajzi szám alatt foglalt ingatlan 1/4 része, az egésznek becsértéke 50.000 korona, ennek 3 része 12.500
6. a rákospalotai 2175. számú telekkönyvi betétben A 1. sor. 5220/56. helyrajzi szám alatt foglalt ingatlan egészben, becsértéke 6292 korona.

Cselekvőség összesen: 347087.76 korona.

II. Szenvedőség:

1. kegyeleti költségek 45870 korona
 2. Réтай és Benedek cég hitelezőinek követelése 178130.08 korona
- Szenvedőség összesen: 224000.08 korona.

Mely összeg levonása után marad tiszta hagyatéki: 123087.68 korona

Azaz egyszázhuszonnégyezer nyolcvanhét korona hatvannyolcz fillér.

Felolvastam az örökhagyó által Budapesten, 1913. évi május hó 2. napján alkotott a Dr. Jeszenszky István budapesti királyi közjegyző helyettese által 450/1913. ügyszám alatt közjegyzői okiratba foglalt végrendeletét, amelyben általános örököseivé három gyermekét nevezi meg, azzal, hogy tartoznak anyjuknak negyvenezer (40.000) korona hozományi tőkét és közszerzeményi illetőséget kiadni, akként, hogy a Réтай és Benedek cég fennállása s a gyermekek vagyoni illetősége veszélyeztetve ne legyen, — s kijelenti, továbbá, hogy a Magyar általános biztosító társulatnál hatvenezer /60.000/ korona, az Adria életbiztosító társaságnál harmincezer /30.000/ korona biztosítási összeg kedvezményezettje: felesége: született Kronberg Hermin.

Felhívtam az érdekelteket nyilatkozat tételre, mire kijelentették, hogy a végrendeletet elfogadják és örököskül jelentkeznék örökhagyó nagykorú gyermekei szerint: nagykorú Benedek Mária Judith, nagykorú Benedek Lajos, és nagykorú Benedek Győző — akik édesanyjukkal özvegy Benedek Lajosné született Kronberg Hermin a következő osztályegyezséget kötötték meg:

1. Benedek Mária Judith kapja a Budapest főváros pesti részének 93. számú telekkönyvi betétében 94. helyrajzi szám alatt foglalt ingatlanak 3 részben megillető jutalékát, -valamint a rákospalotai 2175. számú telekkönyvi betétben A 1. sor. 5220/56. helyrajzi szám alatt foglalt egész ingatlant, úgyszintén ő kapja a budapesti részletár B. + tétele alatt felvett s a belvárosi takarékpénztár részvénytársaság által Benedek Lajos nevén 53612. számú betétikönyvre elhelyezett 22571 korona 20 fillér tőke összeget és annak időközi szaporulatait.
2. Benedek Lajos kapja a Budapest főváros pesti részének 6528. számú telekkönyvi betétben 6470/b. helyrajzi szám alatt foglalt ingatlanból örökhagyót 3 részben megillető jutalékát; kapja a Rétay és Benedek budapesti bejegyzett cég tulajdonát a cégnek összes tartozásával együtt, akként, hogy mindezen tartozásokat örökös társa, illetve édesanyja megterhelése nélkül fogja kifizetni. Mindezek ellenében fizet, Benedek Lajos fivérének Benedek Győzőnek 1918. évi július hó 28. értékkel készpénzben 125.000 koronát.
3. Minden egyes örökös a neki jutott vagyon után fizeti az örökösödési illetéket.
4. Özv. Benedek Lajosné született Kronberg Hermin kijelentette, hogy hozományi követelést megkapta, közszerzeményi igényt a hagyatéki vagyonnal s gyermekeivel szemben nem támaszt, özvegyi jogát pedig nem érvényesíti és hozzájárul a hagyatéki vagyonnak az osztályegyezség alapján leendő átadásához.
5. Per esetére kikötik és alávetik osztályos felek magukat a járásbírósi és a budapesti központi királyi járásbírósi kizárólagos illetékességének.

Kéri az összes érdekelt magukat örökösül elismerni. Ezen osztályegyezséget bíróságilag jóváhagyni (az illetékes bíróságokon a telekkönyvi változásokat kell beiktatni)

Feljogosították Benedek Lajost, hogy ezen osztályegyezség alapján a budapesti királyi törvényszéknél az egyéni cégek jegyzékének XXXIV. kötet 221. lapszám alatt bejegyzett Rétay és Benedek cégből Benedek Lajos örökhagyó cégbirtokosi minőségét töröltesse és magát mint kizárólagos birtokost bejegyeztesse.

[...]

9.

A Budapesti királyi Törvényszék végzése
1920. október 13.

Cg 11228/5.

A budapesti királyi Törvényszéktől

Tárgy: Kérvény a Benedek Lajos gyáros és kereskedő budapesti lakosnak melyben a Réta y és Benedek cég törlését és újabb cégszöveg bejegyzését kéri.

Végzés

Ezen Kérvény folytán a királyi Törvényszék értesíti a „Réta y és Benedek” cég társ-tagjait illetve örököseit hogy a cég birtokosának Barta (sic!) Lajosnak elhalálózása folytán kért újabb cégszöveg a budapesti központi királyi Járásbíróság Pk. I. 193782/1918 sz. hagyatékátadó végzésének jogerőre emelkedése után Benedek Lajos cégbirtokosi minőségével együtt fog bejegyeztetni.

Felhívatnak ennél fogva nevezett cég tulajdonosának örökösei, hogy a fenti számú hagyatékátadó végzés jogerőre emelkedését kiadó végzést annak kézhez vétele után haladéktalanul ide mutassák be.

Budapest, 1920. október 13.

Bóka sk. Törvényszéki bíró
(pecsét és irodavezető aláírása)

10.

Benedek Lajos beadványa a Budapesti királyi Törvényszékhez
1925. november

11228/6.

Érkezett: 1920. november 25.

Tekintetes királyi Törvényszék!

Újabb cégszöveg bejegyzése iránti kérelmemre hozott folyó évi Cg 11228/5 számú végzés folytán / alatt tisztelettel bemutatom a budapesti központi járásbíróságnak néhai Benedek Lajos édesatyám hagyatéka ügyében hozott Pk. I 93782/1918. szá-

mű hagyatékátadó végzését jogerősnek kimondó 32-ik alszámú végzést és tisztelettel kérem, hogy korábbi beadványomban a Rétay és Benedek cég törlésére, az új „Benedek Lajos” cégszöveg bejegyzésére és alulírott Benedek Lajos egyedüli cégbirtokos ebbeli minőségének kitüntetésére előterjesztett kérelmemet érdemben elintézni méltóztassék.

Tisztelettel: Benedek Lajos
(két olvashatatlan tanú)

11.

Benedek Lajos kérvénye a Budapesti királyi Törvényszékhez
1921. december

11228/12.

(Tárgy: Benedek Lajos kérelme.

Érkezet: 1921. december 13.

Tekintetes Királyi Törvényszék!

Kívül megjelölt ügyben Cg. 11228/921/9 számú végzés folytán már igazolt ügyvédem útján tisztelettel beterjeszttem A/ alatt a főváros IV. ker. előljáróságának határozatát, mellyel iparigazolványom visszamutatását tudomásul vette.

Egyúttal bejelentem, hogy én üzletemet megszüntettem s az Ecclesia egyházművészeti és Áruforgalmi r. t. a tőlem átvett üzletet saját Cg. 12506 szám alatt bejegyzett cége alatt folytatja. Szükség esetén kérem ezen cégiratok beszerzését.

A cég hirdetési díjat jelen kérvényemre vezetett nyugta tanúsága szerint lefizettem.

Ezek alapján tisztelettel kérem a cégemnek a cégjegyzékből való törlését elrendelni és foganosíttatni méltóztassák.

Tisztelettel: Benedek Lajos

12.

Hölzel Albin levele ismeretlenhez.

Nagyméltóságos Uram!

Alázatosan bocsánatot kérnék ha esetleg e pár sorraimalkalmatlanokdnék, nagyon kérném Nagymél. Uramat sziveskedne engem pártfogás alá venni s én nagyon fogom tudni meghálálni a mint nem felejtettem még el a már tanusított joindulatátt.

Bátor vagyok egy néhány szóval az életfuttásomat leírni hogy miért hagytam itt Bártfa városát s átjöttem Szatmárra.

1907 évében édes anyám ép úgy pár hét után a feleségem meghalt. Rövid idő múlva elvették az ingo és ingatlant s ez úgy jött hogy bold. Édes Atyámtól maradt adóságok maradtak ezeket rendeztem de a tőkét nem voltam képes fizetni s így jött hogy mindenemet elvettek. Én meguntam Bártfát s így jött hogy egy ismerős építész Weszelovszky Béla nevezetű úr meghítt Szatmára az illető a szatmári Jézus Szt. szive templomát építette s a főt. Szuperior engem bizot meg a belső munkálatoakat u. m. 1 főoltár 2 mellék oltár 1 szószékel. Ezeket a munkálatokat ez idén befejeztem teljes meglegedésre. Jelenleg is van munkám hanem persze kevés.

Tehát az intézetet melyet boldogult édes Atyám alapított Bártfán, én helyben fogom tovább vezetni és azért mert az ilyen intézet fentartásához munka kell bátorokd nagyméltóságú Uramhoz fordulni, hogy kegyeskedne engem felsegíteni munkával, s biztosítom hogy a legnagyobb meglegedésére fogom a munkát a melyet reám méltóztattik bizni elkészíteni. Mégegyszer vagyok bátor nmélt. Urhoz a kéresemet ismételni s ezzel előre is köszönve. Szatmár 1911 junius hó 27én, Maradok mély tisztelettel alázatos szolgája Hölzel Albin Academiai szobrász, Wesselényi utza 27. sz. Szatmár.

(Alatta pecsételő. Műemlékek Országos Bizottsága 517/911, érk. VI/29.

később ceruzával ráírták: „Hölzel Adolf fia”, de ez az adat téves)

SZAKÁLY SÁNDOR

BIZALMAS TISZTI PARANCS A MAGYAR KIRÁLYI 2. HONVÉD HADSereg TISZTIKARA 1943-AS TEVÉKENYSÉGÉNEK AZ ÉRTÉKELÉSÉRŐL

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1942–1943. évi szovjetunióbeli hadműveleteiről napjainkban már hiteles és átfogó képpel rendelkezünk.¹ Ismeretes a hadsereg összetétele, szervezési elvei, hadműveletekben való részvétele és veszteségei. A magyar hadtörténetírás az elmúlt néhány évtizedben a legtöbb figyelmet talán ennek a hadseregnek a történetére fordította. Tette ezt azért s mivel a második világháború éveitől működő három magyar hadsereg — az 1., a 2. és a 3. — közül ennek a hadseregnek maradt fenn a legjelentősebb iratanyaga.

Ennek az iratanyagnak a feldolgozása, a kapcsolódó irat együttesek hasznosítása szinte teljes egészében megtörtént a hadtörténészek jóvoltából. Vannak azonban olyan, nem egy esetben „rejtőzködő” iratok, amelyek csak véletlenszerűen kerülhetnek a kutatók látókörébe. Ilyen irat a most közlésre kerülő Bizalmas tiszti parancs is, amelynek az ad különös jelentőséget, hogy ebben a parancsban, a Honvéd Vezérkar főnöke, vitéz Szombathelyi Ferenc vezérezredes² alapos és kritikus értékelése a magyar királyi 2. honvéd hadsereg 1943. január–márciusi tevékenységéről.

Szombathelyi példákkal igazolja állításait és hívja fel a magyar királyi Honvédség tisztikarának egészét ezen példákon keresztül a jövőbeni magatartásra, a szolgálatteljesítés mikéntjére, stb.

A Honvéd Vezérkar főnöke jól látta, hogy a magyar királyi Honvédség, illetve annak 2. hadserege teljesítményére erősen rányomta a bélyegét a trianoni békediktátum után kialakult helyzet, a haderő létszámának, felszereltségének korlátozása,

1 A magyar királyi 2. honvéd hadsereg történetének monografikus feldolgozását lásd: Szabó Péter: Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943) Bp., 2001. Itt szeretném köszönetemet kifejezni Szabó Péter hadtörténésznek a jegyzetek elkészítéséhez nyújtott segítségért.

2 Szombathelyi Ferenc, vitéz, (Győr, 1887. május 17 – Pétervárad, 1946. november 4.) hivatásos katonatiszt, vezérezredes (1941. november 1.), 1941. szeptember 6. és 1944. április 19. között a Honvéd Vezérkar főnöke. Vázlatos életútját lásd. Szakály Sándor: Szombathelyi Ferenc. In: Szürke eminenciások a magyar történelemben. Szerk: Szentpéteri József. Bp., 2003. 182–185. p.

a kiképzési hiányosságok, fegyverzeti gondok. Nem véletlen, hogy Szombathelyi Ferenc a német katonai vezetés képviselőjével, Wilhelm Keitel tábornaggal³ folytatott 1942. januári tárgyalása során következetesen hangoztatta, hogy a magyar haderő kiépítése, nagy hadműveletekben való részvételre történő felkészítése 1943, de inkább 1944-re várható. A kényszer szülte megállapodás és a németek által a hadsereg elé állítandó feladatok meghatározásának elmaradása vezetett oda, hogy úgy a Honvéd Vezérkar, mint a 2. hadsereg parancsnoka, vitéz Jány Gusztáv⁴ csak megkésve és kész helyzete elé állítva értesült a hadsereg alkalmazásának német elképzeléseiről és arról a tényről is, hogy mindenben az előljáró német parancsnokságok döntéseit kell követnie.

A magyar királyi 2. honvéd hadsereg az 1942–1943. évi hadműveletekben számos harcászati szintű sikert ért el, de jelentős veszteségeket szenvedett. Önálló hadműveletek indítására, azok vezetésére nem volt jogosult. Az 1943. január 12-ei, illetve 14-ei szovjet támadást követően elkeseredett harcokban igyekezett feltartóztatni a komoly erőfölényben lévő Vörös Hadsereget. Hatalmas áldozatokat hozva, jelentősen hátráltatva a szovjet erőket a kitűzött céljaik elérésében, 1943 márciusa és májusa között végleges kivonásra került a hadművelleti területről.

Részben a 2. hadsereg alakulataiból, illetve más alakulatokból szervezték meg a Magyar Megszálló Erőket, illetve ezen erők parancsnokságát, amely 1943 májusa után a még megszállt szovjet területeken maradvá főleg biztosítási, illetve partizánok elleni harcokban vett részt.

A Honvéd Vezérkar pedig a beérkezett jelentések, a mindenki által kötelezően — és részben utólag! — elkészített harc- és tapasztalati jelentések valamint egyéb információk alapján állította össze az értékelést, amely alapvetően a magyar királyi honvédség tisztikarának teljesítményét vette górcső alá.

Ez az értékelés jelent meg a most közreadandó Bizalmas tisztí parancsban, amely a magyar királyi honvédség valamennyi hivatásos állományú tisztjéhez el kellett, hogy jusson, alapvetően tanulságul és okulásul szolgálva a jövőre.

3 Keitel, Wilhelm (Helmscherorde, 1882. szeptember 22 – Nürnberg, 1946. október 16.) hivatásos katonatiszt, tábornagy (1940. július 19.) 1938. április 4-étől a Német Véderő Főparancsnokság főnöke (Chef des Oberkommandos der Wehrmacht). A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék halálra ítélte és kivégezték.

4 Jány Gusztáv, vitéz (Rajka, 1883. október 21 – Bp. 1947. november 26.) Hivatásos katonatiszt, vezérezredes (1941. május 1. – ekkor a rendfokozat elnevezése még gyalogsági tábornok!) 1940. március 1-je és 1943. augusztus 5-e között a magyar királyi 2. honvéd hadsereg parancsnoka. A budapesti Népbíróság halálra ítélte. Kivégezték.

Forrásközlés⁵

Az alább közölt forrást betűhív formában adjuk közre és a lehetőségek szerint jegyzetekkel láttuk el. Utóbbiak esetében el kell mondanunk, hogy mivel a példaként felhozott esetek nagyon kevés olyan információt tartalmaztak, ami alapján a személyek, történések azonosíthatók lettek volna — különösen a nem névvel említettek esetében — a remélt kiegészítések csak töredékesek lehettek. A rövidítéseket azért nem oldottuk fel, a szövegben mert azok jellemzőek a katonai nyelvezetre. A feloldások a szövegeközlés után olvashatóak. Az 1. számú irat gépírással, a két melléklete kézírással készült.

1.**Szombathelyi Ferenc bizalmas tiszti parancsa**

1943. június

M. kir. honvéd vezérkar főnöke

Fogalmazvány

43383-szám.

eln.8/e.vkf.-1943.

Vkf. Úr Önagyméltóságának (kézírással)

BIZALMAS TISZTI PARANCS.

Budapest, 1943. évi június hó....-n.

A 2. hds. a téli nagy csatában, visszavonulás közben bomlott fel. A visszavonulás rendetlen, visszaözlönlessé fajult. Nagy értékű fegyverzet, löveganyag és felszerelés veszett el. Ennek okait kutatva és pár hónapi távlatból nézve az eseményeket, már most kétségtelenül megállapítható, hogy a hadsereg összeomlásának igazi okai nemcsak a rendkívüli — nekünk szokatlan — nagy hidegekben, hófúvásban és az elg. túlerő nyomásában keresendők, hanem a fenti okokon kívül nagyrészt a tisztikar egy részének a passzivitásában, fegyelmetlenségében és kötelességtudat hiányában is.

⁵ A közlésre kerülő irat őrzési helye: Hadtörténelmi Levéltár (Budapest) Honvédelmi Minisztérium 1943. 8. osztály 43.383/eln.8.e.vkf.-1943.

Amíg a tisztikar egy része a rendkívüli viszonyok között is példaadóan igyekezett kötelességét teljesíteni, megtéve mindent a reá bízott egységek ütközésszerű fenntartására, a visszavonuló tömegek megállítására, ütközésszerű egységekbe való szervezésére és a visszavonulás fedezése alkalmával, az utóvéd harcokban, a magyar katonasereg ragyogó példáit szolgáltatva, addig a tisztikar másik része testileg lelkileg teljesen letört, egységeit sorsára hagyta, csak saját személyének mentésére gondolt, s igyekezett az első vonalból minden úton hátra kerülni.

Szégyenérzet nélkül szedtek elő olyan régi, állítólagos és képzelt betegségeket, melyekről addig senki sem tudott, s amelyekkel a rendezett viszonyok közötti Don védelemben eszükbe sem jutott beteget jelenteni. Tették ezt akkor, amikor a tisztí hivatástudat és a legénység előtti példaadás, félholtan is helyállásra kötelezett minden tisztet.

A tisztikar ezen része kihasználta ama körülményt, hogy a túlszűfolt tábori kórházakat, a várható sebesült és fagyott tömegek befogadására, a hátsószáiba állandóan üríteni kellett és alapos orvosi vizsgálatokra nem volt mód és lehetőség a hadműveleti területen és így úgyszólván ellenőrzés nélkül jutott a hátsószáiba.

Eme tiszték magatartását kivizsgálás tárgyává tettem. E célból egy kivizsgáló bizottságot állítottam fel. Ezen bizottsági kivizsgáláson átment 401 tiszt.⁶

A kivizsgálás folyamán beigazolódtott legkirívóbb eseteket mellékelten kiadom.

Ezen eseteken kívül még fel kell említenem azt az esetet is, mely különösen rávilágít a mi gyatra állapotunkra, hogy egy községben 11 tiszt parancsot kapott, hogy karhatalmi alkalmazásra vonuljanak be a község szegélyét megszállva tartó csapatokhoz, a melyek tisztihánnyal küzdöttek. A 11 tisztből csak 2 jelentkezett ezen csapatok parancsnokságánál. A többi útközben eltűnt. Ez az eset mutatja leginkább, hogy a fegyelem terén hova züllöttünk.⁷

Ezzel a téli harcokkal kapcsolatos kivizsgálás lényegileg le lett zárva.

A kivizsgálás eredményének elbírálásánál és a megtorlások eszközei tekintetében enyhe mértéket alkalmaztam, mert méltányolnom kellett azt a körülményt, hogy hadseregünk a trianoni korszak alatt harcos szelleméből nagyon sokat veszített. A tisztikar nagy része irodai alkalmazásban elpuhult és polgári ruhában járván lelkileg is elpolgáriasodott. A folytonos rejtés, tetetés és hazudozás az ellenőrző hatalmak fele szintén kedvezőtlenül befolyásolta a tisztikar szellemét. A kiképzés fegyverek híján nagyobb részt elméleti alapon folyt. Ennek a következményei már az 1939-ben a Kárpátalján és 1941-ben a határmenti harcokban megmutatkoztak.

6 A „kivizsgáló bizottság”-ra vonatkozó iratanyagot ez idáig nem sikerült feltárni. A jelzett 401 fő a 2. hadsereg teljes tisztí létszámának mintegy öt százalékát jelentette.

7 Nem sikerült az esetre vonatkozó adatokat találnunk.

Sok volt az ijedtség, a pánik, de kevés volt a harcos szellem és hozzáértés is. A hadseregünk, mely nagy tisztí és tiszthelyettesi hiánnyal küzdött, nagy tömegeiben inkább hasonlított felfegyverzett polgársághoz, milichadsereghez,⁸ mint egy korszerű hadsereghez.

A hadsereg ezen jellege az orosz hadjáratban, de különösen a doni szerencsétlen harcok után, a visszavonulás alatt teljesen kibontakozott. A visszavonuló hadsereg formátlan tömeggé züllött és kevés kivétellel nem lehetett megállítani, s nem lehetett feltartóztatni, hanem több helyen fegyvert elhánnya, vagy elrejtve, — hogy ne kelljen harcolni — özönlött vissza.

Az orosz hadjárat minden szerencsétlenség mellett azon előnnyel járt, hogy fedte és nyilvánvalóvá tette a gyengeségeinket.

A doni szerencsétlen harcokat egy előzetes figyelmeztetésnek tekinthetjük, amelyből sürgősen le kell vonni a konzekvenciákat. (sic!) Ezeket a harcokat még javunkra fordíthatjuk, ha tanulunk az eseményekből. Így a szerencsétlenségből szerencsét kovácsolhatunk.

Egy lelki tisztulási folyamatra van szükségünk. Hadseregünk jelenleg egy súlyos krízisen megy át. Bizalom, fegyelem és erkölcsi krízisben élünk. Sokan nem hisznek, sokan nem engedelmeskednek, sokan kufárkodnak, illetve kereskednek. Ebből a krízisből mielőbb ki kell kerülnünk. Különösen a fegyelmi krízisnek kell mielőbb megszűnnie. Sajnos a hazatérő 2. hadsereg tisztjei közül is sokan igen fegyelmetlenül (sic!) viselkedtek. Nem akarták alávetni magukat itthon a fertőtlenítésre kiadott rendeletnek.

Minden tisztől kemény fegyelmet követelek. A fegyelem a legfontosabb, mert ez még a gyenge kiképzést is pótolhatja, de azt nem pótolja semmi.

Felemelkedésünkben lesz a mély értelme annak a hősi áldozatnak, amelyet bajtársaink, bízva egy nagy dicső magyar jövőben, ezen harcokban meghoztak. Ezeknek a hős bajtársainknak mindnyájan el vagyunk kötelezve. Tartozunk nekik.

Vissza kell térnünk a jó katonás szellemhez, az egyszerű katonai génuszhoz, amelynek alapja az önfeláldozás, az engedelmesség és a becsület. Egy lelki megújodásra van szükség, egy újjászületésre, amelyet önmagunkon kell kezdenünk.

⁸ A milícia rendszerű fegyveres erők alakulatai a béke időszakban nincsenek fegyverben. Csak néhány parancsnoki beosztású, nyilvántartó, stb. feladatot ellátó személy teljesít szolgálatot. A különböző alakulatok tagjai polgári foglalkozásukat folytatják és a kiképzésük a haderőn kívül zajlik, általában a hétvégeken, alkalmi gyakorlatokon. Mozgósítás esetén hívják be az állományt, amelynek tagjai a reguláris erők részét képezik, de felkészültségük, fegyverzetük színvonala többnyire alacsonyabb az előbbieknél. A svájci haderő egy része így „áll fel” napjainkban, de hasonló rendszerűnek tekinthető pl. az USA Nemzeti Gárdája is.

Meg kell keményíteni magunkat és ki kell löknünk magunk közül a kufárokat és kereskedőket. Csak egyesült erővel tudunk eredményt elérni. Magam bármily kíméletlen eszközöket alkalmaznék is, átütő eredményt nem tudnék elérni. Nyugodtan építhetünk a magyar katona ősi kiváló tulajdonságára, amely most is e katasztrófában is megmutatkozott, de csak ott, ahol a tiszt a helyén volt. Ismét beigazolódt, hogy a magyar katona olyan, ahogyan vezetik.

Ehhez a lelki megújodáshoz még hozzá kell vennünk azt, hogy a korszerű kiképzés egy szellemi átállítást is követel mindnyájunktól, akkor tisztában leszünk azzal, hogy a mi nemzedékünknek milyen óriási feladattal kell megbirkóznia. Talán még nem volt magyar tisztikar, melyre ily nehéz és sorsdöntő feladatok hárultak volna. Még hozzá sietnünk kell, mert a háború döntő időszakában határainkhoz mindinkább közeledik és talán máról-holnapra itt lehet a szomszédságunkban.

Ezzel kapcsolatban felhívom a tisztikar figyelmét, hogy ebben a háborúban azonban kitérésről és futásról, kötelesség alóli kibúvásról már nem lehet szó. Még az orosz háború a maga rendkívüli viszonyaival sok jelenséget, ha meg is bocsáthatóvá, de érthetővé tett, de egy közelebb lezajló fegyveres mérkőzés teljesen más elbírálás alá esik. Itt nem lesz megbocsájtás és méltánylás.

Szégyenteljesen nem pusztulhatunk el, mert akkor nem lesz feltámadás, hanem megsemmisülés. Mindenkinek helyt kell állni. Mindenki erre a helytállásra készüljön fel. És ha valaki meginogna, legyen tisztában azzal, hogy a gyors és legkíméletlenebb megtorlás nem fog elmaradni. Nem bizottságok, sem hadbírói eljárások alapján, hanem a tettek színhelyén a Szolgálati Szabályzat megfelelő határozványainak⁹ kíméletlen végrehajtásával jön a megtorlás. Nem lesz megértés és nem lesz elnézés. Itt a közelünkben nem futhatunk el, mert életünkről lesz szó és az utánunk következők életéről.

Az 1942 éves szerencsétlen orosz hadjárat legyen mementó és ébresztő mindannyiunk számára.

9 A Szolgálati Szabályzat a m. kir. honvédség számára Első rész. (Bp., 1931. Pallas Részvénytársaság Nyomdája.) A Honvéd Vezérkar főnöke által hivatkozottakat — 7. paragrafus Magatartás a harcban — a következőképp fogalmazta meg: 39. pont. „(1) Aki válságos pillanatokban csüggedezve beszél, fegyverét vagy lőszerét elhanyja, az engedelmséget megtagadja, vagy az ütközetből önkényesen távozni igyekszik, avagy zsákmányol, fosztogat, azt a közbelelépő csapatparancsnok vagy egyéb katonaállományú tiszti előljáró személyesen vagy az ő parancsukra más, elretentő példa gyanánt koncolja fel.” 25. p.

2.

Szombathelyi Ferenc bizalmas tiszti parancsának 1. számú melléklete
1943. június

1. számú melléklet a 42383/el.n.8./e.vkf. Bizalmas Tiszti parancshoz.

1./ Egy századparancsnok, az első ellentámadás alkalmával — állítólagos légnyomás következtében — elájult és ájultan vitette magát a tábori kórházba, majd a háterszágba. Orvosi vizsgálatok semmiféle baját nem tudták megállapítani.

2./ Egy századparancsnok, 1943.I.11-én, a várható ellenséges támadás hírére azonnal beteget jelentett és 2 napi pihenést igénylő betegséggel a háterszágba távozott.

3./ Egy, szabadságon lévő osztályparancsnokát helyettesítő, lgv.ü.pk., deréktáji fájdalommal betegeskedett, de osztályparancsnokának bevonulásáig nem akart beteget jelenteni. Az ellenség támadása napján, — amikor tényleg szükség volt arra, hogy helyén maradjon — azonnal beteget jelentett és a lgv. tü. osztályt sorsára hagyva, kórházba távozott.

4./ Egy hdt. sgt. és törzscsapat pk., kényelmes beosztásából, I.13-án az ellenséges támadás megindulásának napján, régi szívbjára hivatkozva azonnal beteget jelentett és a háterszágba távozott.

5./ Egy ho. szállásmester segédtisztje, amikor parancsnoka megsebesült és a szállásmesteri teendőket öneki adta át, hiányos fogazatára és meghűlésre hivatkozva beteget jelentett, sorsára hagyva ellátási szempontból igen fontos beosztását és a háterszágba távozott.

6./ Egy puskás szakaszparancsnok I.16-án, amikor egysége bevetésre került volna, meghűlésre hivatkozva beteget jelentett. Miután a tábori kórház járó beteget nem szállított, egész Bjelopolje-ig (300 km.) tudott hátragyalogolni és onnan sebesültszállító vonattal a háterszágba távozott. A kórházi vizsgálatok azonban semmi baját sem tudták megállapítani.

7./ Egy puskás szakaszparancsnok, amikor egysége bevetésre került volna, köhögéssel beteget jelentett és a háterszágba távozott. Orvosi vizsgálatok semmi bajt nem tudtak megállapítani.

8./ Egy gp. szakaszparancsnok 1943.I.14-én az első ellentámadási parancs vételekor, általános testi leromlottság címén jelentett beteget és a háterszágba távozott.

9./ Egy lgv.g.á. félszakasz parancsnok 1943.I.16-án, amikor az ellenség tüzelőállása felé közeledett, lövegét azonnal megsemmisítette és nadrágbavizeléssel, valamint deréktáji fájdalommal a háterszágba távozott.

10./ Egy rendészeti és katonagondozó állomás parancsnoka, amidőn az ellenség közeledett, minden kényelmet biztosító beosztásából beteget jelentett és a hátszágba távozott. Semmi komolyabb baja nem volt megállapítható.

11./ Egy orvos zászlós, akit a vivon. alatt egy eü. oszloptól egy tü. ezredtörzshöz vezényeltek és oda kellett bevonulnia, kihallgatásánál szószerint az alábbi valomást tette:

„A vivon. zűrzavarában elszakadtam az ezredtörzstől és miután közben meghűltem, saját elhatározásomból egy sebesültszállító vonatra ültem fel, mely Kurszk-ig vitt. Ott jelentkeztem a pup-nál, ahol azt a parancsot kaptam, hogy menjek Kiew felé. Egy német sebesültszállító vonatra ültem fel, amelyről azt állították, hogy Kiew fele megy. A vonat Orel, Varsó, Bécsen keresztül Debrecenbe vitt.”

12./ Egy tü. ezred, mely a vivon. folyamán Kiew környékére lett irányítva, Lawocsne-ig jutott és onnan kellett a hdm. területre visszaszállítani.¹⁰ Stb. stb.

3.

Szombathelyi Ferenc bizalmas tiszti parancsának 2. számú melléklete 1943. június

2. számú melléklet a 42383/el.n.8./e.vkf.-1943. sz. Bizalmas Tiszti parancshoz.

1./ Egy csapatparancsnok f. évi I.14-én, az ellenséges támadás megindulásának harmadik napján, reumatikus fájdalmak és gyomorfájás ürügye alatt, alárendelt vezo-a által, kórházba utaltatta magát. Az ezredparancsnokságot, engedély nélkül, egyik zlj. parancsnokára ruházta át. Elöljáró ho. parancsnokánál nem jelentkezett, hanem a betegjelentés megtételével az általa kiszemelt utódot bízta meg, majd egy tábori kórház útján a hátszágba távozott. Következmény: ezrede teljesen szétzüllött.

10 A magyar királyi 9. honvéd könnyű tüzérezredről van szó. Parancsnoka az adott időben vitéz Krassay Pál ezredes (Sopron, 1892. február 27 – Bécs, 1987. október 19.). Krassay Pál ellen eljárás indult. A Magyar királyi budapesti honvédtörvényszék 1943. július 2-án meghozott és július 5-én jogerőre emelkedett ítéletével vitéz Krassay Pál ezredest 2 /kettő/ heti fogházbüntetéssel sújtotta és egyben elrendelte, hogy a kiszabott büntetést a vádlott saját lakásán töltsse le.

2./ Egy másik csapatparancsnok¹¹ 1943.I.14-én, az arcvonalán megindult ellenséges támadás első napján, rosszullétre és lábfagyásra hivatkozva, ezrede maradványainak további rendezéséből kikapcsolódva, segédtisztjével együtt hátra távozott s ezrede maradványait sorsára hagyta.

3./ Egy harmadik csapatparancsnok 1943.I.17-én visszavonulás közben ezredének maradványait egy századosra bízta. Saját személyére hátrament a hds. pság. volt hápjára, azon ürügy alatt, hogy ho. pk-át keresi szolgálati jelentéssel céljából. Január 17-ről 18-ra virradó éjjel, innen 25 km-el hátrább fekvő községbe távozott, ahol, ezredének maradványait akarta bevárni. A beérkezett részek felett azonban nem vette át a pság-ot, hanem eltűrte, hogy ezredét idegen csapattestekhez tartozó tisztek vezessék. Január 21-én, midőn az ellenség közeledett a községhez, melyben tartózkodott, egy 40 km-el hátrább fekvő nagyobb községbe távozott és ott az ápk-nál jelentkezett. Ott azt a parancsot kapta, hogy szállásolja el magát, másnap beosztást fog kapni. Január 22-én, nem várva meg az ápk. beosztási parancsát, jelentkezett egy hdt. pk-nál és kérte beosztását eredeti ho. pság-ához, melyről megtudta, hogy időközben innen is 15 km-el hátrább fekvő községbe lett hátra irányítva. Január 22-én tehát ismét hátrább távozott, holott ezrede részei idegen tisztek vezetésével védőállásba rendeltettek és részt vettek az uvéd. harcokban. A továbbiakban egy táb. kórházzal vonult vissza egész Bjelopolje-ig. Itt beteget jelentett 1932-ben keletkezett „Trombozis”-ra hivatkozva és Kiew-be utaltatta magát. Kiew-ből egy betegszállító oszloppal jogtalanul 4 heti eü. szabadságot engedélyeztetett magának a hátszágba. Saját bevallása szerint sem a tábori kórházban, sem a betegellátó oszlopnál, sem pedig a hátszágban, az eü. szabadság alatt, semmiféle kezelésben nem részesült.

4./ Egy kp. zlj. pk.¹² 1943.I.13-án az ellenséges támadás megindulásának második napján, amikor a zászlóalja bevetésre került volna, kifogásolható passzivitással lemondott csapattestének vezetéséről és eltűrte, hogy zlj-át a beosztott sí csoport

11 Valószínűleg Lészay Ferenc ezredesről (Bp. 1894. június 26 – Hajdúdorog, 1947. június 22.) van szó, aki a jelzett időben a magyar királyi 48. honvéd gyalogezred parancsnoka volt. Az ezred a magyar királyi 12. honvéd könnyű hadosztály alárendeltségébe tartozott.

12 Valószínűleg Urhegyi Antal alezredesről (? , 1900. augusztus 25 -?) van szó, aki a magyar királyi VII. honvéd hadtest IX. kerékpáros zászlóaljának volt az adott időben a parancsnoka.

parancsnoka,¹³ egy hu. alez. vegye át (aki hősi halált halt),¹⁴ s saját személyére megelégedett a zlj. vonatparancsnoki teendőik ellátásával. Január 15-én, amidőn az ellenség vonatát veszélyeztette, önhatalmúlag a hdt. pság. háp-jára távozott gk-val, parancs kikérés ürügye alatt. Innen beosztásába visszazavarva, fele úton összeesett, alárendelt zlj. orvosa által régi szívbántalmaira hivatkozva előljárói tudta nélkül, kórházba utaltatta magát és a háterszágba távozott.

5./ Egy hdt. lgv. tü. pk. 1927-ben kioperált félveséjére és 1932-ben kioperált félheréjére hivatkozva, — mely fogyatkozásokkal mindezideig csapatszolgálatot teljesített — jelentett beteget és távozott kényelmes beosztásából a háterszágba.

6./ Egy zlj. pk. 1943.I.13–14-re virradó éjjel, az ellenséges támadás megindulásának második napján, fulladási rohamokra és köhögésre hivatkozva, harcképtelennek minősítette magát. Saját ezredparancsnokánál nem jelentkezett, zlj.-át sorsára hagyta és az éppen előtalálható közlekedési eszközökkel egy tábori kórházba távozott, ott felvétette és háterszágba küldette magát.

7./ Egy zlj. pk.,¹⁵ aki egy személyben az egyik ho. „Villámcsop.” parancsnoka is volt, 1943.I.12-én az ellenség betörésénél reteszállításba rendelve, az első ellentámadási parancs vételekor fagyott, illetve megdagadt lábára hivatkozva, csoportját egy hadnagynak adta át és a zlj. vonathoz távozott. Alárendelt zlj. orvosával kórházba utaltatta magát és a háterszágba távozott. Ezredparancsnokának távozását csak a háterszágából írásban jelentette.

8./ Egy zlj. pk. 1943.I.22-én a visszavonulás alatt menetlépcső pk. volt. Menetlépcsőjét átadta egy fhdgy-nak, saját személyére előre ment előtte visszamenetelő menetlépcső parancsnokához (egy tü. szds., aki szintén átadta menetlépcsőjét) azzal és annak gk-ján Bjelopolje-ig mentek hátra. Közben minden magasabb pság-nál jelentkeztek, ezred és ho. pk-ukat keresve. Mindenütt jelentették, hogy egységeik mögöttük jönnek, ők csak szállást csinálni és embereikről gondoskodni jöttek előre, holott elhagyott egységeik, már I. 23-án be lettek állítva az Oskol vonalon véd-be és az uvéd. harcokba idegen tisztek parancsnoksága alatt. Bjelopolje-be érkezve, általános testi és idegromlással kórházba utaltatta magát és a háterszágba távozott.

13 Sível felszerelt alegységek a német, a szovjet és a magyar haderőben is voltak, de élenjárók a sí alkalmazásában a finnek voltak, akik — a 2. hadseregnél — számos magyar tisztet is kiképeztek.

14 Éhn Ferenc (Poprád, 1898. március 13 – Ternovoje (Szovjetunió), 1943. január 14.), hivatásos katonatiszt, alezredes. Vázlatos katonai pályafutását lásd: *Bene János – Szabó Péter: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945.* (Bp., 2006. Heraldika Kiadó) 79. p.

15 Valószínűleg Koppány Béla őrnagyról (Bp., 1901. október 12.?) van szó. Ő a magyar királyi III. honvéd hadtest sít-, géppuskás-, tüzér- és utász alakulataiból álló un. „villámcsoport”-nak volt a parancsnoka. 1943. január 28-án lábfagyással került hadikórházba.

Rövidítésjegyzék

alez.	–	alezredes
eü.	–	egészségügyi
elg.	–	ellenség
eln.	–	elnöki
fhdgy.	–	főhadnagy
g.á.	–	géppágyús
gk.	–	gépkocsi
gpu.	–	géppuskás
háp.	–	harcálláspont
hdm.	–	hadműveleti
hds.	–	hadsereg
hdt.	–	hadtest
ho.	–	hadosztály
hu.	–	huszár
kir.	–	királyi
km.	–	kilométer
kp.	–	kerékpáros
lgv.	–	légvédelmi
M.	–	magyar
pk.	–	parancsnok
pság.	–	parancsnokság
pup.	–	pályaudvar parancsnok(ság)
sgt.	–	segédtiszt
szds	–	százados
táb.	–	tábori
tű.	–	tűzér(ségi)
uvéd.	–	utóvéd
ü.	–	üteg
vezo.	–	vezető orvos
vivon.	–	visszavonulás
vkf.	–	a Honvéd Vezérkar főnöke
zlj.	–	zászlóalj

Tartalom

Tanulmányok

Keglevich Kristóf:

A garamszentbenedeki konvent hiteleshelyi tevékenysége
(1232–1355) 235

Kiss Zsuzsanna:

Együttélés – különélés: választóvonalak az 1860-as évek
zalaegerszegi és nagykanizsai társaséletében 301

Közlemények

Terdik Szilveszter:

„Kitűnő munka, kiváló versenyképesség és nagybanitermelés.”
Rétay és Benedek egyházi műiparintézete 325

Forrásközlések

Szakály Sándor:

Bizalmas tiszti parancs a Magyar Királyi 2. honvéd hadsereg
tisztikara 1943-as tevékenységének az értékelésről 361

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailen keresztül kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a kinyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) *A folyóiratcikk szerzője*: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz.[= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vö., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.